

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТЮТЮМА ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 373.3/.5.011.3-051:811.161.2'367]:004

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ З
ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т. С. Тютюма

Науковий керівник – Вінтонів Михайло Олексійович,
доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка

Київ — 2023

АНОТАЦІЯ

Тютюма Т. С. Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2023.

Наукова робота має на меті розроблення, обґрунтування та експериментальну перевірку ефективності змістово-методичного забезпечення формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Об'єктом дослідження є процес формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти, а предметом дослідження – методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ.

У дисертації описано історію розвитку методики навчання синтаксису в закладах освіти; вирізнено й системно представлено теоретичні (психологічні та лінгводидактичні) засади для формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; розкрито й уточнено сутнісні характеристики базових понять дослідження; проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення процесу формування синтаксичної компетентності здобувачів освітньо-професійних програм 035 Філологія (спеціалізація 035.01 Українська мова і література) та 014 Середня освіта (спеціалізація 014.01 Українська мова і література); сформульовано критерії, показники та рівні сформованості синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури; розроблено й експериментально перевірено ефективність методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів

української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз стану проблеми історії розвитку методики навчання синтаксису в закладах освіти проводився паралельно із аналізом теоретичних постулатів із синтаксису української мови (логіко-синтаксичного, психолого-синтаксичного, елементарно-практичного, формально-синтаксичного, семантико-граматичного, структурно-синтаксичного, комунікативно-діяльнісного, когнітивно-комунікативного, функціонально-комунікативного, функціонально-стилістичного напрямів). Зроблено висновок, що сучасна лінгводидактика базована на лінгвістичних підвалинах, що виявлювана в контексті таких особливостей навчання синтаксису, як єдності змісту і форми; єдності синтаксичних одиниць із їхнім значенням, формою і функцією; поступове формування синтаксичних понять; урахування міжпредметних та міжрівневих зв'язків під час викладання; розгляд речення з позиції мови та мовлення; вивчення синтаксичних одиниць на текстовій основі; спостереження за їхніми функційними, стилістичними особливостями; комунікативно-діяльнісною спрямованістю навчального процесу; прийом синтаксичного розбору як ефективного засобу перевірки вмінь та навичок здобувачів освіти.

Вирізнено й системно описано психологічні (мотиваційні, когнітивні, діяльнісні, рефлексійні) та лінгводидактичні засади (базовані на провідних підходах (компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному), принципах навчання (загальнодидактичних (науковості, системності й послідовності, наступності, оптимального співвідношення теоретичної та практичної підготовки студентів, урахування індивідуальних можливостей студента, наочності та організації діяльності студентів в інформаційно-навчальному середовищі / просторі); лінгводидактичних (пізнавально-практичної спрямованості навчання мови, встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій); специфічних (єдність змісту і форми; взаємозв'язку з морфологією, лексикою, фонетикою, стилістикою; встановлення комунікативного навантаження синтаксичних

категорій; поступове формування синтаксичних понять; вивчення граматичної термінології, взаємозв'язку синтаксису з пунктуацією та інтонацією; взаємозв'язку в навчанні синтаксису та розвитку мовлення; функціонально-стилістичний; взаємозв'язку вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; текстотворчості та текстоцентризму; граматичної відповідальності в електронному тексті / комунікативної доцільності й практичної спрямованості); прийомах: аналіз словосполучень, поширення і скорочення речень, заміна одних синтаксичних сполучень іншими, вставка окремих компонентів речення, перебудова синтаксичної конструкції, складання речень за опорними словами або схемами, редагування речень, синтаксичний аналіз; методах навчання (інформаційно-рецептивний метод, бесіда викладача зі студентами, спостереження студентів над мовою, проблемного викладу, самостійної роботи з підручником та іншими довідковими джерелами, метод вправ, рольової гри, мовної гри, аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій, гронування, прогнозування або заперечення, бесіда за Сократом, метод проєктів, метод стилістичного експерименту тощо)).

Опрацювання наукових джерел засвідчило важливість з'ясування провідних понять дослідження: «синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього учителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий наратив». Спостережено представлення різних поглядів на потрактування базових дефініцій: синтаксису та предмет його вивчення, компетентності, компетенції, інформаційно-комунікаційних технологій. Зауважено, що електронні освітні ресурси та цифрові освітні ресурси слід уважати абсолютними синонімами. Відтак й інформаційно-комунікаційні технології та цифрові технології розглянуто як слова тотожні за значенням. Визначено, що синтаксична компетентність є фаховою, предметно-галузевою компетентністю, яка є обов'язковим компонентом ключової комунікативної компетентності.

Поняття «синтаксична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури» розтлумачено як набуту особистісну здатність вільно оперувати теоретичними та історичними відомостями, відповідною науковою термінологією із синтаксису української мови, установлювати типологію та визначати функції синтаксичних одиниць / конструкцій, зокрема й характеризувати стилістичні функції в різностильових текстах; розмежовувати синкретичні члени речення, визначати ускладнювальні компоненти речення: сурядні ряди словоформ, різнотипові напівпредикативні звороти, вставні та вставлені конструкції, частки й вигуки, звертання; наводити приклади конструкцій із відповідним мовним явищем; застосовувати методи синтаксичного аналізу; доцільно використовувати синтаксичні одиниці та конструкції різних рівнів під час комунікації, добирати варіантні синтаксичні одиниці (синтаксичні синоніми) для урізноманітнення мовлення з огляду на їх номінативно-репрезентативні (виражальні) потенції; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил. Виокремлено її складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивний (або гностичний), діяльнісний, особистісно-професійний.

Проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення процесу формування синтаксичної компетентності здобувачів освітньо-професійних програм 035 Філологія (спеціалізація 035.01 Українська мова і література) та 014 Середня освіта (спеціалізація 014.01 Українська мова і література). Констатовано різницю між назвами навчальних дисциплін, розподілом годин на вивчення синтаксису в різних ЗВО, а також розбіжність у пріоритетних видах навчальних занять. Звернено увагу на відсутність деяких навчальних тем, актуальність бібліографії, пропонуванні різних типів вправ та завдань, зокрема й індивідуальних науково-дослідницьких завдань. Узагальнено, що вся бібліографія містить ґрунтовні праці з синтаксису української мови; виявлено, що більшість із них – розвідки теоретичного плану, які містять доцільні приклади, питання, однак не пропонують вичерпну типологію вправ. Крім того,

акцентовано, що на сьогодні немає жодного інтерактивного підручника чи посібника із синтаксису української мови.

Сформульовано критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексійний), показники та рівні сформованості (високий, достатній, середній, низький) синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ. Охарактеризовано вимоги до відповідей здобувачів, що корелюють із кожним рівнем сформованості синтаксичної компетентності студентів-україністів.

Розроблено методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, яка базована на основних (компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному) та супровідних (комунікативно-когнітивному, функціонально-стилістичному, функціонально-комунікативному, текстоцентричному) підходах; загальнодидактичних, лінгводидактичних, спецефічних синтаксичних (єдності змісту і форми, взаємодії з іншими лінгвістичними розділами, принцип корпусного підходу, граматичної відповідальності в електронному тексті та ін.) та специфічних ІКТ (доцільності, варіативності тощо) принципів; використанні різних методів навчання: метод групування, методи обговорення та «прес», метод демонстрування, кейс-метод й інші методи інтерактивного навчання; застосуванні цифрових освітніх ресурсів (інформаційних, дидактико-демонстраційних ресурсів, навчальних ресурсів контролю та самоконтролю, системи керування навчанням). Запропоновано систему вправ (когнітивних, репродуктивно-конструктивних, творчо-комунікативних) та завдань, окреслено критерії до добору, побудови їх за допомогою ІКТ: адаптивно-функціональний, науково-інформативний, тематико-змістовний, доброчесний та шляхи застосування ЕОР (цифрового нарративу, ментальних карт, інфографіки, флеш-карток).

Здійснено експериментальну перевірку ефективності методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови

і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, встановлено її продуктивність, виявлено динаміку її рівнів. Проведено кількісно-якісну обробку даних, аналіз та перевірку отриманих результатів експериментального дослідження щодо їхньої статистичної значущості.

Практичне значення результатів дослідження зумовлене можливістю застосування здобутих результатів в освітньому процесі закладів вищої освіти, у системі післядипломної педагогічної освіти, визначуваних спрямованістю на підвищення ефективності освітнього процесу і поглиблення методики формування синтаксичної компетентності; під час розроблення та вдосконалення програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу, підручників, методичних посібників; у практичній роботі викладачів закладів вищої освіти.

Ключові слова: синтаксис, синтаксична компетентність, синтаксична компетентність майбутнього учителя української мови і літератури, інформаційно-комунікаційні технології, електронні освітні ресурси, цифрові освітні ресурси.

SUMMARY

Tiutiuma, T. S. Syntactic Competence Formation of Future Teachers of the Ukrainian Language and Literature Using Information and Communication Technology. Manuscript.

Doctor of Philosophy Thesis: Speciality 011 Education, Pedagogy Sciences. Borys Grinchenko Kyiv University, 2023.

The purpose of the research is to develop, substantiate and experimentally prove the efficiency of content-based methods of syntactic competence formation in the future teachers of the Ukrainian Language and Literature using information and communication technology. The research is aimed at studying the process of forming the syntactic competence of future Ukrainian Language and Literature teachers at higher education institutions, the subject of the research is methods of forming the

syntactic competence of future Ukrainian Language and Literature teachers at universities using information and communication technology.

The thesis describes the history of teaching syntax at university; it singles out and gives a systemic representation of the theoretical (psychological and linguistic-and-didactic) background for the formation of the syntactic competence of future Ukrainian language and literature teachers; reveals and specifies modern characteristics of the basic concepts of the research; analyses the content of educational materials used to form the syntactic competence of the students of the programmes 035 Philology (minor 035.01 Ukrainian Language and Literature) and 014 Secondary Education (minor 014.01 Ukrainian Language and Literature); formulates the criteria, indicators and levels of syntactic competence of future Ukrainian language and literature teachers; it develops and experimentally tests the efficiency of the methods of forming the syntactic competence of the above-mentioned students using information and communication technologies.

The problem of developing the methods of teaching syntax at educational institutions was analysed simultaneously with the theoretical foundation of Ukrainian Syntax and its aspects (such as logical and syntactic, psychological and syntactic, basic practical, formal syntactic, semantic and grammatical, structural syntactic, communicative and activity-based, cognitive and communicative, functional communicative, functional stylistic). The conclusion was made that the modern linguistic didactics is based on linguistic foundations, such as the unity of meaning and form; the unity of syntactic units and their meaning, form and function; a gradual formation of syntactic concepts; the consideration of inter-disciplinary and inter-level connections while teaching; studying the sentence in language and speech dimensions; investigating syntactic units within a text; observing their functions and stylistic features; communicative and activity-based education process; a technique of syntactic analysis as an effective method of the assessment of student's skills.

The thesis distinguishes and describes systemically the formation of syntactic competence and its psychological (motivational, cognitive, behavioural, reflection) and linguistic and didactic foundations (based on the advanced approaches (competence,

personality-oriented, communicative and activity-based approaches), the principles of teaching (general didactic (academic, systemic and consistent approach, successiveness, an optimal correlation between theoretical and practical backgrounds of students, the consideration of individual abilities of students, visualisation and information-based educational environment for students); linguistic didactic (cognitive-practical orientation of teaching language, setting communicative content of syntactic categories); specific (unity of content and form; interconnection between morphology, lexis, phonetics, and stylistics; setting communicative content of syntactic categories; gradual formation of syntactic concepts; studying Grammar terminology, the interconnection between the syntax and punctuation, intonation. It studies the interconnection of teaching syntax and speech development; functional and stylistic features; the correlation between language learning and speech activity; text creation and text-centrism; grammatical responsibility in electronic texts / optimal and practice-oriented communication). The study describes the techniques, such as phrase analysis, expansion and contraction of sentences, replacement of some syntactic structures by others, parenthetical structures, the syntactic structure of a sentence, making up sentences using key words, editing sentences, syntactic analysis; teaching methods (information-reception method, the conversation of a teacher with a student, students' observations over language, how to teach controversial topics, individual work with textbooks and other sources of information, method of exercise, role play, analysis of psychological situations in education, clustering, anticipating, or contradicting, Socrates talks, project method, method of stylistic experiment, etc.)

The study of the academic literature proved the importance of clarifying and defining the key research concepts: "syntax", "competence", "proficiency", "syntactic competence", "syntactic competence of the future teacher of the Ukrainian Language and Literature", "information and communication technologies", "electronic educational resources", "digital educational resources", "digital narrative". The thesis analysis different views on the interpretation of the main definitions: syntax and its object, competence, proficiency, information and communication technologies. It was noted that the terms 'electronic educational resources' and 'digital educational

resources' should be considered absolute synonyms. Therefore, information and communication technologies and digital technologies are considered to be terms, identical in meaning. It was determined that syntactic competence is a professional, subject-branch competence, which is a mandatory component of the key communicative competence.

The concept of “syntactic competence of the future teacher of the Ukrainian Language and Literature” is interpreted as the acquired personal ability to use theoretical and historical information, as well as appropriate scientific terminology of the syntax of the Ukrainian language to establish the typology and determine the functions of syntactic units / structures, in particular, to characterise their stylistic functions in the texts of different styles; distinguish between syncretic sentence parts, identify the components of a complicated sentence: consecutive series of word forms, various types of semi-predicative structures, parenthetical words and phrases, particles, exclamations, and addresses; give examples of the structures manifesting a linguistic phenomenon; apply methods of syntactic analysis; it is reasonable to use syntactic units and structures of different levels in the process of communication, select variable syntactic units (syntactic synonyms) to diversify the speech using their nominative and representative (expressive) potential; substantiate the use of punctuation marks according to the rules. The following components of syntactic competence are highlighted: motivational and value-based, cognitive (or gnostic), activity-oriented, personal and professional components.

The thesis analyses the content of textbooks, guidelines, and manuals aimed at the formation of syntactic competence of students of the educational and professional programmes 035 Philology (minor 035.01 Ukrainian Language and Literature) and 014 Secondary Education (minor 014.01 Ukrainian Language and Literature). The difference between the names of the academic disciplines, the allocation of hours for syntax learning in different higher education institutions, as well as the discrepancy in the priority types of classes were noted. Attention was drawn to the lack of some educational topics, the relevance of the reference literature, and various types of exercises and tasks, including individual research assignments. The conclusion was

made that the entire reference literature contains fundamental studies of the syntax of the Ukrainian language; the vast majority of them are theoretical studies which contain practical examples and questions. However, they do not provide an exhaustive typology of exercises. In addition, it should be emphasized that today there is no interactive textbook or manual on the syntax of the Ukrainian language.

The study formulates the criteria (motivational, cognitive, activity, and reflective), indicators, and levels (high, sufficient, average, low) of syntactic competence of future teachers of Ukrainian language and literature using ICT. The requirements for the answers of the test takers, correlating with each level of the syntactic competence of the students of Ukrainian studies, are characterised.

A method of forming the syntactic competence of future teachers of the Ukrainian language and literature using information and communication technologies was developed. It is based on the main approaches (competence, personally oriented, communicative and activity-based approaches) and complementary approaches (communicative-cognitive, functional-stylistic, functional-communicative, text-centric); on the principles, such as general didactic, linguistic didactic, specific syntactic principles (the unity of content and form, the correlation with other branches of linguistics, the principle of corpus approach, grammatical responsibility in electronic text, etc.) and specific ICT principles (feasibility, variability, etc.); the use of various teaching methods: clustering, discussion and PRES, visualisation, case method, and other interactive teaching methods; the application of digital educational resources (informational, didactic and visualisation resources, control and self-control resources, learning management systems). A system of exercises (cognitive, reproductive-constructive, creative-communicative) and assignments were developed, the criteria for their selection and construction with the help of ICT were outlined: adaptive-functional, scientific-informative, thematic-content, integral, and techniques of applying electronic educational resources (digital narrative, mental maps, infographics, flashcards).

Experimental verification of the effectiveness of the method of forming the syntactic competence of future teachers of the Ukrainian language and literature using

information and communication technologies, its productivity was established, and the dynamics of its levels were revealed. Quantitative and qualitative data processing, analysis and verification of the obtained results of the experimental study with regard to their statistical significance were carried out.

The relevance of the research results in practice is determined by the possibility of applying the obtained results in the educational process of higher education institutions, in the system of postgraduate pedagogical education, determined by the focus on increasing the efficiency of the educational process and deepening the methodology of forming syntactic competence; during the development and improvement of the programmes of linguistic disciplines, textbooks, guidelines and manuals; in the practical work of teachers of higher education institutions.

Keywords: syntax, syntactic competence, syntactic competence of the future teacher of the Ukrainian language and literature, information and communication technologies, electronic educational resources, digital educational resources.

Список публікацій здобувача

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Тютюма, Т. С. Типологійні вияви простого ускладненого речення крізь призму дидактичного аспекту. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2019. Серія: Педагогічні науки. (Вип. 2). Бердянськ: БДПУ. С. 310–318. ISSN видання 2412-9208. DOI статті <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2019-1-2-310-318> Вебпосилання на видання <https://pedagogy.bdpu.org.ua/2019/10/23/vypusk-2-2019/>
2. Тютюма, Т. С. Використання мобільних технологій під час викладання синтаксису. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №17. Т.2. С. 122–125. ISSN видання 2663-6085. DOI статті <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-27> Вебпосилання на видання http://innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_2/29.pdf
3. Тютюма, Т. С. Типологійні вияви синтаксичного зв'язку в словосполученні: лінгвістичний, лінгводидактичний аспекти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. №24. Т.2. С. 66–69. ISSN видання 2663-6085. DOI статті <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-2.13> Вебпосилання на видання http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/24/part_2/15.pdf
4. Тютюма, Т. С. Психологічні чинники формування синтаксичної компетентності учителів української мови та літератури. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. №32. Т.2. С. 231-236. ISSN видання 2308-4855. Вебпосилання на видання <http://www.aphn-journal.in.ua/32-2-2020>
5. Тютюма, Т. С. Використання цифрових наративів під час викладання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. №77. Т.2. С. 143–146. ISSN видання 1992-5786. DOI статті

<https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-2.26> Вебпосилання на видання
<http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/index.php/archiv?id=148>

**Наукова стаття, опублікована у періодичному науковому виданні,
 проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection**

1. Vintoniv, M., Grachova, A., Fedorova, Y., Novikova, O., Tiutiuma, T. Adverbial Time Indicators of Correlation of the Event with the Actual Moment: Structure, Semantics, Functions. *Postmodern Openings*. 2020. Vol. 11. Iss.2. Supl 1. P. 327-343. ISSN видання 2068-0236. DOI статті <https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/196> Вебпосилання на видання <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2722>

Публікації, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації

1. Vintoniv, M. Tiutiuma, T. Use of ict tools in teaching syntax of ukrainian language to philology students. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej, Częstochowa*. 2022. Vol. 51. Iss. 2. P.187-199. ISSN 1895-9911. DOI статті <https://doi.org/10.23856/5123> Вебпосилання на видання <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/issue/view/58>

2. Тютюма, Т. С. STEM-навчання на заняттях із синтаксису із української мови у вищій школі. *Нова українська школа в умовах викликів сучасності: зб. тез доповідей I Всеукраїнська науково-практична конференція, 11 квітня 2019 року*. Маріуполь: МДУ 2019. С. 233-23. Вебпосилання на видання https://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2019/zbirnik_nush_2019.pdf#page=234

3. Тютюма, Т. С. Дистанційна освіта – вимога часу. Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали міжнародної наукової конференції, 10 квітня, 2020 рік. 2020. Т. 3. Луцьк: МЦНД. С. 41 - 42. ISBN 978-617-7171-99-6. DOI статті <https://doi.org/10.36074/10.04.2020.v3.07> Вебпосилання на видання <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/issue/view/10.04.2020/270>

4. Тютюма, Т. С. Квест-технологія як педагогічна інновація для формування синтаксичних умінь у вчителів української мови та літератури. *Українська мова і література в школах України: наук.-метод. та літературно-мистецький журн./* Інститут педагогіки НАПН України. - Київ: Педагогічна преса. 2019. № 5. С. 17 – 20. Вебпосилання на видання <https://cutt.ly/W1n6EwC>

5. Тютюма, Т. С. Диджиталізація в системі навчання студентів-філологів. *Scientific achievements of modern society.* Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. С. 780 - 784. ISBN 978-92-9472-193-8. Вебпосилання на видання <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-01/SCIENTIFIC-ACHIEVEMENTS-OF-MODERN-SOCIETY-1-3.04.2020.pdf>

6. Тютюма, Т. С. Використання відеоматеріалів під час викладання синтаксису української мови студентам філологам. *Сучасні славістичні студії: основні напрями і перспективи досліджень: збірник матеріалів Міжнар. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених 18 - 29 травня 2020 р.: Зб. тез наук. праць.* Маріуполь: МДУ. 2020. С. 125 - 127. Вебпосилання на видання https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/2718/1/vykorystannia_video_materialiv.pdf

7. Тютюма, Т. С. Кейс-метод як спосіб підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. *Актуальний стан та основні пріоритети розвитку педагогіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 28 травня 2021 р).* Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр. 2021. С. 62 - 63. Вебпосилання на видання <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2021/06/re-28.05.21.pdf>

8. Тютюма, Т. С. (2022). Роль онлайн-лексикографічних праць на заняттях із синтаксису у ЗВО. *Grail of science* № 14-15 (May, 2022). 2022. С. 559 - 560. ISSN видання 2710–3056. DOI статті <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.27.05.2022.100> Вебпосилання на видання <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/download/27.05.2022/749>

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	27
1.1. Історія становлення методики навчання синтаксису в закладах освіти.....	27
1.2. Психологічні чинники формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури	48
1.3. Лінгводидактичні засади формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури	60
1.4. Сутнісні характеристики базових понять.....	71
<i>Висновки до 1 розділу</i>	79
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	84
2.1. Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в закладах вищої освіти.....	84
2.2. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.....	97
2.3. Система вправ і завдань із формування синтаксичної компетентності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій	111
2.4. Критерії, показники рівнів сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.....	125
<i>Висновки до 2 розділу</i>	138
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА АПРОБАЦІЯ ЗАПРОПОНОВАНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	141
3.1. Мета й завдання дослідно-експериментального навчання.....	141
3.2. Перебіг експериментально-дослідного навчання.....	149
3.3. Результати експериментально-дослідного навчання.....	166
<i>Висновки до 3 розділу</i>	175
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена розвитком освітньої траєкторії, що синтезує компетентнісний, текстоцентричний, особистісно орієнтований підходи та нові цифрові, інформаційно-комунікаційні технології (далі ІКТ), які невпинно розвиваються, а також необхідністю вміло застосовувати їх під час навчання конкурентоспроможних, компетентних фахівців. Особливо важливо це під час навчання майбутніх учителів, оскільки саме вони повинні втілювати на практиці освітню стратегію. Остання детермінує важливість формування фахових та спеціальних компетентностей, підвищення якості освіти за рахунок впровадження новацій, зокрема й інформаційно-комунікаційних технологій.

Конститутивність компетентнісного навчання та використання ІКТ у процесі його реалізації актуалізовано в державних законодавчих документах: «Закон про вищу освіту», указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), «Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013), наказ «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018), наказ МОН України №38 від 15 січня 2019 року «Опис цифрової компетентності педагогічного працівника», наказ МОН України від 15 березня 2019 № 366 про реалізацію проєкту «Рамкова структура цифрових компетентностей для українських учителів та інших громадян» (2018-2022), Проєкті Закону України «Про цифровий порядок денний України» (2020) тощо.

Проблема формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ упродовж останнього десятиліття активно студіюється педагогами, психологами, психолінгвістами, лінгводидактами. Саме їх положення становлять теоретичну основу пропонованого дослідження: психологів (Б. Баєва, Л. Виготського, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Лурія, Н. Талізної та ін.), лінгвістів (І. Вихованця, М. Вінтоніва, А. Загнітка, С. Єрмоленко, Б. Нормана, І. Срезневського, Л. Щерби та ін.), психолінгвістів (О. Лавриненка, О. Леонтьєва, О. Потебні, Ф. де Сосюра та ін.),

лінгводидактів (Т. Гнаткович, Т. Горохової, О. Горошкіної, Л. Давидюк, Н. Дикої, С. Єрмоленко, О. Караман, С. Карамана, І. Кухарчук, М. Пентилюк, К. Плиско, С. Омельчука, М. Стахів, З. Столяр, А. Ярмолюк та ін.); дослідників ІКТ – техніків та педагогів (В. Бикова, Н. Бергера (N. Berger), З. Доведана (Z. Dovedan), М. Жалдака, Н. Морзе, С. Селян (S. Seljan) та ін.

Різним аспектам навчання синтаксису української мови майбутніх учителів української мови і літератури присвячено кандидатські дисертації: Т. Горохової («Формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури на засадах текстоцентричного підходу»), С. Єрмоленко («Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах»), І. Кухарчук («Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису в мовній освіті вчителів української мови та літератури»), М. Стахів («Робота над відокремленими членами речення як засіб удосконалення мовленнєвих умінь студентів педагогічних коледжів»), З. Столяр («Формування комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення синтаксису»).

Підготовка майбутніх учителів-словесників до застосування ІКТ стало предметом дослідження в студіях О. Горбачевської, Л. Варченко-Троценко, О. Кучерук, О. Караман, С. Карамана, Л. Овсієнко, С. Процької, О. Семеног, С. Цінько та ін., формування ІКТ-компетентності студентів-філологів присвячені праці Н. Сороко.

Мовні аспекти комп'ютерної лінгводидактики в закладах вищої освіти стали предметом аналізу: можливості застосування ІКТ під час вивчення мовознавчих дисциплін (Л. Златів, Н. Фоміних, Л. Овсієнко, О. Семеног), формування граматичної компетентності майбутніх учителів-словесників із використанням технологій Web 2.0 (Т. Горохова), лінгвокраїнознавчої (В. Карпюк, О. Малахіна, О. Вернигора), упровадження ІКТ у навчанні морфеміки та деривації (Н. Рябовол), лексикології та фразеології (М. Греб). Зокрема, висвітлюючи окреслені питання, науковці зазначають про можливості

використання електронних інтерактивних комплексів, електронних освітніх ресурсів, блогів та вікі-ресурсів, єдиного інформаційного простору начального закладу, засобів онлайн-ресурсів, електронного предметно-методичного портфоліо, мультимедійних презентацій тощо.

Вищеперераховане дає можливість констатувати, що незважаючи на великий, ґрунтовний доробок наукових, науково-методичних праць, на сьогодні в лінгводидактиці відсутнє спеціальне дослідження, присвячене проблемі формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Студіювання джерел із філософії, психології, педагогіки, лінгвістики, лінгводидактики, що корелюють із темою дисертації, та її актуальність засвідчили необхідність розв'язання суперечностей між:

- ✓ об'єктивною потребою вдосконалення синтаксичної компетентності як важливого складника професійної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури й недостатньою розробленістю теоретико-методичних засад компетентнісного навчання синтаксису української мови майбутнього вчителя української мови і літератури у лінгводидактиці вищої школи;

- ✓ реформуванням шкільної освіти (рівновага інформаційної й розвивальної функцій, що важливо для процесу організації й структурування навчального матеріалу), що підвищує роль учителя словесника й вимагає навичок володіння ІКТ та відсутністю відповідної системної роботи з ІКТ під час їх навчання;

- ✓ потенційними можливостями інформаційно-комунікаційних технологій під час формування синтаксичної компетентності та недостатнім послугуванням їх у закладах вищої освіти;

- ✓ потребою у впровадженні ІКТ в освітній процес **майбутніх учителів української мови і літератури** та розробленістю інформаційно-методичного, навчально-методичного забезпечення реалізації цього процесу.

Відтак актуальність і педагогічна значущість проблеми, окреслені суперечності зумовили вибір теми дисертаційної роботи: *«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»*.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи та індивідуального плану аспіранта Київського університету імені Бориса Грінченка. Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №11 від 21 грудня 2018 року) у формулюванні *«Формування синтаксичних умінь майбутніх учителів української і літератури з використанням інформаційних технологій»*, погоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології НАПН України (протокол №3 від 28 травня 2019 року) зі змінами у формулюванні та уточнено на засіданні вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка у формулюванні *«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»* (протокол № 2 від 04 квітня 2022 року). Дослідження здійснене відповідно до наукової теми Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Зміст і технології забезпечення якості неперервної педагогічної освіти в умовах євроінтеграції», номер державної реєстрації 0116U003295, термін виконання 2016– 2021 рр.

Мета дослідження в необхідності теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно до теми й мети дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) описати історію розвитку методики навчання синтаксису в закладах освіти;
- 2) вирізнити й системно описати теоретичні (психологічні та лінгводидактичні) засади для формування синтаксичної компетентності

майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій;

3) розкрити й уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження;

4) проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення процесу формування синтаксичної компетентності здобувачів освітньо-професійних програм 035 Філологія (спеціалізація 035.01 Українська мова і література) та 014 Середня освіта (спеціалізація 014.01 Українська мова і література);

5) сформулювати критерії, показники та рівні сформованості синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури;

б) розробити й експериментально перевірити ефективність методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Об'єктом дослідження є процес формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади теорії розвитку різних сфер особистості та її діяльності (Б. Баєва, П. Гальперіна, Г. Еббінгауза, Д. Ельконіна, О. Сергеєнкової тощо), педагогічні теорії впровадження компетентнісного підходу (О. Вербицького, Дж. Равена, Г. Селевка, Р. Хайгерті та ін.), обґрунтування його засад у закладах загальної середньої освіти (Н. Бондаренко, Н. Голуб, Т. Груби, О. Караман, С. Карамана, О. Кулик, В. Нищети, С. Омельчука, М. Пентилюк, Л. Попова, В. Сидоренко, А. Ярмолюк та ін.) та у закладах вищої освіти, у тому числі й під час формування фахових компетентностей: лінгвістичної, методологічної, риторичної (З. Бакум, О. Горошкіної, К. Климової, О. Копусь, О. Кучерук, А. Нікітіної, Л. Овсієнко, А. Попович та ін.), теоретичні ідеї про дихотомійну

природу мови та мовлення (психологів Л. Виготського, О. Лурія та педагогів Л. Маркова, М. Махмутова, М. Скаткіна), теорія мовленнєвої діяльності О. Леонтьєва, теорія поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, Н. Талізінї, процес породження висловлювання М. Гаррет, Дж. Грін, Е. Бейтс, О. Лурія, Д. Слобін, Н. Хомського та ін., теоретичні положення філологічної освіти, зокрема й навчання синтаксису, обґрунтування змісту, форм, методів і прийомів роботи під час мовної підготовки майбутнього учителя української мови і літератури (лінгвістів І. Вихованця, М. Вінтоніва, А. Загнітка, Г. Золотової, С. Єрмоленко, І. Срезневського, Л. Щерби та ін.; психолінгвістів О. Лавриненка, О. Леонтьєва, О. Потебні, Ф. де Сосюра та ін., лінгводидактів Т. Гнаткович, Т. Горохової, О. Горошкіної, Л. Давидюк, С. Карамана, О. Караман, І. Кухарчук, М. Пентиліук, К. Плиско, С. Омельчука, А. Ярмолюк та ін.), положення про інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес закладів різних рівнів (В. Бикова, Н. Бергера (N. Berger), З. Доведана (Z. Dovedan), М. Жалдака, Н. Морзе, С. Селян (S. Seljan) та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань і експериментальної перевірки розробленої методики в дослідженні використано такі **методи**:

- **теоретичні** – вивчення, аналіз, синтез, порівняння наукової літератури (психологічної, педагогічної, лінгвістичної, лінгводидактичної), законодавчих документів та навчальних планів, робочих програм; моделювання – з метою створення лінгводидактичної моделі формування синтаксичної компетентності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; класифікація, систематизація, порівняння, узагальнення теоретичних та емпіричних даних для обґрунтування та розроблення авторської методики;
- **емпіричні** – педагогічне спостереження за освітнім процесом, бесіди, самоспостереження, самооцінка, комплексне опитування, анкетування, тестування;
- **статистичні** – методи математичної статистики для оброблення кількісних і якісних даних педагогічного експерименту.

Вірогідність наукових результатів і висновків забезпечена науковими та методологічними засадами дослідження, відповідністю методів дослідження його меті та завданням; кількісним і якісним аналізом теоретичного та емпіричного матеріалу; результатами педагогічного експерименту, одержаними методами математичної статистики; публічним обговоренням ключових положень на наукових, науково-методичних заходах різних рівнів; упровадженням методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилася в таких закладах вищої освіти: Волинський національний університет імені Лесі Українки (довідка №03-24/03/694 від 23.03.2022), Київський університет імені Бориса Грінченка (довідка №161-Н від 18.11.2022), Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (довідка №156 від 25.01.2022), Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (довідка №817/01-38/57 від 05.05.2022), Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (довідка № 732 від 17.02.2022), Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (довідка № 06.02-01-357 від 13.02. 2023). До експериментальної роботи було залучено 195 студентів.

Організація й основні етапи дослідження.

Експериментально-дослідницька робота зреалізована за такими етапами: *організаційно-підготовчий* (аналіз навчальної та наукової літератури, присвяченої питанням становлення синтаксису в закладах освіти, психолого-педагогічним чинникам формування синтаксичної компетентності в майбутніх педагогів-словесників, упровадження ІКТ в освітній процес закладів вищої освіти); *діагностувальний* (розроблення структури формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ та усебічний аналіз її складників; визначення стану сформованої компетентності, якому передувало створення критеріально-діагностичного апарату, банку питань відкритої та закритої форми), *формувальний* (проведення формувального етапу експерименту),

контрольний (передбачав аналіз та перевірку отриманих результатів експерименту стосовно їх статистичної значущості, простеження динаміки рівнів сформованості синтаксичної компетентності з використанням ІКТ).

Наукова новизна й теоретичне значення роботи полягають у тому, що *вперше* обґрунтовано теоретико-методичні засади формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; *з'ясовано та розкрито* базові поняття дослідження «синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього учителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий наратив»; *уточнено й конкретизовано* поняття «синтаксична компетентність майбутніх учителів української мови і літератури», *схарактеризовано* її складники; *визначено* критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексійний), показники та рівні сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ (високий, достатній, середній, низький); *створено й упроваджено* систему вправ з використанням ІКТ, спрямованих на формування синтаксичної компетентності; *схарактеризовано* вимоги до відповідей здобувачів, що корелюють із кожним рівнем сформованості синтаксичної компетентності педагогів-словесників із використанням ІКТ; *розроблено* методичку формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ; *подальшого розвитку набули* лінгводидактичні умови формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ.

Практичне значення зумовлене можливістю застосування здобутих результатів в освітньому процесі закладів вищої освіти, у системі післядипломної педагогічної освіти, визначуваних спрямованістю на підвищення ефективності освітнього процесу і поглиблення методики формування синтаксичної компетентності; під час розроблення та вдосконалення

програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу, підручників, методичних посібників; у практичній роботі викладачів закладів вищої освіти.

Апробацію результатів дисертації здійснено на восьми наукових, науково-практичних конференціях, у тому числі п'ятьох *міжнародних наукових і науково-практичних конференціях* «Scientific achievements of modern society» (Liverpool, April 2020), «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень» (м. Луцьк, квітень 2020), «Сучасні славістичні студії: основні напрями та перспективи досліджень» (м. Маріуполь, травень 2020), «Актуальний стан та основні пріоритети розвитку педагогіки» (м. Дніпро, травень 2021), «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities» (Вінниця, Україна – Відень, Австрія, травень 2022); трьох *усеукраїнських наукових, науково-практичних онлайн-конференціях* «Нова українська школа в умовах викликів сучасності» (м. Маріуполь, квітень 2019), «Змішане навчання. Від теорії до практики» (онлайн, вересень 2020), «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (м. Київ, листопад 2021); та на *семінарах й освітніх заходах*: «Використання інформаційно-комунікативних технологій під час підготовки студентів філологів» (м. Маріуполь, березень 2020), «Гейміфікація у навчанні мови та літератури майстер-клас для ліцеїстів та учнів ЗЗСО відповідного профілю (освіта, українська філологія)» (м. Маріуполь, червень 2020), «Мобільні технології у викладанні – нові виклики» (м. Маріуполь, жовтень 2020), «Використання веб- та інтернет-технологій та сервісів у навчальному процесі в умовах карантину» (м. Маріуполь, січень 2021), «Словник мови творів Бориса Грінченка: стан і перспективи» (м. Київ, 3 грудня 2021).

Публікації. Основний зміст наукової праці викладено в 14 наукових працях, із яких 12 одноосібно, зокрема 5 публікацій у наукових виданнях, включених на дату опублікування до Переліку наукових фахових видань України, одна у співавторстві, яка опублікована у періодичному науковому виданні, проіндексована у базах даних Web of Science Core Collection; 8 публікацій, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації.

У статті «Adverbial Time Indicators of Correlation of the Event with the Actual Moment: Structure, Semantics, Functions», опублікованій у співавторстві з Вінтонівим М. О., Грачовою А. В., Федоровою Ю. Г., Новіковою О. О., внесок Тютюми Т.С. полягає у тому, що вона окреслила функціональні особливості окремих українських прислівників, що орієнтовані на часові орієнтації моменту мовлення та момент у тексті.

У статті «Use of ICT tools in teaching syntax of Ukrainian language to philology students», опубліковано у співавторстві з Вінтонівим М. О., Тютюмою Т.С. були запропоновані дидактичні принципи, методи та прийоми, які використовували під час фахової підготовки майбутніх педагогів-словесників із використанням ІКТ, критерії для побудови системи вправ і завдання за допомогою засобі ІКТ, систему пізнавальних, тренувальних, дослідницько-творчих вправ; описано шляхи застосування засобів ІКТ для здійснення змішаного та дистанційного навчання студентів-філологів.

Структура й обсяг дисертації. Наукова розвідка складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаної літератури (212 позиції, із них 13 – англійською мовою), додатків. Робота містить 14 таблиць, 13 рисунків. Загальний обсяг роботи 236 сторінок, із яких 167 основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Історія становлення методики навчання синтаксису в закладах освіти

Мова є цілісною поліфункціональною, багатокомпонентною системою, що зазнає перманентних змін. Найбільше трансформаційних процесів спостерігаємо на вищому рівні мови – синтаксисі, що реалізує комунікативну функцію та підпорядковує собі одиниці всіх інших рівнів. Конститутивним у лінгвістичній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури є вивчення синтаксису, що забезпечує повне освоєння мови як цілісної системи, врахування синтаксичних теорій та методики його навчання в закладах освіти.

Ретроспективний аналіз спеціальної літератури підтверджує, що становлення методики синтаксису як окремого розділу відбувалося завдяки загальним зусиллям лінгвістів та лінгводидактів. Відтак важливим є розгляд лінгвістичних, лінгводидактичних основ вивчення синтаксису в діахронному аспекті, що є підґрунтям для формування синтаксичної компетентності.

Студіювання синтаксису почалося ще в III ст. до н.е., коли стоїки запровадили термін «синтаксис», основним завданням якого вважали вивчення логічного змісту висловлення. Однак відтоді й до середини XVII ст. учення про синтаксичну будову мови не супроводжувалося теоретичними лінгвістичними знаннями. З другої половини XIX ст. спостерігається диференціація наукових граматик та дидактичних матеріалів.

Розвиток лінгвістичних шкіл у мовознавстві сприяв виділенню основних напрямів дослідження синтаксису, а саме:

- логіко-синтаксичний (К. Беккер, І. Вагелевич, М. Осадца, С. Смаль-Стоцький, Є. Тимченко, К. Ушинський, Г. Шашкевич, В. Шереметьєвський та ін.);

- психолого-синтаксичний (Д. Овсянико-Куликовський, О. Попов, О. Потебня, В. Харцієв та ін.);
- елементарно-практичний (М. Кульман);
- формально-синтаксичний (П. Ковалів, О. Курило, В. Русанівський, М. Сулима, Є. Тимченко, Ю. Шерех (Ю. Шевельов) та ін.);
- семантико-граматичний (Л. Булаховський, В. Ващенко, К. Городенька, А. Загородський, Й. Кудрицький, Б. Кулик, В. Масальський, А. Медушевський, С. Чавдаров);
- структурно-семантичний (О. Біляєв, І. Вихованець, С. Караман, І. Олійник, М. Пентилюк, К. Плиско, М. Плющ, В. Тихоша, Р. Христіанінова, І. Чередниченко);
- комунікативно-діяльнісний (М. Вашуленко, М. Вінтонів, С. Караман, О. Караман, В. Микитенко, М. Пентилюк, О. Горошкіна, С. Омельчук, І. Кухарчук);
- когнітивно-комунікативний (О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Л. Попова, Т. Симоненко та ін.);
- функціонально-комунікативний (І. Вихованець, М. Вінтонів, А. Загнітко, Г. Золотова, О. Крилова, В. Матезіус, О. Мельничук, Н. Слюсарева, М. Стахів та ін.);
- функціонально-стилістичний (З. Бакум, В. Ващенко, М. Вінтонів, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, В. Мельничайко, К. Плиско та ін.).

Представники *логіко-синтаксичного* напрямку розглядають речення як судження, виражене словами. Основними постулатами цього напрямку є: 1) спостереження конститутивної ролі присудка у реченні (Ф. Буслаєв); 2) виокремлення логіко-граматичної типології складнопідрядного речення, що виявлювана в ототожненні з відповідним членом речення головної частини; поділ їх на повні і неповні (“скорочені” за Г. Шашкевичем), нестягнені і “стягнені” (М. Осадца), речівникові, прикметникові та прислівникові

(Є. Тимченко); 3) пунктуація у реченнях зумовлювана логіко-граматичним членуванням тексту [117; 194]

Західноєвропейські (французькі, німецькі) дослідження із синтаксису формалізовано в мову М. Гречем. Науковець також наголошував, що речення – судження, яке має складатися з трьох складників – підмета, присудка, зв'язки; потрактовував складне речення як речення, що має граматичну (складається для поповнення, пояснення, розвитку однієї якої-небудь частини простого речення) та логічну (взаємозв'язок або співвідношення між думками та судженнями, які входять до складу двох або більше простих речень) складову; уперше ввів поняття «неповні речення», розглядав «злиті речення» (однорідні члени иречення) [цит. за 56].

Логіко-синтаксичний підхід до вивчення німецької мови підтриманий і розвинутий К. Беккером. Автор «Організм мови» (1827), надаючи вагомого значення історичному та порівняльному мовознавству, більше схилився в річище логічності, шукаючи застосування законів логіки до готового матеріалу мови, за що й піддавався критиці [59].

Описуючи вивчення рідної мови, метою якої є досягнення комунікативних навичок учнів, І. Срезневський виокремлює дві сторони знань: внутрішнє (значення слів, поєднання слів) та зовнішнє (уміння користуватися словами, поєднувати слова, вимовляти та писати). Пояснення тексту вчителем, на думку науковця, має складатися з двох етапів: перший – розбір окремих слів та особливих виразів, другий – розбір зв'язного мовлення (за головними реченнями та їх зв'язками) [156].

Цікавою науковою розвідкою стала праця В. Сімовича «Грамматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» [145]. У ній науковець прагнув донести до читача в доступному науковому тексті ті форми, вислови, тлумачення понять, якими послуговувалась тогочасна наукова спільнота; запропонував поділяти підрядні (побічні) речення залежно від змісту, а саме «відповідно до того, чим побічне речення являється супроти головного» (присудкові, підметові, предметові, прислівникові й прикметникові) та за

формою (відносні, «питальні», сполучникові) [145]. У іншій праці «Практична граматики української мови» мовознавець розглядає речення як «думку, що виражене словами», однак зауважує, що найголовнішим є наявність присудка. Воно має головну і додаткову частину [146].

Представники логіко-синтаксичного напрямку витлумачували речення як судження, виражене словами, що складається з підмета та присудка.

Заперечення ототожнення речення з вираженим словами судженням постульовано представниками *психолого-синтаксичного напрямку*. О. Потебня критикував логіко-синтаксичну граматику з одного боку за відсутність історичного підходу до мовних явищ, оскільки граматики має ґрунтуватися не на абстрактній логіці, а на дійсних фактах мови, з іншого – «у цьому напрямі незрівнянно більше апріорного ніж може дати формальна логіка» [129, с. 81]. Сутність його концепції полягає в трактуванні синтаксису з психологічного, історичного та структурного погляду, розгляді синтаксису на морфологічній основі, де слово в реченні має формальне та матеріальне значення. Особливу увагу вчений приділяв спостереженню над зв'язком мови і мислення, єдності змісту і форми. Науковець уважав, що для розуміння та вивчення синтаксису треба дотримуватися двох принципів: принципу історичної мінливості синтаксичних категорій – принцип історизму в осмисленні сучасної синтаксичної системи; принципу структурного взаємозв'язку всіх основних граматичних категорій – слова, частини мови, члена речення та речення [130, с. 147].

Аперцептивний підхід притаманний послідовникам О. Потебні О. Попову, В. Харцієву та Д. Овсянико-Куликовському. Перші два науковці поширювали ідеї свого наставника в межах роботи над збірником «Питання теорії та психології творчості», у якому розглядали свідоме та несвідоме вираження думок, їх граматичне оформлення. Однак вони більше були зорієнтовані на психологічну складову ніж на граматичний опис. Їх роздуми схилилися саме до стилістичного аналізу. Натомість Д. Овсянико-Куликовський переймався проблемою рідномовного навчання, зокрема й граматики. Учений потрактовує

речення «як таке слово або впорядковане поєднання слів, яке пов'язане особливим рухом думки відомою під назвою «предицирование» (предикуння) [112, с. 50]. Безсумнівно, фундаментальним вважаємо описані автором умови виникнення речення: наявність слів (хоча б одного), наявність предикативного руху думки хоч би в одному зі слів (наявність предикативності – найголовніша вимога), організація слів порядком узгодження та керування [112, с. 50]. Досягнення еволюції граматичного мислення, на думку дослідника, полягає в подальшому порівняльно-історичному вивченні синтаксису різних мов.

Радикальний підхід до розгляду граматичних явищ представлено *елементарно-практичним напрямом*, репрезентованим у працях М. Кульмана. Згідно з поглядами науковця, теоретичне вивчення засад граматики заперечується, її опрацювання потрібно лише задля набуття орфографічних та пунктуаційних навичок; студіювання рідної мови в школі має реалізовувати діяльнісний, системно-комунікативний підхід та застосовувати метод спостереження. Слід зауважити, що важливим у становленні синтаксису стала праця учено, у якій він описав граматику Р. Якобсона, що була введена в тогочасний освітній процес [цит. за 32].

Заперечення усіх вищезгаданих напрямів спостерігаємо в студіях представників *формально-синтаксичного* напрямку. Зокрема, вони розширили та поглибили синтаксичні теорії про речення та словосполучення. Вагомим внеском у розвиток української синтаксичної теорії стали праці Є. Тимченка, у яких актуалізовано синтаксичні функції кожного відмінка. Зокрема, «номінатив іменника, прикметника і займенника спершу розглянуто в реченні як підмет у тісному зв'язку з узгодженим дієсловом, при цьому спеціально проаналізовано особливості такого зв'язку іменників конкретних і абстрактних, з дієсловами повнозначними і неповнозначними, службовими, з категорією інфінітива. Далі предметом дослідження постають номінатив іменників та прикметників присудкових у їх зв'язках із дієсловами різного типу, номінатив адвербіальний у вільному зв'язку з дієсловом, номінатив прийменник, апозитивний, номінатив

окличний, у функції вокатива. <...> З такою ж докладністю висвітлено синтаксичні функції датива, інструменталія, локатива і вокатива» [55, с. 84-85].

Пізніше цей напрям актуалізувався в працях української діаспори, зокрема П. Ковальова та Ю. Шереха (Ю. Шевельова). У своїх працях мовознавці виважено подають теоретичний матеріал із синтаксису української мови, називаючи синтаксис – «синтаксою» [66; 192]. Вони запропонували визначення речення, складнопідрядного речення, виділили їх типи: підметові, присудкові, додаткові, означальні, обставинні [66]; об'єктні, атрибутивні, місцеві, часові, причинові, мети, умовні, способові, допустові, наслідкові, зіставні, відносно-незалежні, вияснювальні [192]. На відміну від П. Ковальова, Ю. Шерех зазначає про словосполучення та типи синтаксичного зв'язку між словами (узгодження, керування, прилягання); обоє описують сурядність (паратаксис) та підрядність (гіпотаксис) [66; 192]. Важливими є зауваги Ю. Шереха про елементи стилістичної синтакси: еліпсис, апосіопезу, анаколют, гемінацію, плеоназм, ампліфікацію, градацію, анафору, паралелізм тощо [192].

На стилістичні особливості синтаксису звернено увагу О. Курило в праці «Уваги до сучасної української літературної мови» [78]. Учена обстоювала думки щодо повернення українській мові її специфічно національні риси, що виявлювані в синтаксисі: синтаксичних зворотах та конструкціях; надання переваги безособовим реченням із предикативними формами на *-но*, *-то*, аніж послуговуватися двокомпонентними пасивними конструкціями. Розглядала повтор як вияв повільного мислення, наводила приклади з народної творчості та художньої літератури, зіставляла їх з іншими мовами, акцентуючи на своєрідних особливостях синтаксису української мови.

Детальний опис формально-граматичних й семантичних варіацій семантичного інваріанта; кореляції чотирьох ярусів структури речення, їх стосунок до змісту і форми речення; ядерних речень як конструкцій на перетині семантичних і формальних характеристик описано В. М. Русанівським у розділі «Співвідношення семантичної і формально-граматичної структури речення» колективної монографії [14].

Оновлення поглядів на синтаксичну теорію простежуємо в *семантико-граматичному напрямі*, де вчені особливу увагу приділяють співвідношенням форми і змісту. Так, згідно з версією Б. Кулика, порядок слів у реченні є способом вираження синтаксичних відношень, тоді, коли зі зміною місця повнозначного слова в реченні змінюється синтаксична роль цього слова [72, с. 9]. Суперечність поглядів мовознавця спостерігаємо в потрактуванні, що є предметом вивчення синтаксису, де з одного боку він розглядає правила поєднання слів і словосполучень у реченні, з іншого – вивчає тільки будову і форми речення. У праці «Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис» [72] учений окреслив основну ідею представників семантико-синтаксичного напрямку, яка виявлювана в тому, що судження про предмети і явища реальної дійсності становлять собою зміст думки (слово – поняття), а речення є формою його виразу.

Важливим у розбудові синтаксичної теорії став опис синтаксичної деривації К. Городенської [14,33]. Учена представила чотири типи синтаксичної деривації: субстантивну, ад'єктивну, дієслівну й адвербіальну, проблему похідності в синтаксисі, дериваційні відношення між синтаксичними одиницями одного рангу, складнопідрядне речення як базову структуру для творення простих ускладнених речень, дериваційні параметри складносурядних речень.

Зміну парадигми фіксуємо на початку 80-х рр. ХХ ст. – утвердження *структурно-семантичного* напрямку, представленого фундаментальними дослідженнями І. Вихованця, де, на думку мовознавця, відбувається «співвідношення формально-граматичної і семантико-граматичної структури морфологічних і синтаксичних одиниць» [12, с. 3]. Головне завдання синтаксичної теорії він вбачає у «виокремленні мінімальних (зовнішніх) та елементарних (внутрішніх) одиниць та встановлення їх взаємовідношення з неелементарними (ускладненими) одиницями» [13, с. 17].

У підручнику «Грамматика української мови. Синтаксис» [13] для студентів філологічних факультетів автор втілює ідею наближення студентів до сучасної лінгвістичної науки, застосовуючи функціональний та інші підходи до вивчення

синтаксису. Учений визначає основні ознаки детермінантів, виокремлює три синтаксичні одиниці: речення, словосполучення та мінімальну синтаксичну одиницю, описує їх у формально-граматичному та семантико-синтаксичному аспектах. Як зауважив лінгвіст, перший (формально-синтаксичний) співвіднесений із реченнєвою моделлю, структурною схемою речень, а другий (семантико-синтаксичний) стосується відображень предметів та явищ позамовної дійсності. Реалізація цієї позиції виявлювана в окресленні семантичних та граматичних значень головних та другорядних членів речень, де присудок має такі типи: синтаксеми-предикати дії, процесу, якості, кількості, стану (локативні синтаксеми-предикати та кількості), підмет – синтаксеми суб'єкта. Описуючи форми типів синтаксичних зв'язків, науковець зауважує, що тільки предикативний та підрядний зв'язки зазвичай виражені формами слова.

Р. Христіанінова в праці «Просте речення в шкільному курсі української мови» [184], розглядаючи значення головних та другорядних членів речення, акцентує увагу на тому, що інколи учні та вчителі стикаються з труднощами під час постановки питання (обставина мети чи додаток? / присудок чи додаток? / додаток чи означення?). Однак сама дослідниця майже не зазначає критерії їх розмежування. Авторка виокремлює особливу групу речень – слова-речення. У розвідці «Рівні організації складнопідрядного речення», вона окреслює структуру складнопідрядного речення з формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативно-синтаксичного боку [185].

Слід зазначити, що на сьогодні диференціювання синкретичних членів речення на основі семантико-синтаксичних відношень поглиблено в дисертації Н. Грозян, результатом чого стало виокремлення класифікаційних ознак синкретичних другорядних членів речення з одинарним та бінарним зв'язками [39].

Спираючись на досвід попередників (Ю. Шереха, І. Вихованця), К. Плиско зазначає, що між словосполученнями реалізується підрядний зв'язок. Для пояснення типів синтаксичних зв'язків словосполучення в школі вона вважає, що «традиційне розмежування узгодження, керування і прилягання цілком

виправдане з погляду того, якими способами включаються повнозначні слова в словосполучення і речення. Природно, що це залежить від морфологічної властивості слова» [125, с. 18]. Згідно із позицією вченої, суб'єкти пізнавальної діяльності мають усвідомлювати співвідношення між реченням як одиницею мови і реченням як одиницею мовлення, що полягає у визначенні ними граматичного (семантичного) значення речення [125, с. 41]; синтаксичний розбір доцільно поєднувати з морфологічним [125, с. 52].

У *комунікативно-діяльнісний підхід* закладено ідею вивчення синтаксичних одиниць у конкретних умовах комунікативного акту. Актуальне членування речення ґрунтовно представлено працею М. Вінтоніва [16]. Учений акцентує увагу на ролі категорій формально-граматичного аспекту речення в теорії актуального членування; наголошує на бінарному членуванні речень (тема / рема); описує шляхи аналізу речення з огляду на його побудову – порядок слів; функції головних та другорядних членів речення. Крім того, вагомим спостереженням науковця є те, що актуальне членування не локалізоване рамками речення, а поширене на всю структуру тексту і цим протиставлене предикативності, яка зосереджена в рамках речення й пов'язана з текстом умовно [16].

Становлення *функціонально-комунікативного підходу* в методиці синтаксису пов'язують із появу лінгвістичних концепцій В. Гумбольдта, О. Єсперсена, І. Вихованця, В. Шмідт та ін. Так, І. Вихованець диференціює функції синтаксичних одиниць: 1) семантико-синтаксичні (семантичний зміст синтаксичної одиниці не протиставляється функції, а є одним із її різновидів); 2) комунікативно-синтаксичні (спрямовані у сферу мовлення та визначаються актуальним членуванням речення); 3) формально-синтаксичні (регулюються синтаксичними зв'язками) [15, с. 16]; О. Бондаренко описує функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних українських мас-медіа [10]; І. Кухарчук зазначає, що «у системі функцій синтаксичних одиниць значну роль відіграють синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення, які впливають на розподіл функцій на такі типи: формально-

синтаксичні і семантико-синтаксичні. Ці два типи функцій спрямовані у сферу мови, тоді як комунікативно-семантичні – у сферу мовлення» [81]. Зауважимо, що більшість досліджень, які застосовують згаданий підхід, представлені в межах навчання іноземної мови, української мови як іноземної.

Аналіз лінгводидактичних закономірностей навчання синтаксису здійснювався з урахуванням усталеної градації (від початкової школи до закладу вищої освіти). Окрім того, окремо подано праці, у яких порушено питання компетентнісного навчання синтаксису української мови.

Ідея єдності мови і думки закладена К. Ушинським (*логіко-граматичний напрям*) у підручнику «Рідне слово» [181], що за визначенням автора являє собою початкову практичну граматику з хрестоматією. Багато хто з критиків уважали його навчальним посібником для непідготовленого вчителя. У ньому педагог заклав основи таких принципів: зв'язок теорії з практикою, свідомості й активності учнів під час навчання, системності та послідовності навчання. Автор наголошував, що завдання вчителя підбирати навчальний матеріал так, щоб учні переходили від явищ простих до складних і використовували висновки з попередніх спостережень для засвоєння нових, більш складних [181, с. 252]. На думку лінгводидакта, вивчення синтаксису потрібно починати з простого непоширеного речення, повільно переходячи до поширеного, мотивуючи це тим, що дітям більше знайоме речення, ніж окремі слова. Особливо цінним автор вважає навчання дітей пунктуації, що неможливо без знайомства з реченням та його частинами, розвиток логічного мислення учнів у процесі засвоєння граматичного матеріалу.

М. Вашуленко розглядає *комунікативно-діяльнісний* підхід як підвищення розвитку мовленнєвої діяльності учнів-початківців, зауважуючи, що системна робота над синтаксисом речення є важливим для опанування учнями лексики, словотвору, фонетики, орфоепії і орфографії, морфології, синтаксису та пунктуації.

Методиці вивчення граматики в початковій школі на засадах *функціонально-комунікативного* підходу присвячено дисертаційну працю

О. Петрук [123], де наголошено, що формування мовленнєвих умінь у школярів-початківців має базуватися на оволодінні всіма видами сполучення слів, зокрема й на морфолого-синтаксичному рівні (на рівні словосполучення). Вивчення граматичного матеріалу в початковій школі структуровано за такими етапами: пізнавальний, операційно-пізнавальний, операційно-тренувальний, продуктивно-творчий. Формування вмінь молодших школярів відбувалося за схемою: знання → мовні вправи → умовно мовленнєві вправи → мовленнєві вправи.

У 30-ті роки ХХ ст. утверджується *семантико-граматичний напрям*, який теоретично обґрунтований у науково-методичних працях В. Масальського та С. Чавдарова. Учені наголошували на важливості правописних (пунктуаційних) навичок під час вивчення синтаксису, розглядали навчання граматики, що базується в середній школі на основі розвитку мислення та мовлення (засвоєння лексики та граматичних конструкцій), констатуючи, що вона становить специфічну сферу знання, яка розглядає способи граматичного вираження змісту.

Для розвитку мовлення учнів, на думку Л. Булаховського, можна свідомо заміщати морфологічний та синтаксичний матеріал, проте з граматичними формами треба погодити мову учнів, адже «факт недостатнього володіння засобами передачі самих стосунків, що означають граматичними прикметами, яскраво виявляється тоді, коли ми переходимо від контролю розуміння того, що читається або слухається, до власного викладу думок такої особи. Брак звички зосереджуватися на формальних мовних засобах раз-у-раз виявляється в безпомічності щодо побудови фрази» [7, с. 6]

Питанню навчання синтаксису з початкової до середньої школи присвячено праці С. Чавдарова. У них автор надавав велике значення реченню, яке покликане розвивати комунікативні навички учнів: членувати думку, говорити виразно (звернення уваги на засоби оформлення речень) [188, с. 160].

В. Масальський наголошував на важливості багатоваріантних прийомів унаочнення, а основним методом уважав бесіду з учнями. Згідно із його позицією

особливу увагу слід приділяти тому в синтаксисі, що «є обов'язковим для практичного освоєння мови та її теорії» [91, с. 6]. Варто підкреслити, що навчання синтаксису педагог пов'язує з вживанням морфологічних формальних показників (категорія роду, виду, питання непрямих відмінків, незмінність). Синтаксично-граматичний розбір речення, на думку дослідника, покликаний «по-перше, перевірити граматичну орієнтацію учня, по-друге, підкреслити стосунок між змістом і засобами його вираження в мові, по-третє, щільно підводить учня до розуміння <...> слова як частини мови з її граматичними ознаками й формами» [90, с. 33]. Погоджуючись із цим, А. Медушевський наголошує, що синтаксичний розбір здатен найкраще перевірити навички учнів, без додаткових запитань учителя. Учений вибудовує лінгводидактичну концепцію на взаємозв'язку синтаксису та морфології.

Одностайність учених була в тому, що вагомим є вивчення теорії, ґрунтованої на принципах послідовності та наступності.

Обґрунтування змісту, місця кожного розділу синтаксису простежуємо в працях О. Біляєва, який є представником *структурно-семантичного напрямку*. Зокрема науковець наголошує, що навчання синтаксису з 5 класу має початися з етапу перевірки засвоєного учнями пропедевтичного матеріалу та актуальності його в подальшому вивченні; у 8-9 класах повторення вважає недоцільним. Завдання вчителя вбачає в наданні чіткої інформації щодо розмежування словосполучення та речення, підмета та присудка, що морфологічно можуть бути виражені не тільки іменником і дієсловом, другорядних членів речення. Звертає увагу на важливість усвідомлення та закріплення правил, що наведені в тогочасних підручниках [2, с. 5].

Пропедевтична та системна методика вивчення синтаксису представлена працями І. Олійника, де науковець робить спробу описати навички, якими має володіти учень відповідно до етапу вивчення синтаксису (1 – 3 класи – практичне ознайомлення, 4 клас – пропедевтичне, 5 – 6 класи поглиблення знання під час опрацювання тем із морфології, 7 – системний курс синтаксису) [113, с. 174]. Вагомим внеском у розвиток тогочасної методики навчання мови були

спостереження науковця про взаємозв'язки у вивченні синтаксису з морфологією, граматики з орфографією та пунктуацією, граматики з розвитком зв'язного мовлення, що надалі становитимуть принципи навчання синтаксису [113]. Характеризуючи подолання синтаксичних труднощів – диференціації другорядних членів речення, мовознавець констатує, що учневі треба враховувати граматичне значення форми та характер відношень між членами речень, тобто одночасно ставити смислове і граматичне питання [113, с. 178].

На синкретичні члени речення звернена увага й лінгводидакта С. Карамана. Учений зазначає, що такі члени речення поєднують у собі семантику двох членів речення – додатка й означення, додатка та обставини, обставини та означення [132, с.160].

Пошуки лінгводидактами підходів до вивчення синтаксису як засобу формування мовленнєвих умінь продукує становлення *функціонально-стилістичного підходу*.

На ознайомлення учнів із стилістичними особливостями синтаксичних конструкцій наголошують у своїх працях Г. Понаровська, В. Мельничайко та К. Плиско. Г. Понаровська в посібнику «Вивчення синтаксису простого речення в середній школі» (1941) акцентує увагу на тому, що стилістичні вправи мотивують учнів та створюють атмосферу живої роботи на уроці. На думку В. Мельничайка, опрацювання граматичної синонімії в школах ігнорується, наслідком чого є граматико-стилістичні помилки. Дослідник говорить про те, що задля того, «щоб зрозуміти і свідомо використовувати особливості кожної з синонімічних конструкцій, необхідно навчатись одночасно враховувати всі риси, які характеризують їх з точки зору як змісту, так і форми» [94, с. 14]. К. Плиско також зазначає, що в школах має бути запроваджений стилістичний аналіз синтаксичних категорій у порівняльному плані, а навчання синтаксису має включати розгляд синоніміки граматичних категорій [125, с. 45].

Вивчення складних синтаксичних конструкцій в аспекті стилістики представлено в праці О. Кулик. Дослідниця констатує, що засоби стилістичного аналізу полегшують засвоєння синтаксичних конструкцій із різними методами

(метод проблемного викладу, бесіди, імітації, доповнення, конструювання, трансформування, моделювання та ін.), удосконалюють граматичний лад мовлення учнів [73].

Згідно з вимогами XXI ст. відбувається зміна освітньої тенденції, яка має базуватися на розвитку комунікативної компетентності. Так у лінгводидактиці з'являється новий *комунікативно-діяльнісний підхід*, що представлений працями багатьох дослідників, зокрема М. Вашуленка, М. Вінтоніва, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Караман, В. Мельничайка, С. Омельчука, М. Пентилюк, К. Плиско та ін.

На думку О. Горошкіної, інтерес до функціонального аспекту спричинений недостатніми описами синтаксичних одиниць у формальному та структурно-семантичному підходах. Учена звертає увагу на те, що учні у 8-9 класах під час навчання синтаксису мають «оволодіти засобами експресивного й емоційного, книжного й розмовного синтаксису та навчитися вдало використовувати синтаксичні мовні одиниці в різних контекстах» [34].

Лінгводидакти М. Пентилюк, С. Караман, З. Бакум, О. Горошкіна в посібнику «Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах» виокремлюють специфічні прийоми та принципи навчання синтаксису, акцентуючи увагу на комунікативній функції речення, перераховують основні синтаксичні поняття, яким має володіти учень відповідно до етапів опанування синтаксичним матеріалом, зауважують, що є складним для розуміння учнів (наприклад, тире між підметом і присудком). На думку дослідників, школи з поглибленим вивченням мають ґрунтовно вивчати синтаксичну теорію, а непрофільні – спиратися на практичний підхід, де особливу увагу варто приділяти культурі ділового та наукового мовлення; комунікативна діяльність має закласти міцний ґрунт лінгвістичної підготовки; виробити в студентів уміння самостійно поповнювати і творчо застосовувати набуті знання в різних ситуаціях, пов'язаних із змістом предмета; сформувати особистість, яка відзначалася б свідомим ставленням до рідної мови [132].

Згідно з концепцією С. Омельчука, комунікативні і мовленнєві вміння є нерозривними, які разом формують мовленнєво-комунікативні вміння. Перші виявлені у вміннях: «моделювати, реконструювати синтаксичні конструкції, аналізувати складні речення у висловлюваннях, аналізувати тексти різних типів і стилів мовлення, вдосконалювати власне мовлення (редагувати)»; другі – «користуватися різними видами читання, вести діалог із додержанням вимог мовленнєвого етикету, усно й письмово відтворювати висловлювання, створювати зв'язні тексти в певній композиційній формі» [116, с. 57].

Інтеграцію *функціонального* та *комунікативного підходу* під час вивчення синтаксису лінгводидакт вбачає в «органічному поєднанні граматики та стилістики; взаємозв'язку мови і мовлення, мовлення і мислення; осмисленням функцій стилістичних засобів (ресурсів) синтаксису у відповідних стилях мовлення <...>; поглиблення засвоєння теоретичних відомостей із синтаксису, вироблення практичних умінь і навичок добирати й використовувати синтаксичні одиниці з урахуванням значення, емоційно-експресивного і стилістичного забарвлення, сфери спілкування, конкретної ситуації мовлення» [115, с. 2].

Функціонально-стилістичний підхід у роботі С. Омельчука реалізований через виконання учнями синтаксичних вправ із стилістичними елементами, здійснення синонімічної заміни однієї синтаксичної одиниці іншою, пропонуючи такі типи вправ: «спостереження й аналіз синтаксичних конструкцій у зв'язному висловленні (аналіз смислових і стилістичних відтінків складних речень у тексті); робота над текстом; відтворення деформованого тексту; навчальне редагування» [116, с. 131].

Інтеграція досвіду різних галузей, що пов'язані з процесами пізнання, продукує розвиток нового підходу – *когнітивно-комунікативного*.

Навчання синтаксису в школі крізь призму когнітивно-комунікативного підходу окреслюють Н. Дика, Ю. Огарь. Учені, розглядаючи образне уявлення – як слово, картину – як словосполучення, елементарний епізод – як просте речення, ситуацію – як складне речення, текст, зауважують, що на них може

базуватися реалізації означеного підходу [44, с. 428]. Автори подають зразки різнорівневих вправ, акцентують увагу на тому, що когнітивно-комунікативний підхід допомагає трансформувати й усувати зайву інформацію, систематизувати роботу з текстом; описують співвідношення когнітивних структур та їх мовних відповідників у процесі засвоєння інформації про мову і позамовну дійсність. Він, на думку вчених, має враховувати принципи моделювання теоретичного матеріалу: не перенавантажувати повідомлення інформацією; використовувати різні форми представлення однієї ж інформації; у поясненні спиратися на візуальні образи, супроводжуючи їх коментарями; ключові терміни записувати, пояснювати, повторювати [44, с. 428].

Описуючи концепцію когнітивної методики навчання, М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна окреслюють умови, які зорієнтовані на суб'єкт навчання та спираються на педагогічні інновації. Ученими запропоновано нові типи вправ – когнітивно–розвивальні (аналітичні, комунікативні, асоціативні, дослідницькі), де базовим засобом є текст [121].

Актуальною вважаємо працю Т. Ясак [199], яка присвячена створенню методики навчання синтаксису із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у 8–9-х класах гімназій. У роботі авторка наголошує на важливості використання дослідницького, дискусійного, інтерактивних методів, для засвоєння синтаксичної теорії запропоновано застосування динамічного алгоритму, для практичної – авторський дидактичний засіб, у якому розроблено «Тестові завдання із синтаксису української мови», «Синтаксичний розбір речення» [199] тощо.

Формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення описано в науковій роботі О. Божко. Дослідниця наголошує на значущості власне методичних принципів таких як комунікативної спрямованості; зв'язку формування мовленнєвої компетентності з формуванням мовної, соціокультурної й діяльнісної компетентностей; контекстний; взаємозв'язку розвитку усних і писемних видів МД та методах: лінгвістичний експеримент, мовностилістичний та комунікативний аналіз тексту [9].

На формування мовної особистості студента в процесі вивчення синтаксису в багатoproфільних коледжах звернута увага в дисертації В. Микитенко (*комунікативно-діяльнісний підхід*) [97]. Автор доходить висновків, що синтаксичний розділ у загальному курсі вивчення української мови в коледжі формує основу для подальшого комунікативно-професійного розвитку, що складається з вербально-граматичного, когнітивного, прагматичного рівнів мовної особистості. До кожного з рівнів дослідник пропонує найбільш доцільні типи вправ і завдань: репродуктивні, конструктивні, дослідницькі, когнітивно-діяльнісний, когнітивно-пошуковий та ін.

Дослідження проблеми навчання синтаксису в закладах вищої освіти на лінгводидактичних засадах ґрунтується на узагальнених наукових висновках мовознавців.

Різними аспектами навчання синтаксису української мови майбутніх учителів української мови і літератури присвячено кандидатські дисертації: Т. Горохової («Формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури на засадах текстоцентричного підходу»), С. Єрмоленко («Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах»), І. Кухарчук («Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису в мовній освіті вчителів української мови та літератури»), М. Стахів («Робота над відокремленими членами речення як засіб удосконалення мовленнєвих умінь студентів педагогічних коледжів»), З. Столяр («Формування комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення синтаксису»).

Дослідження І. Кухарчук [79] спрямоване на розроблення методики вивчення синтаксису на *комунікативно-діяльнісній* основі. Авторка використовує вправи з текстом для з'ясування комунікативної функції синтаксичних одиниць та творчі вправи, що виявлювані в побудові власного висловлення; пропонує формули-характеристики, за якими суб'єкти навчальної діяльності мають створити конкретні комунікативні акти.

У дисертації М. Стахів (*функціонально-комунікативний підхід*) [157] запропоновано під час вивчення відокремлених членів речення застосовувати поняття лінгвістики тексту, стилістики й теорії мовленнєвої діяльності, поділити процес навчання на теоретико-практичний, практично-теоретичний. Дидактичним матеріалом експериментального дослідження стали тексти публіцистичного, ділового, художнього стилів та творчі роботи самих студентів.

Методиці опанування синтаксису, зокрема простого ускладненого речення, присвячено дисертацію С. Єрмоленко (*функціонально-стилістичний підхід*) [49], де дослідниця спирається на ноосферний підхід Н. Маслової та запропоновану концепцією В. Мельничайка. У практичній частині наукової розвідки авторка застосовує двобічний критерій (поєднання змісту і форми) та пропонує вправи із елементами стилістичного синтаксису, що загалом базуються на опрацюванні текстів та виконанні творчих завданнях, адже такі вправи, на думку педагога, сприяють становленню професійної компетентності в студентів філологічних факультетів.

Методика формування комунікативної компетентності в студентів-філологів під час вивчення синтаксису української мови стала предметом дослідження З. Столяр. Науковиця наголошує, що необхідною в процесі навчання є система комунікативно спрямованих навчально-тренувальних вправ: завдання на створення текстів різних видів і стилів із відведенням певного часу і спонтанно; вправи, що стимулюють до ведення діалогів у процесі реалізації підготовленого висловлювання. Важливим у синтаксичній теорії вбачає опанування студентами знаннями про особливості сполучування слів, словосполучень, речень, виражальні можливості синтаксичних конструкцій, а також специфічні вживання їх під час створення текстів і конструювання дискурсів залежно від комунікативного наміру мовця [159].

Цікавою видається розвідка Р. Дружененко [46], у якій авторка запропонувала та обґрунтувала прийом комунікативно-прагматичного аналізу простого речення, який під час навчання синтаксису студентів 3 – 4 курсів має частково-супровідний характер.

Аналіз наукових праць дає змогу констатувати, що на сучасному етапі розвитку лінгводидактики немає єдиного підходу до навчання синтаксису української мови. Крім того, пошук нових форм, методів, прийомів, технологій навчання зумовили впровадження нових підходів: особистісного, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, когнітивно-комунікативного, синергетичного, контекстного, проблемного, текстоцентричного, системного, дослідницького, соціокультурного.

Із-поміж усіх сучасних напрямів дослідження важливими для нашого розгляду вважаємо праці, у яких реалізовано компетентнісний підхід до навчання синтаксису. Оскільки попередній аналіз цих студій дозволить передбачити можливість формування синтаксичної компетентності з урахуванням вже виокремлених труднощів (не використовують виражальні можливості складних синтаксичних структур, не завжди комунікативно доцільно користуються ними в різних мовленнєвих ситуаціях, часто не враховують жанр комунікації тощо), причин (процес обмежено використанням традиційних методів і форм роботи; ситуаційний метод застосовується дуже рідко й спонтанно та ін.), недоліків навчання (низька мотивація, несформованість у них ціннісного ставлення до власного розвитку й освіти тощо).

У дисертаційній роботі Т. Кушнір обґрунтовано методика формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів під час навчання синтаксису. Розроблена методика «передбачає поетапне впровадження в освітній процес компетентнісного, системного, особистісно орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного, комунікативно-діяльнісного, функційно-стилістичного, проблемного, когнітивно-комунікативного, соціокультурного підходів, застосування системи вправ і завдань (аналітичних, репродуктивних, конструктивних, продуктивно-творчих), побудованих з урахуванням основних етапів формування вмінь і навичок: сприймати й відтворювати синтаксичні конструкції, граматично правильно оформлюючи їх в усному й писемному мовленні; добирати синтаксичні засоби відповідно до мети та умов спілкування;

самостійно вільно використовувати різні синтаксичні конструкції у власному мовленні» [86, с. 198].

Згідно з концепцією Н. Голуб, Л. Галаєвської [27], навчання синтаксису учнів 8 – 9 класів не має зводитися до усвідомлення теорії та синтаксичного розбору речень, значно важливіше використовувати синтаксичні одиниці відповідно до ситуації, тобто враховувати їх функціональні можливості.

Проблема формування синтаксичної компетентності учнів 9-х класів порушена в дослідженнях А. Ярмолюк [197;198]. Авторка доходить висновку, що робота над текстами соціокультурного змісту сприяє формуванню синтаксичної компетентності. Робота з текстами має проводитися систематично, ґрунтуватися на вивченні в єдності системи мовних одиниць і правил їх функціонування, активізувати мислення учнів та вже здобуті знання. Поділяємо думку дослідниці, що володіння синтаксичною компетентністю – показник високого рівня мовленнєвої культури особистості [198].

Звертає увагу на формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей в учнів 9-х класів за допомогою технологій кооперативного навчання В. Сидоренко. Учена наголошує на тому, що синтаксична компетентність безпосередньо пов'язана з пунктуаційною. А завдання вчителя вбачає у виробленні комунікативних навичок – урізноманітненню граматичної будови мовлення учнів [140].

Компетентнісно орієнтовані типи вправ на засвоєння синтаксичної норми ліцеїстами представлені в методичній праці науковців О. Горошкіної, Н. Бондаренко, Л. Попової [37]. У ній автори звертають увагу на важливості опрацювання риторичного потенціалу синтаксичних одиниць, використання функціонально-стилістичного принципу та застосування комунікативних завдань.

Становлення методики вивчення синтаксису відбулося з кінця XIX, що проходило стадії від загальнометодичних досліджень (синтаксис окремо не описується) до становлення синтаксичної методики як окремої лінгводидактичної науки; від орієнтувань на заклади загальної середньої освіти

(заклад вищої освіти не розглядався) до паралельного розроблення синтаксичної методики для закладів загальної середньої та вищої освіти. За цей період сформовано такі напрями: **логіко-синтаксичний**, де синтаксис розглядають із позиції формальної логіки, метою якого є відтворення чіткої та зрозумілої мови; **психологічно-синтаксичний**, представники якого вивчали синтаксис із позиції аперцепції, єдності змісту та форми; **елементарно-практичний**, де теоретичне вивчення заперечується, а практичне має базуватися лиш на засвоєнні орфографічних та пунктуаційних навичок; **формально-синтаксичний**, що описує синтаксис із формального погляду – його структуру; **семантико-граматичний**, яким передбачено вивчення синтаксичних одиниць у єдності змісту й форми; **структурно-семантичний**, ґрунтований на єдності синтаксичних одиниць із їхнім значенням, урахуванні граматичного значення форми та характеру відношень між членами речень; **когнітивно-комунікативний**, у якому покладено основу пізнання та формування концептуальної та мовної картини світу і певного результату створення образу світу в уяві кожного учня; **функціонально-комунікативний**, зорієнтований на доцільність використання одиниць мови з погляду плану змісту та плану вираження, що забезпечують виникнення й функціонування мовних побудов; **функціонально-стилістичний**, яким передбачено вивчення синтаксичних одиниць із погляду стилістичної функції у текстах.

У працях лінгводидактів узагальнено напрацювання науковців різних напрямів та історичних періодів, враховано позитивний досвід різних лінгвістичних шкіл. На основі цього виокремлено особливості навчання синтаксису української мови: єдність змісту і форми, єдності системи мовних одиниць і правил їх функціонування, поєднання вивчення теорії з формуванням практичних навичок, розширення типів вправ (вправи із елементами стилістичного синтаксису, здійснення синонімічної заміни однієї синтаксичної одиниці іншою тощо), реалізація міжпредметних та міжрівневих зв'язків; вивчення мовних одиниць на основі тексту; ситуаційності; комунікативної доцільності й практичної спрямованості.

1.2. Психологічні чинники формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

В умовах розбудови незалежної держави, збільшення інформаційного забезпечення та темпу життя, оновлення парадигми освіти (освіта протягом життя, компетентнісний підхід) особливо гостро постає питання навчання молодого покоління, яке має бути спроможним самостійно ставити перед собою цілі, швидко знаходити ефективні шляхи їх досягнення, реалізовувати їх на практиці та брати відповідальність за свої рішення та поведінку.

Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури є складним, динамічним процесом. Вона потребує, передусім, врахування «відповідності мотивації навчальної діяльності студентів цілям і завданням освітньої системи у виші» [110, с. 184], психологічних особливостей навчання та учіння.

Знання психологічних особливостей та використання їх викладачами є обов'язковою умовою для формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як фахової, предметної компетентності, яка є обов'язковим компонентом професійної та ланкою ключової компетентності – вільне володіння державною мовою. На нашу думку, говорячи про психологічні чинники формування синтаксичної компетентності, важливим є дотримання структурного рівня змісту та складу компетентності: *когнітивного, поведінкового, ціннісно-сміслового, регулятивного та мотиваційного аспектів.*

У контексті дослідження психологічних особливостей навчання студентів необхідно наголосити на значущості наукових праць, що описують розвиток інтелектуальної, емоційної, вольової і мотиваційної сфер особистості – Г. Еббінгауза, Д. Ельконіна, О. Ковальова, І. Кона, Г. Костюка, О. Сергєєнкової, О. Столярчук та ін. Досліджуючи означені аспекти, учені оперують та описують поняття *сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, мовлення, уваги, мотивації,*

самооцінки / рефлексії, які є важливими психологічними чинниками під час навчання.

На думку науковців, студентський вік характеризується достатньою мотивованістю до навчальної діяльності, умінням виконувати всі види і форми цієї діяльності, важким структуруванням інтелекту, здатністю до самовизначення, самоактуалізації та самооцінювання, активізацією теоретичного мислення, якому притаманні ознаки логічності, інтроспективності, абстрактності, продуктивності, дивергентності [139].

У юнацькому віці відбувається взаємозв'язок мислення та мовлення, виявлюваний у здібностях студентів до «розуміння протирічних концептів когнітивного порядку, здатності осмислювати протилежні думки, синтезувати та інтегрувати їх» [165, с. 256], уміннях адекватно висловлювати думки абстрактного мислення, використовуючи складні мовленнєві конструкції.

У психологічних дослідженнях наголошено на тому, що розвиток пам'яті та уваги залежить від характеру діяльності та інтелектуальної активності особистості. Зокрема, цей період відзначений довготривалою пам'яттю, стійкістю і концентрацією уваги.

Важливі теоретичні відомості з навчання синтаксису відображені в дослідженнях психологів та психолінгвістів: Б. Баєва, Л. Виготського, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Лавриненка, О. Лурія, В. Ригованової, С. Рубінштейна, І. Синиці, В. Семиченко та ін., лінгводидактів: Т. Гнаткович, Т. Горохової, О. Горошкіної, Л. Давидюк, С. Карамана, О. Караман, І. Кухарчук, М. Пентилюк, К. Плиско, С. Омельчука, А. Ярмолук та ін.

Згідно з концепцією психологів та психолінгвістів важливим в опануванні мови та мовлення є засвоєння знань парадигматичної та синтагматичної системи мови, остання саме і виявлювана в розділі синтаксис; мовленнєва діяльність особистості, спрямована на учасників комунікації, має психологічні характеристики «емотивності» / «емоційності»; розкриття кожного з рівнів мови відбувається на більш високому рівні; синтаксичний рівень мови свідомо

формалізується в письмовій формі (становить одне з істотних ланок), натомість в усній найчастіше протікає автоматично, неусвідомлено.

Ключовими тезами лінгводидактів щодо навчання студентів синтаксису є твердження про застосування компетентнісного, а разом із ним і когнітивного, комунікативно-когнітивного, діяльнісного, особисто орієнтованого, текстоцентричного підходів під час навчання, які звернені до суб'єкта навчальної діяльності, що прагне до саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти, самооцінювання, самореалізації, базованих на антропологічних та аксіологічних засадах її розвитку; створення належних умов для освітнього процесу з урахуванням психологічних особливостей, що мають цілеспрямований характер [6;191].

Фокусуєчись на напрацюваннях психологів, психолінгвістів, педагогів, лінгвометодистів, вважаємо, що психологічний (внутрішній) процес формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури містить такі етапи: *мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексії* (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Психологічні (внутрішні) етапи формування синтаксичної компетентності студентів-філологів

Етап мотивації є важливим у навчальній діяльності студентів, що передує усім іншим етапам опануванням навчального матеріалу з синтаксису. Для формування компетентного фахівця під час навчання, конститутивним є «усвідомлення ролі активності особистості у власному розвитку й необхідності стимулювання цієї активності в процесі навчання» [162, с. 141].

Загальноприйнято вважати процес навчання полімотивованим. Посеред груп мотивів вирізняють: *екстринсивну* (зовнішню) та *інтринсивну* (внутрішню) мотивації [165], де, на нашу думку, у контексті дослідження перша зумовлена престижністю професії вчителя-філолога, прагненням до успіху, бажанням

відмінно володіти професійною компетентністю, що виявляється в конкурентоспроможності на ринку праці, а друга пов'язана безпосередньо з майбутньою професійною діяльністю (визначувана наявністю інтересу до її процесу і змісту).

Серед інших базисних груп мотивів навчання студентів виокремлюють *пізнавальні, соціальні* [165], *безпосередньо-спонукальні, практично-спонукальні, інтелектуально-спонукальні* мотиви [162].

Внутрішньою мотивацією до формування синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури може слугувати: теорія про зв'язок мислення з мовленням (під час навчання майбутні вчителі української мови і літератури мають усвідомлювати, що головним у комунікації є смислові зв'язки: предикативний, який є визначальним та прислівний, що розкриває суть базисного зв'язку); прагненням досконало володіти мовленнєвою компетентністю (грунтовне, усвідомлене засвоєння знань з граматики (морфології, синтаксису) та лексики); осмислення соціальної, професійної функцій, ролі майбутньої професії в становленні іншої особистості (здобути знання, уміння, навички втілюватимуться в майбутній педагогічній діяльності).

Окрім того, важливим для мотивації майбутніх учителів української мови і літератури є застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час навчання, які формують позитивні емоції, враження, до того ж, застосування звиклих гаджетів (комп'ютерів, телефонів, планшетів) робить процес пізнання більш зручним та звичним.

Етап пізнання базовані на психологічних процесах *апперцепції, розуміння, запам'ятовування* теоретичного матеріалу з синтаксису.

Поняття «апперцепція» ми, услід за В. Вундтом, потрактуємо як сукупність трьох аспектів: «усвідомлення сприйнятого, його цілісність і його залежність від попереднього досвіду» [цит. за 193, с. 324]. Саме тому когнітивний етап передбачає актуалізацію попередніх знань із теорії синтаксису набутих під час навчання в школі, опанування розділу морфології в закладах

вищої освіти, що поглиблюється, розширюється, та який супроводжуваний здатністю особистості до осмислення сприйнятої інформації.

Усвідомлення синтаксичного матеріалу полягає в розкритті сутності синтаксичних теорій, правил, характеристик членів речення, словосполучень і речень, засвоєнні будови, семантики та функціонування синтаксичних одиниць, усвідомленні формально-граматичних, семантичних ознак речення як комунікативної одиниці. Він передбачає виконання таких розумових дій як:

- аналіз сприйнятої інформації щодо зовнішніх властивостей і ознак синтаксичних одиниць, закріплених в уявленнях;
- логічне синтезування та диференціювання синтаксичних одиниць за їх типологічними виявами;
- усвідомлення сутності синтаксичних одиниць, їх об'єктивний, об'єктивно-суб'єктивний характер, формування теоретичних понять, синтаксичних правил;
- перевірка обґрунтованості й достовірність зроблених теоретичних висновків.

Результатом якого є розуміння матеріалу й формування теоретичних понять.

У психології та психолінгвістиці розуміння, сприймання та породження мовлення представлено багатьма концепціями (О. Потебні, Л. Виготського, О. Лурія, Ч. Освуда та ін.), у яких наголошено на тому, що для розуміння «цілісної знакової організації мовлення» (за О. Селівановою [137]) – тексту важливим є лінійна форма (від знаків до відповідної семантичної ситуації, від значення до змісту); найвищий рівень розуміння містить оцінку мовних засобів (лексичних, синтаксичних), використаних мовцем; структура речення змінюється відповідно до функції мовлення, виявлювана у вербальній або невербальній комунікації; процес розуміння залежить від попереднього досвіду реципієнта [137, с. 90].

Відповідно до цих постулатів формування синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури відбувається зі знайомих їм

синтаксичних дефініцій, опанованих у школі, які на академічному рівні вивчення мови розширюються, уточнюються та доповнюються (тут маємо на увазі також і ознайомлення з варіативністю (синонімією) деяких термінів). Основні синтаксичні поняття, на нашу думку, можна класифікувати за групами: синтаксичні одиниці (речення, словосполучення, мінімальна синтаксична одиниця), синтаксичні зв'язки (предикативний, узгодження, керування, прилягання, кореляція, тяжіння), синтаксичні категорії (стверджувальне / заперечне, розповідне / питальне / спонукальне, окличне / неокличне речення, активність / пасивність) тощо.

На думку сучасних учених (Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.), засвоєння науково-теоретичних знань із певної теми й напрацювання відповідних умінь і навичок їх використання є основною метою й головним результатом навчальної діяльності.

Важливим у процесі розуміння матеріалу є його інтерпретація, за допомогою якої викладачеві зрозуміло, як опановано, сприйнято студентами теорію. Інтерпретацію, на нашу думку, необхідно виявляти на двох різних рівнях: у розумінні теоретичної частини як складової практичних умінь, баченні можливостей практичного застосування теорії в майбутній професійній діяльності.

Як засвідчує практика, для успішного розуміння та формування синтаксичної компетентності важливим є використання різних засобів, методів та прийомів, зокрема технічних засобів для унаочнення матеріалу (комп'ютери, планшети, телефон, проектори, смарт-дошки тощо); «когнітивних методів (діалогічний, ситуаційний, спостереження над мовою, самостійної роботи з підручником та іншими довідковими джерелами, вправи (підготовчі, вступні, тренувальні)); прийомів: асоціювання, виокремлення головного, вияв явища, аналіз, постановка проблеми, узагальнення, аналогіювання, визначення» тощо [27, с. 19].

Кінцевим на когнітивному етапі є процес запам'ятовування, що може мати мимовільний або довільний, механічний або осмислений характер. Нами вже

наголошено на тому, що психологічною особливістю студентів є «вибірковість когнітивного контенту, інтелектуалізація процесів пам'яті та зростання швидкості оперативної пам'яті» [165, с. 256]. Саме тому вважаємо, що для здобувачів як суб'єктів навчання важливими є довільне (є мотив та завдання) та осмислене (розуміння матеріалу) запам'ятовування.

Процес запам'ятовування має бути побудовано відповідно до його умов із використанням мнемонічних прийомів: створення плану лекцій та семінарських занять, переліку питань на самостійне опрацювання синтаксису; групування матеріалу (наприклад, за аспектами синтаксису: формально-граматичний (власне-синтаксичний), семантико-синтаксичним, власне семантичний (логіко-універсальний), комунікативний, прагматичний); та згідно з його законами: закон підсилення першого враження (використання візуалізації), законом краю, законом повторення тощо.

Отже, засвоєння, розуміння, осмислення та запам'ятовування теоретичного матеріалу із синтаксису можливо лише за умов правильної організації навчального процесу, що спирається на дослідження з психології, психолінгвістики, педагогіки, лінгводидактики та мовознавства.

Діяльнісний етап передбачає формування синтаксичної компетентності згідно з комунікативними завданнями.

Вихідними постулатами на цьому етапі для нашого дослідження є теорія про дихотомійну природу мови та мовлення психологів Дж. Грін, Л. Виготського, О. Лурія та педагогів Л. Маркова, М. Махмутова, М. Скаткіна, теорія мовленнєвої діяльності О. Леонтьєва, теорія поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, Н. Талізінної, процес породження висловлювання М. Гаррет, Дж. Грін, Е. Бейтс, О. Лурія, Д.Слобін, Н. Хомського та ін.

Учені описують мову як діяльність, у якій особистість має швидко орієнтуватися, добирати всі необхідні засоби для передачі змісту, вдало здійснювати зворотний зв'язок та забезпечувати контроль побудови висловлювань.

Формування синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури буде ефективним за умови дотримання основних фаз структури мовленнєвої діяльності : 1) орієнтації, 2) планування, 3) реалізації, 4) контролю.

На першому етапі (орієнтації) виникає мотив та формується задум майбутнього мовленнєвого висловлення, який включає «аналіз місця, ролі висловлення в спілкуванні, умов комунікації, форми (усна чи писемна), виду (монолог чи діалог), стилю мовлення і тих позамовних факторів, що визначають зміст і мовні засоби висловлювання» [79, с. 36].

Другий етап (планування) – внутрішнє програмування, яке полягає у відборі змісту та побудові програми висловлювання – його схеми, що охоплює два взаємопов'язаних процеси: приписування одиницям мовлення смислового навантаження та побудови функціональної ієрархії цих одиниць [77]. Саме тут, на думку О. Леонтьєва, вперше виникає виокремлення теми та реми майбутнього висловлювання [77].

Третій етап характеризується переходом від програми до її реалізації в мовному коді. Для неї притаманні операції добору мовцем адекватних змістові слів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій з урахуванням предмета мовлення, умов і завдань спілкування.

Четверта фаза (контролю) полягає в зіставленні мовцем результату мовленнєвої діяльності із попереднім задумом [79, с. 36].

Синтаксичний рівень породження мовленнєвого висловлювання в наукових дослідженнях висвітлено у різних дослідників на різних етапах. Так, у Дж. Гріна він виявлюваний на стадії встановлення відношень між глибинним семантичним змістом та синтаксичною формою; Л. Виготський пов'язує його з формувальним рівнем – перехід від внутрішнього до зовнішнього мовлення, перетворення предикативного мовлення в синтаксично зрозуміле для інших; згідно з концепцією М. Львова граматичне оформлення думок відбувається на внутрішньо-вербальному мовленні; Т. Черніговська та В. Деглин констатують, що синтаксичні структури формуються на глибинно-синтаксичному рівні. Два

протилежні погляди в моделях породження мовлення представлені дослідженнями Н. Хомського (мовець здійснює низку операцій для переведення глибинних структур на поверхневі) і Дж. Катці та П. Посталя (мовець починає із семантичного задуму, використовуючи правила структур – утворюється глибинна структура, що потім співвідноситься з поверхневою) [77; 148; 154; 166].

Згідно із позицією Б. Нормана моделі мовленнєвої діяльності на рівні синтаксису – це типові процеси перетворення синтаксичних моделей у реальні текстові одиниці-висловлювання. Перехід від мовленнєвого акту до конкретної структури висловлення має способи реалізації структурних схем: 1) дотримання структурної схеми (кожна функціонально-синтаксична позиція – член моделі – отримує своє лексичне наповнення та морфологічний вияв); 2) розгортання структурної схеми (поширення синтаксичної структурної моделі); 3) розширення (ускладнення висловлення однорідними членами речень); 4) згортання або еліпсис (опущення будь-якого члена речення); 5) зміщення або синтаксичне перенесення (нетипова позиція лексем); 6) контамінація або об'єднання (схрещення двох синтаксичних моделей, що найчастіше притаманне усному мовленню); 7) відокремлення; 8) «вставка» (вставні слова, словосполучення конструкції); 9) складання або інтеграція (утворення складних речень), які можуть переплітатися між собою під час мовлення [71; 175]. Як відзначив науковець, «робота синтаксичного рівня граматики мовця полягає перш за все у втіленні структурних схем (і їх складових функціонально-синтаксичних позицій) в лінійну послідовність словоформ, які самі по собі утворюють систему модельованих об'єктів зі своїми парадигматичними і синтагматичними відношеннями» [цит. за 175].

Незважаючи на яких етапах породження мовлення розглядають синтаксис, науковці одностайні в тому, що важливим є розуміння комунікативної мети речення, яка залежить безпосередньо від його граматичного оформлення.

Важливим для нашого дослідження є розуміння студентами умінь і навичок як дій, формування яких відбувається поетапно шляхом застосування теоретичних знань, що передбачає перехід із зовнішньої (предметна) на внутрішню (психічна) діяльність. Саме тому вважаємо за необхідне врахувати вчення поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін), що становитиме основу формування синтаксичної компетентності в такій послідовності:

- 1) мотивування до дії, що може виявлятися у створенні проблемної ситуації;
- 2) первинне уявлення про дію, складання її орієнтовної схеми;
- 3) формування дії в її матеріальному (або матеріалізованому) вияві;
- 4) відпрацювання дії як продуктивних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, письма);
- 5) репродукувати дію у внутрішньому мовленні;
- 6) доведення дії до автоматизму – внутрішній, розумовий рівень [цит. за 1950**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Згідно з концепцією К. Плиско, важливим у формуванні синтаксичних умінь становлять дії, що спрямовані на опанування суб'єктів навчальної діяльності граматичних (синтаксичних) категорій у різних аспектах: структурно-граматичному, логіко-синтаксичному, функціонально-стилістичному [127].

Розуміння етапів реалізації мовлення та розумових дій передбачає вироблення в студентів умінь аналізувати синтаксичні одиниці в мовленні, орієнтуватися в комунікативній ситуації, створювати власні висловлювання, послуговуючись різними типами речень, їх синонімічними або близькими за функцією варіантами, відповідно до синтаксичних норм; усвідомлене опанування навчального матеріалу, вироблення умінь та навичок.

Психологічні особливості студентів 3 – 4 курсів характеризовано здатністю до самовиховання, самоусвідомлення (самопізнання, самооцінювання, саморегулювання), самоаналізу, саморозвитку, самовизначення, що зорієнтовані

на свідоме становлення особистості в професійній діяльності. Саме тому одним із важливих етапів формування синтаксичної компетентності є **рефлексія**.

Рефлексію в психологічному аспекті розглянуто як «вид пізнання, у процесі якого суб'єкт стає об'єктом свого спостереження і роздумів» [165, с. 188], у педагогічному як «процес і результат фіксації суб'єктами педагогічної взаємодії стану власного розвитку і причин, які його забезпечують» [31, с. 29].

Позиціонуючи важливість рефлексії за когнітивним підходом, де студент має аналізувати, співвідносити свої дії з предметною діяльністю, визначальними для формування синтаксичної компетентності є:

- усвідомлення суб'єктом навчання прогнозів та результатів навчання: ознайомлення студентів зі змістом курсу «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» його роллю в становленні професійної особистості, місцем у системі мовних знань;
- оцінювання власного рівня засвоєння теоретичного (основних лінгвістичних понять і термінів, характеристик шкіл та напрямів в українській лінгвістиці) та практичного (аналізу синтаксичних одиниць (словосполучення, речення і текст)) навчального матеріалу з синтаксису з проєкцією на вдосконалення вмінь та навичок за рахунок самостійної роботи (самопізнання);
- усвідомлення необхідності повторення, поглиблення і закріплення знань, удосконалення практичних умінь і навичок;
- осмислення сутності виконання синтаксичних дій за допомогою зворотного зв'язку: зв'язок суб'єкта рефлексії (студента) із партнерами (одногрупниками, викладачем), із якими реалізовано конкретний вид діяльності, що за необхідності може бути скориговано.
- напрацювання власного способу дій у самопізнанні та самореалізації в професійній сфері.

Фокушуючись на напрацюваннях науковців різних напрямів психології, психолінгвістики, педагогіки, лінгводидактики, встановлено, що психологічний (внутрішній) процес формування синтаксичної компетентності студентів-філологів містить чотири етапи: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний,

рефлексії. Необхідно враховувати основні фази структури мовленнєвої діяльності (породження мовлення): орієнтації, планування, реалізації, контролю. Обґрунтовано необхідність урахування усіх означених етапів, умов, дій, їх роль у засвоєнні синтаксичних знань, виробленні умінь та навичок, формуванні синтаксичних понять. Закцентовано увагу на тому, що розуміння етапів реалізації мовлення та етапів розумових дій передбачає вироблення в студентів умінь аналізувати синтаксичні одиниці в мовленні, орієнтуватися в комунікативній ситуації, створювати власні висловлення, послуговуючись різними типами речень, їх синонімічними або близькими за функцією варіантами, відповідно до синтаксичних норм.

З'ясовано, що урахування психологічних основ під час формування синтаксичної компетентності майбутніх педагогів-філологів є запорукою продуктивної, усвідомленої роботи студентів, що сприяє виробленню умінь та навичок; створює баланс між змістом навчального матеріалу та індивідуальними психологічними особливостями студентів; забезпечує доцільність застосування відповідних методичних прийомів, педагогічних підходів та засобів навчання на всіх етапах її формування.

Формування синтаксичної компетентності студентів-філологів буде ефективним за рахунок комплексної реалізації психолого-педагогічних чинників, де процес навчання побудований з урахуванням психологічних складників структури особистості та доцільним урахуванням закономірностей навчання мови, загальнопедагогічних, лінгводидактичних та власне методичних принципів навчання синтаксису, добору найбільш ефективних методів, прийомів та засобів навчання.

1.3. Лінгводидактичні засади формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Процес формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури має враховувати, крім психологічних, педагогічні чинники, які сприятимуть підвищенню ефективності навчання синтаксису.

Підвалинами дидактичних засад навчання синтаксису є праці Т. Гнаткович, Т. Горохової, О. Горошкіної, Л. Давидюк, С. Єрмоленко, О. Караман, С. Карамана, І. Кухарчук, М. Пентилюк, К. Плиско, А. Нікітіної, С. Омельчука, М. Стахів, З. Столяр, А. Ярмолюк та ін.

Лінгводидактичними засадами формування синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури є врахування методологічної категорії лінгводидактики, її структурних компонентів (підходів, принципів, технологій, методів, прийомів, засобів та форм навчання) та закономірностей методики навчання мови.

Теоретичним підґрунтям для **розроблення методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури** слугують концепції закономірностей навчання рідної мови запропоновані К. Плиско [125] (опора на лінгвістичну специфіку мови; опора на єдність мови і мислення; опора на єдність мови і мовлення; опора на єдність мовлення і мислення) [125, с.31], М. Пентилюк [151] (постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норму літературної мови; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджальний розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови) [151, с. 25] та З. Бакум, О. Горошкіною, С. Караманом, О. Караман, О. Копусь [131] (врахування мотивів, що дозволяє виробити ефективну індивідуальну траєкторію навчання; залежність між взаємодією викладача і студентів та результатами навчання; збереження наступності освіти в системі “школа-виш”; моделювання майбутньої

професійної діяльності студентів; залежність ефективності навчання від методично правильного планування самостійної роботи студентів) [131, с. 30].

Закономірності, що запропоновані К. Плиско (див. вище) є вагомими під час формування синтаксичної компетентності. Вони допомагають студентам осягнути тонкощі кожного з аспектів вивчення синтаксису, навчитися розрізняти та виявляти їх у текстах різних стилів, продукувати власне мовлення відповідно мовних норм, зокрема й синтаксичних.

Урахування такої закономірності, як постійна увага до матерії мови та її звукової системи, дозволяє суб'єктам пізнавальної діяльності диференціювати синтаксичні одиниці, виділяти їх характерні особливості, спостерігати за правильністю вживання синтаксичних норм.

Важливою закономірністю розвитку синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури є розуміння семантики мовних одиниць, врахування якої сприяє усвідомленню функційного навантаження словосполучення, речення, співвідношенню його з явищами дійсності, комунікативно доцільному вживанню тих чи інших конструкцій в окремому дискурсі.

У сучасній методиці навчання синтаксису вчені (О. Горошкіна, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, І. Кухарчук, В. Мельничайко, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Л. Рожило та ін.), шукаючи ефективні шляхи його опанування, визначають пріоритетність різних підходів із можливістю їх комбінування:

- *компетентнісного*, що сприяє формуванню в студентів здатності користуватися усною й писемною літературною мовою, послуговуватися необхідним арсеналом синтаксичних одиниць та конструкцій відповідно до конкретної комунікативної ситуації.
- *комунікативно-діяльнісного*, ґрунтованого на вивченні синтаксичної будови мови як динамічної системи й дослідженні функціонування синтаксичних одиниць у різних мовленнєвих актах (та ін.) [197, с. 4];

- *когнітивно-комунікативного*, що передбачає вивчення одиниць синтаксису у взаємозв'язку з когнітивними процесами суб'єктів пізнавальної діяльності відповідно до комунікативної мети;
- *текстоцентричного* в навчанні граматики (морфології та синтаксису), реалізованого «в завданнях до тексту, які інтегрують різні лінгвістичні рівні, акцентують увагу реципієнтів на мовних елементах тексту, спрямовані на часткове чи повне відтворення його змісту або продукування власного висловлення» [32, с. 62];
- *функціонального* або *функціонально-комунікативного*, який «забезпечить, на думку дослідників, професійне засвоєння синтаксичної системи як засобу спілкування» [50, с. 111].
- *особистісно орієнтованого* зі спрямуванням на індивідуальний розвиток суб'єкта пізнавальної діяльності до засвоєння знань, розвитку умінь та навичок з синтаксису.
- *функціонально-стилістичного*, що акцентує на ролі синтаксичних норм під час будь-якого дискурсу.

Отже, на сьогодні немає єдиного підходу до навчання синтаксису, проте можна констатувати, що всі вони спрямовані на комунікативну діяльність мовця.

Педагогічне підґрунтя для розроблення ефективної методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури становлять «провідні концептуальні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчального процесу відповідно до його мети та закономірностей» (принципи) [131, с. 31]. Вони зумовлюють особливості навчання синтаксису майбутніх учителів української мови і літератури.

Аналіз педагогічних, науково-педагогічних джерел засвідчує, що на сьогодні немає однастайності у вирішенні питання класифікації принципів навчання. Ґрунтовне пояснення такої закономірності знаходимо в праці К. Плиско [126], яка зазначає, що «принципи навчання історично змінні, оскільки відбивають суспільні потреби, зазнаючи впливу досягнень науки, нових

закономірностей навчання, передового педагогічного досвіду» [126, с. 10]. Уставленим вважається поділ принципів на *загальнодидактичні (дидактичні), лінгводидактичні та специфічні*.

До загальнодидактичних принципів навчання в закладах вищої освіти більшість науковців (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, Я. Коменський, Г. Песталоцці, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентиліук, К. Плиско, А. Попович, К. Плиско, О. Семенов, Т. Симоненко, Н. Тоцька, К. Ушинський та ін.) зараховує принципи науковості; системності й послідовності; наступності; доступності; свідомості й активності; зв'язку теорії з практикою; наочності; організації діяльності студентів в інформаційно-навчальному середовищі/просторі та ін.

До принципів навчання мовознавчих дисциплін (лінгводидактичних) З. Бакум, С. Караман, І. Кухарчук, К. Плиско, Т. Горохова зараховують: пізнавально-практичної спрямованості навчання мови; комунікативної та функціонально-комунікативної спрямованості навчання мови; інтегративності (вивчення мови як багатофункціональної різнорівневої системи з актуалізацією міждисциплінарних зв'язків); взаємозв'язку усного й писемного мовлення; екстралінгвістичний, установлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій; функційно-стилістичний; принцип фундаментальності освіти та її професійної спрямованості; принцип поєднання індивідуальних і колективних форм навчання тощо [131].

Крім означених принципів, методика навчання синтаксису (праці Т. Горохова, І. Кухарчук та ін.) має власні, специфічні принципи :

- *єдність значення, форми і функції*. Вивчення синтаксичних одиниць має відбуватися в поєднанні структурно-граматичного (форма), логіко-граматичного (зміст, значення) та функціонального аспектів, що передбачає усвідомлення й осмислення їх форми, семантики й функції відповідно до контексту або комунікативної ситуації;
- *взаємозв'язку з морфологією, лексикою, фонетикою, стилістикою*. Оскільки синтаксис є найвищим рівнем, то реалізація та функції усіх

попередніх в ієрархії одиниць репрезентовані на його рівні. Особливо взаємопов'язані між собою морфологія та синтаксис, що становлять граматичну систему мови. Наприклад, синтаксичні зв'язки (узгодження, керування, прилягання, координація, тяжіння) частково залежать від характеру частиномовної належності компонентів, що його репрезентують, відповідно частиномовна класифікація ураховує синтаксичний принцип тощо;

- *поступове формування синтаксичних понять*, що складається з етапів, які мають чітку ієрархію, описану на рівні закладів загальної середньої освіти (від пропедевтики – початкові класи – до вдосконалення комунікативних компетентностей на основі синтаксису), та поглиблене їх вивчення на академічному рівні, що пов'язано з різними підходами вчених до трактування синтаксичних понять;
- *вивчення граматичної термінології*. Усвідомлення мовних явищ студентами-філологами ґрунтоване на опануванні та послугуванні ними синтаксичними дефініціями;
- *взаємозв'язку синтаксису з пунктуацією та інтонацією*. Знання пунктуаційних та інтонаційних норм, функціонально пов'язано з формуванням синтаксичного поняття та його категоріями. Відповідно до цього, інтонацію поділяють на інтонацію завершального повідомлення (розповідна, питальна, спонукальна) та інтонацію смислового відрізка (переліку, підрядності, протиставлення, звертання тощо). Крім того, в основу сучасної пунктуації покладено граматичний принцип, пов'язаний із синтаксичним та смисловим членуванням писемного мовлення.
- *взаємозв'язку вивчення мови з мовленнєвою діяльністю* полягає у встановленні, розумінні внутрішніх зв'язків між мовними явищами, свідомому засвоєнні граматичних норм, їх усвідомлене використання в різних комунікативних ситуація;

- *текстотворчості та текстоцентризму*. «Вивчення синтаксичних одиниць на текстовій основі; продукування власних текстів з усвідомленням структури тексту й функцій мовних одиниць у ньому» [27, с. 15].
- *встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій*, що передбачає аналіз певної ситуації мовлення, тобто пов'язане актуальним членуванням речення (теми/реми);
- *формально-синтаксичний* полягає у визначенні типів синтаксичного зв'язку між синтаксичними одиницями нижчого рангу, які структурують речення;
- *структурно-семантичний*. Взаємозв'язок синтаксичних одиниць зі сферою значення, що виявлювана в спеціальній структурній організації речення;
- *функціонально-стилістичний*, що виявлюваний у розгляді синтаксичних одиниць з урахуванням типу, жанру, стилю мовлення;
- *граматичної відповідальності в електронному тексті / комунікативної доцільності й практичної спрямованості*. Послугування синтаксичними одиницями відповідно до їх норм з усвідомленням структури тексту й функцій мовних одиниць у ньому.

Означені принципи корелюються між собою, визначаючи зміст навчального процесу, його організаційні форми та шляхи оптимальної взаємодії усіх суб'єктів освітнього процесу (методи, прийоми, технології), які у сукупності сприятимуть ефективному формуванню синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

У **методиці навчання синтаксису** використовують такі **прийоми** навчання: аналіз словосполучень, поширення і скорочення речень, заміна одних синтаксичних сполучень іншими, вставка окремих компонентів речення, перебудова синтаксичної конструкції, складання речень за опорними словами або схемами, редагування речень, синтаксичний аналіз тощо.

Конститутивним під час формування синтаксичної компетентності є засвоєння зв'язків між поняттями, розуміння різних підходів до вивчення синтаксису в усіх його аспектах, усвідомлення синтезувального характеру синтаксису (зв'язок з фонетикою, лексикою, морфологією тощо), визначенні родовидових відмінностей (наприклад, між реченням і словосполученням, підрядним та сурядним зв'язком), через зазначення способу утворення предмета (простим та складним, односкладним та двоскладним, повним та неповним, поширеним та непоширеним реченнями), сприйняття його не тільки як «розділу граматики, який вивчає особливості будови, семантики й функціонування синтаксичних одиниць, а передусім як учення про способи вираження думки» [26].

Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів-словесників здійснювалося в межах організаційних форм освітнього процесу закладів вищої освіти, відповідно до Статті 50 Закону України «Про вищу освіту» [134]: навчальних занять (лекцій, практичних, семінарських, індивідуальних), самостійної роботи, контрольних заходів.

Початковим етапом формування синтаксичної компетентності є *лекційні заняття* (у дисертації розглядаємо її як форма навчання), на яких викладач актуалізує відомості з синтаксису, здобуті студентами раніше, мотивує їх до засвоєння теоретичних знань із синтаксису, спонукає до неформального (не вимушеного) спілкування з метою створення комфортної навчальної атмосфери, де всі є суб'єктами навчання, у якому демонструє високу культуру мовлення, послуговуючись різними синтаксичними конструкціями. Під час експерименту впроваджувалися *вступні* (ознайомлення зі змістом та структурою дисципліни (силабусом / робочою програмою), формами контролю; розкриття структури і логіки розвитку синтаксису як розділу граматики), *тематичні* (викладення основних тем у логічній послідовності), *завершальні* (підбиття підсумків) типи лекцій, а також *лекції-візуалізації* (виклад матеріалу із мультимедійним, цифровим, слайдовим супроводом з використанням програмного забезпечення), *лекції за технологією «перевернене навчання»* (самостійне опрацювання

студентами синтаксичної теорії, її обговорення під час зустрічі), *проблемні лекції* (створення проблемної ситуації, що спонукає майбутніх учителів української мови і літератури вирішувати її шляхом дискусії з усіма суб'єктами навчання) тощо

Особливо значущим для формування означеної компетентності є *практичні заняття*, які враховують з одного боку, глибоку академічну, з іншого – прикладну, педагогічну підготовку, під час яких студенти демонструють рівень засвоєння знань на практиці, що сприяє поглибленню, закріпленню й систематизації знань, формуванню практичних умінь і навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності. Зміст практичних занять складається із теоретичного та практичного блоків. Перший актуалізовано через перелік запитань, другий містить систему навчальних вправ (онлайн-вправ), тести (онлайн-тести) тощо.

У межах *самостійної роботи* продукуємо самонавчання, де студентам запропоновано дослідити сучасні напрями дослідження синтаксису, виявити різні погляди на одні ж і ті ж аспекти – написання есе, доповідей, лінгвістичних розвідок; складання наочності для шкільного курсу синтаксису тощо. Усе це забезпечує формування умінь орієнтуватися в інформаційних потоках, правильно та доцільно послуговуватись, інтерпретувати інформацію.

Аналіз праць із проблем дослідження та практичний досвід засвідчує, що під час навчальних занять доцільним є поєднання різних форм організації навчальної діяльності: індивідуальної, парної, групової, фронтальної, що сприяє не лише успішному засвоєнню студентами знань з синтаксису, а й забезпечує творче, інтерактивне застосування здобутих знань, формування комунікативної компетентності умінь і навичок.

Концептуальним для нашого дослідження є твердження, що лише сукупність методів забезпечить учням надійне засвоєння програмного матеріалу (О. Текучов). Саме тому продуктивним вважаємо комбінацію методів: традиційних, інноваційних під час навчання синтаксису майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема з урахуванням використання

інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі (детальніше означена технологія буде схарактеризована в підпункті 2.2).

Під час формування синтаксичної компетентності філологів нами на різних етапах її становлення використані методи, «в основу яких покладено спосіб суб'єкт-суб'єктної взаємодії» [131, с. 123]. Так, на стадії орієнтування варто застосовувати методи: інформаційно-рецептивний метод, бесіда викладача зі студентами, спостереження студентів над мовою, проблемного викладу, самостійної роботи з підручником іншими довідковими джерелами тощо. Діяльнісна фаза передбачає використання таких методів як: метод вправ – когнітивні (побудовані на прийомах аналогіювання, аналізу, зіставлення та протиставлення, порівняння, класифікації тощо), репродуктивно-конструктивні (зорієнтовані на моделювання, реконструювання, конструювання), комунікативні (репродуктивні, респонсивні, описові, композиційні, ініціативні, дискусивні тощо); активних (рольові ігри, метод мовної гри, метод аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій) та інтерактивних (групування, метод прогнозування, або заперечення, бесіда за Сократом) методів навчання, метод проєктів. На завершальному етапі перевірки сформованих знань, умінь та навичок із синтаксису доцільно застосовувати метод стилістичного експерименту, тестовий контроль, виконання оцінно-контрольних вправ, зокрема повний синтаксичний розбір речення, творчі роботи тощо.

Метод групування. Застосування цього методу дозволяє: а) узагальнити попередні знання суб'єктів освітнього процесу, стимулювати мислення; б) зрозуміти майбутнім учителям української мови і літератури мовні явища і процеси; в) простежити зв'язки між окремими синтаксичними поняттями.

Реалізація зазначеного методу в експериментальній методиці формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури сприяє тому, що здобувачі: а) за ключовими словами зорієнтовуються за тематикою, підбирають основні терміни теми, намагаючись розтлумачити їх, та приклади до них; б) з'ясовують основні характеристики синтаксичних одиниць, їх функціональні можливості (реалізується через добір різних типів

синтаксичних одиниць / конструкцій, їх синонімічних варіантів, що у свою чергу розвиває навички мовної здогадки, формує навички вживання синонімічних одиниць / конструкцій), дозволяє спостерігати за функціональними та стилістичними особливостями вживання синтаксичних одиниць / конструкцій.

Для успішного формування синтаксичної компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури вважаємо за необхідним використовувати **метод прогнозування, або заперечення**. Застосування цього методу втілює ідею підтвердження або спростування тез, адже під час цього майбутні вчителі української мови і літератури вчать висловлювати свою позицію, аргументувати її, добирати приклади.

Виокремлюємо такі характерні прийоми цього методу: дослідження-спостереження, дослідження-пошук, порівняння, оцінка й обґрунтування конструктивних пропозицій, взаємодоповнення відповідей, спостереження за студентським мовленням.

Метод стилістичного експерименту виявлюваний у доборі, підстановці, порівнянні синонімічних мовних засобів і вмотивування їхньої доцільності в конкретному контексті. Використання стилістичного експерименту як методу навчання схарактеризували С. Караман, М. Пентилюк, А. Попович, Л. Рожило та ін, застосування його описано також у працях лінгвістів П. Дудика (автор визначав його як семантико-стилістичний метод), Л. Мацько, Л. Щерби та ін. Реалізація зазначеного методу в експериментальній методиці формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури сприяє тому, що здобувачі: а) спостерігають за стилістичними навантаженням головних та другорядних членів речення, стилістичними можливостями вставних і вставлених конструкцій, потенціалом однорідних членів речення, стилістичними межами використання різних видів речень; б) з'ясовують типові стилістичні огріхи, зумовлені синтаксичною організацією мови; в) учаться вмотивовувати доцільність використаних одиниць / конструкцій.

Цей метод супроводжуваний використанням таких прийомів як аналіз смислових відношень і типів зв'язку в реченнях; перебудова синтаксичної

конструкції; заміна одних мовних елементів іншими – функційно подібними; самостійне завершення поданого тексту з подальшим зіставленням із текстом-оригіналом тощо.

Одним із визначальних методів для формування синтаксичної компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури є *метод вправ*, оскільки вправи як теоретико-практичний метод навчання української мови займають важливе місце в роботі над формуванням синтаксичної компетентності. Систему вправ і завдань із вивчення синтаксису української мови обґрунтовано у наукових і методичних працях Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Караман, О. Копусь, О. Кулик, О. Кучерук, О. Нікітіною, С. Омельчука, М. Пентилюк, В. Статівки, І. Хом'яка, А. Ярмолюк та інших.

Важливими під час реалізації цього методу застосувати специфічні прийоми навчання синтаксису: аналіз словосполучення, синтаксичний розбір, заміна одних синтаксичних одиниць іншими; уведення та вилучення окремих компонентів речення; конструювання і реконструювання синтаксичних одиниць; складання речень і текстів за опорними словами, схемами; редагування [132, с. 158].

У контексті нашого дослідження вважаємо, що методичний аспект формування синтаксичної компетентності студентів-філологів має використовувати такі засоби навчання як: засоби зорової, слухової наочності, засоби ІКТ.

Отже, лінгводидактичними засадами під час формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури є наукові положення, сформульовані у працях лінгводидактів. Під час розроблення методики основними підходами до навчання мають стати компетентнісний, особисто орієнтований, комунікативно-діяльнісний, та допоміжні – комунікативно-когнітивний, функціонально-стилістичний, функціонально-комунікативний, текстоцентричний; ґрунтована як на загальнодидактичних, лінгводидактичних так і власне специфічних принципах навчання із використанням сукупності методів.

1.4. Сутнісні характеристики базових понять

Аналіз, уточнення і розроблення понятійно-термінологічного апарату є основою теоретичного осмислення будь-якої досліджуваної проблеми. Термінологічна точність використовуваних дефініцій дає змогу правильно визначити стратегію дослідження, зрозуміти сутність досліджуваного нами явища.

Провідними дефініціями дослідження є: «синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий наратив».

Аналіз наукових праць засвідчив, що термін «синтаксис» упродовж розвитку синтаксичної теорії змінювався. Він залежав безпосередньо від постулатів, що описували представники різних напрямів: логіко-синтаксичного, психолого-синтаксичного, елементарно-практичного, формально-синтаксичного, семантико-граматичного, структурно-семантичного, комунікативно-діяльнісного, функціонально-комунікативного, функціонально-стилістичного (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Тлумачення поняття «синтаксис» у мовознавстві та лінгводидактиці.

Визначення	Напрямок	Автор, джерело
Синтаксис або «словосочіненіє» розглядає слова у взаємному їх поєднанні в реченнях простих і складних.	психолого-синтаксичний	О. Потебня [129, с. 46]
Синтаксис є частина граматики, яка займається вивченням вживання (утилізації) словесних поєднань в процесі мови-думки.	психолого-синтаксичний	Д. Овсянико-Куликовський [112, с. 1]
Синтакса – це частина граматики, що вивчає різні способи словесного виявлення думки.	формально-синтаксичний	П. Ковалів [66, с. 76]
Синтакса вивчає, як слова поєднуються між собою в речення (або творять собою	формально-синтаксичний	Ю. Шерех [192, с. 8]

речення) і як поєднуються між собою речення.		
Синтаксис – це наука про речення.	семантико-граматичний	В. Масальський [91, с. 13]
Синтаксис – це розділ граматики, який вивчає будову простих і складних речень, їх типи і форми та умови вживання.	семантико-граматичний	Б. Кулик [72, с. 3]
Синтаксис як наука – розділ граматики, що вивчає синтаксичну будову мови, форму і зміст.	структурно-семантичний	І. Вихованець [13, с. 5]
Синтаксис – це система одиниць різного рівня: словосполучень, простих речень, комунікатив, складних речень і складних синтаксичних єдностей, які створюють граматичну структуру мови для її функціонування.	структурно-семантичний	В. Тихоша [163, с. 7]
Синтаксис – розділ граматики, що вивчає структуру, семантику і функції синтаксичних одиниць	структурно-семантичний	С. Караман [64, с. 305]
Синтаксис є організуючим центром граматики, у якому найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць, їх участь у досягненні комунікативної мети	комунікативно-діяльнісний	І. Кухарчук [79, с. 3]
Синтаксис – розділ граматики, що вивчає систему синтаксичних одиниць і правила їх функціонування.	функціонально-комунікативний	К. Шульжук [194, с. 7]
Синтаксис – розділ граматики, що вивчає правила поєднання слів у речення.	функціонально-стилістичний	С. Єрмоленко [50, с. 112]

На сьогодні в українському освітньому просторі відбувається впровадження та реалізація компетентнісного підходу до навчання, який, на думку О. Горошкіної, «передбачає здобування суб'єктами освітнього процесу знань, що є інструментом у визначенні векторів власної діяльності, самореалізації особистості, засобом здобування нових відомостей» [36, с. 122]. Крім того, такий підхід «змінює мету й вектор змісту вищої освіти від транслювання знань і вмінь предметного змісту до виховання (формування) майбутнього вчителя зі сформованими життєвими і професійними компетентностями і безпосередньо пов'язаний з ідеєю всебічної підготовки і виховання індивіда не лише як висококваліфікованого спеціаліста, а і як особистості, члена колективу й соціуму» [110, с. 132].

Впровадження компетентнісного підходу відбувається у всіх структурах системи національної освіти, зокрема й у системі вищої освіти. Адже аби перебудувати систему освіти загалом, треба починати з педагогів (учителів).

Дослідження означеного підходу виявлювано широким колом аспектів, так у працях О. Вербицького, Дж. Равена, Г. Селевка, Р. Хайгерті, А. Хуторського та ін. обґрунтовано упровадження компетентнісного підходу; О. Локшина, О. Ляшенко, О. Овчарук, О. Топузов, В. Химинець окреслюють педагогічні засади реалізації компетентнісного підходу; Н. Бондаренко, Н. Голуб, Т. Груба, О. Караман, С. Караман, О. Кулик, В. Ницета, С. Омельчук, М. Пентилюк, Л. Попова В. Сидоренко, А. Ярмолюк та ін. описують реалізацію компетентнісного підходу в ЗЗСО, а З. Бакум, О. Горошкіна, К. Климова, О. Копусь, О. Кучерук, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, А. Попович та ін. – у ЗВО.

У науковій літературі, присвяченій питанню фахового становлення особистості, відбулися поняттєві трансформації: «професіоналізм», «професійні якості» замінили на «компетентність» і «компетенцію». Для формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, слід уточнити дефініції понять «компетентність», «компетенція».

У сучасній науці дослідженню поняття компетентність присвячені праці багатьох дослідників, зокрема Н. Бібік, М. Голованя, О. Дрогайцева, І. Зимньої, С. Карамана, В. Краєвського, О. Овчарук, Л. Овсієнко, Дж. Равена, О. Савченко, Г. Селевка, А. Хуторського та ін. Аналіз наукових джерел із педагогіки та лінгводидактики уможлиблює висновки, що на сучасному етапі розвитку науки сформувалося розрізнення понять «компетентність» та «компетенція» (див табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Наукові погляди на дефініції понять «компетентність» та «компетенція»

Компетентність	Компетенція	Автор, джерело
Компетентність – володіння знаннями, які дають змогу зробити висновок.	Компетенція – коло питань, у яких особистість найкраще розуміється.	О. Дрогайцев [45]

Компетентність – це якість особистості, набута в процесі навчально-пізнавальної та позанавчальної діяльності	Компетенція – стандарти поведінки, які забезпечують цю здатність	М. Головань [25]
Компетентність – це результат навчальної діяльності особистості, здатність реалізовувати набуті знання, уміння й навички в практичній діяльності та різних життєвих ситуаціях. Тобто це особистісна характеристика фахівця, якому притаманна низка відповідних компетенцій.	Компетенція – це очікувані й вимірювані досягнення, що підтверджують здатність людини виконувати певні дії самостійно, після засвоєння відповідної системи знань.	Л. Овсієнко [109]
Компетентність – це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою / навчальною програмою.	Компетенції - надані (наприклад, нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових та інших прав і обов'язків.	Національний освітній глосарій: вища освіта [106, с. 32]
Компетентність – це здатність ефективно і творчо застосовувати знання в міжособистісних стосунках, виявляти індивідуальні вміння й навички	–	М. Пентилюк [68, с. 56]
Компетентність розглянуто як оціночну категорію, що характеризує людину як суб'єкт професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження.	Компетенції – це соціально закріплений освітній результат реалізації компетентностей.	Н. Бібік [6]
Компетентність – це результат навчального й професійного досвіду; він забезпечує досконале знання своєї справи, крім того, це характеристика особи, що надає їй право розв'язувати завдання, робити висновки й давати рекомендації щодо усунення проблем, які виникають у певній галузі.	Компетенції – це відчужена від особистості соціальна вимога до освітньої підготовки, яка дає змогу ефективно діяти в певній сфері.	З. Столяр [159]

Поняття синтаксична компетентність відносно нове в лінгводидактиці, щоправда присвячено науковій розвідці формуванню синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів (В. Сидоренко, А. Ярмолюк) [140, 197], удосконаленню синтаксичної компетентності студентів-філологів засобами самостійної роботи (Н. Бранник) [11]. На нашу думку, деякі науковці (Т. Горохова, Т. Кушнір, О. Полінок та ін.) описували синтаксичну

компетентність частково, розглядаючи формування граматичної компетентності, складником якої є навчання морфології та синтаксису на різних засадах.

Синтаксичну компетентність у лінгводидактиці потрактовано як:

- «основну предметну компетентність у системі мовних знань, умінь і навичок, необхідних учням у різних ситуаціях комунікативного дискурсу, що передбачає їхню здатність користуватися усною й писемною літературною мовою, послуговуватися необхідним арсеналом синтаксичних мовних одиниць різних структурних рівнів (словосполучення, речення, текст, складне синтаксичне ціле), синтаксичних конструкцій певних видів і сполучних засобів (сполучникові, безсполучникові, складносурядні, складнопідрядні, складні речення з різними видами зв'язку та ін.) з урахуванням функціонально-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації тощо» [140, с. 8];

- «знання синтаксичних засобів мови, здатність розпізнавати будову й розуміти смисл їх, правильно й комунікативно доцільно використовувати в різних мовленнєвих ситуаціях синтаксичні одиниці різних структурних рівнів (словосполучення, речення, ССЦ, текст), синтаксичні конструкції різних видів і сполучних засобів (речень складних сполучникових, безсполучникових, із різними видами зв'язку) з урахуванням функційно-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації» [197, с. 8];

- «здатність користуватися синтаксичними поняттями (предикативністю, синтаксичними засобами зв'язку в реченні й тексті, способами розрізнення членів речення); оперувати знаннями про основні форми реалізації відношень між підметом і присудком, основні ознаки синтаксичної структури речення (інтонаційне оформлення речення, відносна завершеність висловлення), типи та класифікаційні ознаки речень, способи вираження головних і другорядних членів речення, структурно-семантичні типи речень, а також стилістичну роль синтаксичних одиниць» [86, с. 78].

У дослідженні поняття «синтаксична компетентність майбутніх учителів української мови і літератури» трактуємо як набуту особистісну здатність вільно оперувати теоретичними та історичними відомостями, відповідною науковою термінологією із синтаксису української мови, установлювати типологію та визначати функції синтаксичних одиниць / конструкцій, зокрема й характеризувати стилістичні функції у різностильових текстах; розмежовувати синкретичні члени речення, визначати ускладнювальні компоненти речення: сурядні ряди словоформ, різнотипові напівпредикативні звороти, вставні та вставлені конструкції, частки й вигуки, звертання; наводити приклади конструкцій із відповідним мовним явищем; застосовувати методи синтаксичного аналізу; доцільно використовувати синтаксичні одиниці та конструкції різних рівнів під час комунікації, добирати варіантні синтаксичні одиниці (синтаксичні синоніми) для урізноманітнення мовлення з огляду на їх номінативно-репрезентативні (виражальні) потенції; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил.

У структурі синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури виокремлено такі складники:

✓ **мотиваційно-ціннісний** - усвідомлення значення синтаксичної компетентності для майбутньої професійної діяльності, спрямованість на здобуття результатів навчання;

✓ **когнітивний (або гностичний)** – володіння знаннями про фундаментальні поняття, предмет і об'єкт, завдання синтаксису; сучасну типологію синтаксичних одиниць та основні напрями й аспекти їх досліджень; синтаксичні категорії, особливості їхнього співвідношення з відповідними рівнями; диференційні ознаки й типи синтаксичних зв'язків на рівні словосполучення, простого і складного речень, надфразної єдності; синтаксичні реченнєві й текстові категорії, їхню ієрархію, особливості будови; закономірності варіацій, модифікацій і трансформацій синтаксичних одиниць; формально-граматичний, семантико-синтаксичний, власне-семантичний,

функціональний і комунікативний аспекти реченнєвої будови; стилістичний потенціал синтаксичних одиниць; правила вживання розділових знаків;

✓ **діяльнісний** – уміння визначати види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень; давати типологічну характеристику синтаксичним явищам; розмежовувати синкретичні члени речення, визначати ускладнювальні компоненти речення: сурядні ряди словоформ, різнотипові напівпредикативні звороти, вставні та вставлені конструкції, частки й вигуки, звертання; наводити приклади конструкцій із відповідним мовним явищем; застосувати методи синтаксичного аналізу; правильно вживати різні типи речень у мовленні, беручи до уваги синонімічні можливості синтаксису, інтонацію та логічний наголос; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил та правильно послуговуватись ними; володіти ІКТ для здобуття знань і використання їх у майбутній педагогічній діяльності (створювати ЕРНП (електронні ресурси навчального призначення) та описувати можливості їх застосування під час різних типів уроку);

✓ **особистісно-професійний** – уміння репрезентувати себе в мовленнєвій діяльності, демонстрування досвіду поряву компетентності у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях.

Опрацювання наукової літератури свідчить, що використання ІКТ є важливою складовою сучасного навчального процесу всіх ланок освіти й вищої освіти зокрема. Потракткування цієї технології представлено у працях зарубіжних (Т. Ван Вірт (T. Van Weert), В. Гонсалес-Калатаюд, С. Зулкарнайн Сайед Ідрус та А. Сарджіу, А. М. Майорал та Х. Моралес, А. Торрес-Сото, А. Хасудунган Лубіс, Д. Хіменес-Ернандес, К. Хатлевік та О. Е. Хатлевік, Ш. Клер та ін.) й українських (В. Биков, О. Білоус, Л. Варченко-Троценко, М. Жалдак, Р. Гуревич, А. Гуржій, О. Комар, Н. Морзе, Л. Панченко, С. Сисоєва, О. Спірін та ін) науковців.

На сучасному етапі розвитку педагогіки ІКТ розглядають як:

✓ «технології розробки інформаційних систем і побудови комунікаційних мереж, що, зазвичай, передбачає психологопедагогічний супровід процесів проектування, розроблення, упровадження та підтримки, а також технології використання таких систем і мереж для формалізації і розв'язування задач у будь-яких предметних галузях» (О. Спірін) [155];

✓ «система методів та засобів, що пов'язані зі створенням, збереженням, переданням інформації, а також її обробленням і управлінням» (І. Кухарчук, Р. Кухарчук) [80, с. 152];

✓ «сукупність методів виробничих процесів, програмно-технічних засобів, інтегрованих із метою збору, оброблення, збереження, розповсюдження, відображення та використання інформації в інтересах її користувачів» (Р. Гуревич) [40, с. 454].

Студіювання наукових праць із питань ІКТ дає змогу констатувати, що дослідники послуговуються різними поняттями щодо програмних засобів ІКТ: «засоби Web 2.0», «електронний освітній ресурс», «електронний засіб навчального призначення», «електронний ресурс навчального призначення (ЕРНП)», «інтернет ресурси», «науково-освітні інформаційні мережі», «комп'ютерні програми навчального призначення», «мультимедійні засоби», «педагогічні програмні засоби» «цифрові освітні ресурси», «електронні дані навчального призначення» та ін.

Під електронними освітніми ресурсами «розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації освітнього процесу, в частині, що стосується його наповнення якісними навчально-методичними матеріалами» [97].

Під ЦОР розробники розуміють «навчальні, наукові, інформаційні, довідкові дані та засоби, що представлені в інтернеті (хмарних сховищах, цифрових сервісах тощо), доступ, управління та відтворення яких здійснюване

за допомогою цифрових сервісів та які беруть участь у здійсненні повноцінного та ефективного освітнього процесу» [103, с. 51].

Відмінність ЦОР від ЕОР (електронних освітніх ресурсів), останні більшістю науковців розглядаються в межах ІКТ, полягає у тому, що по-перше, ЕОР представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, а ЦОР представлені в інтернеті; по-друге ЕОР має частковий характер, який під час викладання міститься в блоці навчально-методичні матеріали, а ЦОР – має на меті здійснення повноцінного управління та відтворення освітнього процесу. Однак, не зважаючи на їх відмінності, слід наголосити, що ЦОР також слід розглядати в межах ІКТ, а ЕОР та ЦОР уважати абсолютними синонімами. Відтак й ІКТ та цифрові технології слід розглядати як слова тотожні за значенням.

Цифровий нарратив, услід за авторами посібника «Цифрова гуманістична педагогіка», розглядаємо як «авторську оповідь, що поєднує цифрові зображення, текст (словесний, відео, музичний) й створює найбільш сприятливі умови для передачі повної інформації з досліджуваної теми та засвоєння її шляхом розширення каналів сприймання» [5, с. 95].

Отже, з'ясування сутності провідних дефініцій дослідження («синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий нарратив») сприяло обґрунтуванню концептуальних підходів до вдосконалення змісту й організації навчання синтаксису української мови у ЗВО, а також розробленню методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дослідження виявлено, що розвитку методики навчання синтаксису сприяло розроблення теоретичних постулат із синтаксису

української мови представниками різних лінгвістичних шкіл, що виявлювані в логіко-синтаксичному, психолого-синтаксичному, елементарно-практичному, формально-синтаксичному, семантико-граматичному, структурно-синтаксичному, комунікативно-діяльнісному, когнітивно-комунікативному, функціонально-комунікативному, функціонально-стилістичному напрямках. У них учені, розглядаючи синтаксис за різних підходів, описали основні синтаксичні одиниці, виробили їх основні типологічні характеристики, дослідили роль синтаксису у породженні мовлення, окреслили функції синтаксичних одиниць, встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій тощо.

Сучасна лінгводидактика базована на лінгвістичних підвалинах, що виявлювана у контексті таких особливостей навчання синтаксису, як: єдність змісту й форми; єдності синтаксичних одиниць із їхнім значенням, формою і функцією; взаємозв'язку вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; поступове формування синтаксичних понять; урахування міжпредметних та міжрівневих зв'язків під час викладання; розгляд речення з позиції мови та мовлення; вивчення синтаксичних одиниць на текстовій основі; встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій; граматичної відповідальності в електронному тексті / комунікативної доцільності й практичної спрямованості; прийом синтаксичного розбору як ефективний засіб перевірки вмінь та навичок здобувачів освіти тощо.

Психологічні чинники формування синтаксичної компетентності базовані на *мотиваційному* (реалізований через усвідомлення суб'єктами пізнавальної діяльності ролі синтаксичних одиниць, конструкцій та зв'язків під час писемної та усної комунікації; значущості набуття компетентності для майбутнього професійного становлення), *когнітивному* (ґрунтований на психологічних процесах апперцепції, розуміння, запам'ятовування синтаксичного матеріалу, виявлюваний у засвоєнні синтаксичних понять, класифікацій та теорій, виконанні навчальних дій), *діяльнісному* (зорієнтований на формування вмінь і навичок практично застосовувати набуті знання із синтаксису), *рефлексійному*

(виявлюваний через усвідомлення суб'єктом пізнання прогнозів та результатів навчання, оцінювання власного рівня засвоєння теоретичних знань та практичних умінь, можливості самонавчання та саморозвитку) етапах.

Лінгводидактичні чинники формування синтаксичної компетентності ґрунтовані на провідних підходах (компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному), принципах навчання (загальнодидактичних (науковості, системності й послідовності, наступності, оптимального співвідношення теоретичної та практичної підготовки студентів, урахування індивідуальних можливостей студента, наочності та організації діяльності студентів в інформаційно-навчальному середовищі/просторі); лінгводидактичних (пізнавально-практичної спрямованості навчання мови, встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій); специфічних (єдність змісту і форми; взаємозв'язку з морфологією, лексикою, фонетико, стилістикою; встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій; поступове формування синтаксичних понять; вивчення граматичної термінології, взаємозв'язку синтаксису з пунктуацією та інтонацією; взаємозв'язку в навчанні синтаксису та розвитку мовлення; функціонально-стилістичний; взаємозв'язку вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; текстотворчості та текстоцентризму; граматичної відповідальності в електронному тексті / комунікативної доцільності й практичної спрямованості); прийомах: аналіз словосполучень, поширення і скорочення речень, заміна одних синтаксичних сполучень іншими, вставка окремих компонентів речення, перебудова синтаксичної конструкції, складання речень за опорними словами або схемами, редагування речень, синтаксичний аналіз; методах навчання (інформаційно-рецептивний метод, бесіда викладача зі студентами, спостереження студентів над мовою, проблемного виклад, самостійної роботи з підручником іншими довідковими джерелами, метод вправ, рольової гри, мовної гри, аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій, ґрунування, прогнозування, або заперечення, бесіда за Сократом, метод проєктів, метод стилістичного експерименту тощо).

Аналіз праць засвідчив важливість з'ясування, дефініціювання провідних понять дослідження: «синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього учителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий наратив».

На основі проаналізованих розвідок спостережено представлення різних поглядів на потрактування базових дефініцій: синтаксису та предмет його вивчення, компетентності, компетенції, інформаційно-комунікаційних технологій. Зауважено, що ЕОР та ЦОР слід уважати абсолютними синонімами. Відтак й ІКТ та цифрові технології слід розглядати як слова тотожні за значенням. Визначено, що синтаксична компетентність є фаховою, предметно-галузевою компетентністю, яка є обов'язковим компонентом ключової комунікативної компетентності.

Розтлумачено поняття «синтаксична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», трактуємо як набуту особистісну здатність вільно оперувати теоретичними та історичними відомостями, відповідною науковою термінологією із синтаксису української мови, установлювати типологію та визначати функції синтаксичних одиниць / конструкцій, зокрема й характеризувати стилістичні функції у різностильових текстах; розмежовувати синкретичні члени речення, визначати ускладнювальні компоненти речення: сурядні ряди словоформ, різнотипові напівпредикативні звороти, вставні та вставлені конструкції, частки й вигуки, звертання; наводити приклади конструкцій із відповідним мовним явищем; застосовувати методи синтаксичного аналізу; доцільно використовувати синтаксичні одиниці та конструкції різних рівнів під час комунікації, добирати варіантні синтаксичні одиниці (синтаксичні синоніми) для урізноманітнення мовлення з огляду на їх номінативно-репрезентативні (виражальні) потенції; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил. Виокремлено її

складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивний (або гностичний), діяльнісний, особистісно-професійний.

Основні положення першого розділу відображено в таких публікаціях авторки:

1. Тютюма, Т. С. (2019). Типологійні вияви простого ускладненого речення крізь призму дидактичного аспекту. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* (Вип. 2). (с. 310–318). Бердянськ: БДПУ.

2. Тютюма, Т. С. (2020). Типологійні вияви синтаксичного зв'язку в словосполученні: лінгвістичний, лінгводидактичний аспекти. *Інноваційна педагогіка*, 24(2), 66–69.

3. Тютюма, Т. С. (2020). *Психологічні чинники формування синтаксичної компетентності учителів української мови та літератури*, Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Вип. 32. Т. 2), 231-237.

4. Тютюма, Т. С. (2020). *Дистанційна освіта – вимога часу*, Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали міжнародної наукової конференції, 10 квітня, 2020 рік. (Т. 3). Луцьк: МЦНД.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в закладах вищої освіти

Сьогодні в системі вищої освіти відбуваються зміни, пов'язані з використанням ІКТ, упровадженнями нових форм навчання (змішана, дистанційна), виробленням у студентів діяльнісного компоненту компетентності: здобувати знання самостійно та ін., які зумовлюють перегляд змісту навчально-методичного забезпечення. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», рекомендацій МОН «Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення» (№ 1/9-434 від 09 липня 2018 року) формування навчально-методичного забезпечення залежить від низки чинників: орієнтації на стандарт вищої освіти відповідної галузі (у разі наявності), визначувані викладачами або кафедрою, мають бути доступними, актуальними, відповідати змісту підготовки тощо [133]. Саме тому важливим для якісної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури є аналіз навчально-методичного забезпечення, до якого зараховують навчальні плани, робочі програм навчальної дисципліни, монографії, підручники та посібники, методичні матеріали до усіх видів навчальних занять.

На сьогодні заклади вищої освіти є автономними в організації освітнього процесу, кожен заклад самостійно формує перелік компонентів освітньо-професійної програми, визначаючи їх види, типи та форми контролю, доцільним вважаємо проаналізувати й робочі програми, які відображають зміст освітніх програм та типових планів.

Ми проаналізували програми, оприлюднені в паперовому варіанті або розміщених на офіційних сайтах, за якими здійснюють навчання в Бердянському

педагогічному університеті (С. Глазова, 2019) [21, 22], ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Н. Пославська, 2019) [141], Київському університеті імені Бориса Грінченка (М. Вінтонів, 2019) Маріупольському державному університеті (О. Мороз, 2019) [104, 105], Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (О. Кульбабська, 2019, С. Шабат-Савка, 2019) [74, 75, 142], Волинському національному університеті імені Лесі Українки (Т. Масицька, 2019), Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (І. Павлова, 2019).

Порівняльний аналіз робочих програм відбувався за такими критеріями: курс і семестр вивчення; загальна кількість кредитів та годин, їх розподіл за видами навчальних робіт; кількість змістових модулів; види підсумкового контролю; рекомендована (основна, допоміжна) література.

У результаті аналізу з'ясовано, що в більшості ЗВО синтаксис вивчають у межах дисципліни «Сучасна українська літературна мова», однак поодинокі трапляється і як окрема дисципліна (Волинський національний університет ім. Лесі Українки (навчальний план 2020 р.)) й «Сучасна українська літературна мова з основами лінгвістичного аналізу» (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), він є обов'язковою дисципліною освітньо-професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, який вивчають впродовж двох семестрів (6 – 7 або у 7 – 8), поодинокі опановують його впродовж трьох семестрів (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Неоднаковими є кількість кредитів та годин, виділених на вивчення синтаксису, види навчальних занять (див. табл. 2.1). Зокрема в більшості ЗВО опанування дисципліни відбувається під час лекційних, практичних та індивідуальних занять, натомість у Київському університеті імені Бориса Грінченка, крім зазначених, аудиторними є й семінарські. Водночас, коли кількість годин, розподілених між лекційними та практичними в більшості ЗВО, є більш-менш пропорційними (наприклад, Маріупольський державний

університет 44 години – лекції, 44 години – практичних; Бердянський державний педагогічний університет 36 годин – лекцій, 36 – практичних; Волинський національний університет імені Лесі Українки 50 годин – лекцій, 50 – практичних), у згаданому університеті основними є практичні заняття, що, на нашу думку, є виправданим та доцільним.

Таблиця 2.1.

**Розподіл годин освітньо-професійних програм підготовки майбутніх-
учителів словесників у закладах вищої освіти**

Заклад вищої освіти	Кількість кредитів	Кількість лекційних годин	Кількість семінарських годин	Кількість практичних годин	Форми контролю
Київський університет імені Бориса Грінченка	8	14	34	60	залік / екзамен
Маріупольський державний університет	8	44	-	44	- / екзамен
Волинський національний університет імені Лесі Українки	6	50	-	50	- / екзамен
Бердянський педагогічний державний університет	7	36	-	36	екзамен / екзамен
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	15	108	-	82	екзамен / екзамен / екзамен
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	9	40	-	54	залік / екзамен

Спостерігаємо виокремлення різної кількості змістових модулів та неоднакову їх наповненість. Зокрема, в програмах М. Вінтоніва виокремлено вісім змістових модулів, С. Глазової – дванадцять, О. Мороз – дев'ять, Н. Пославської – два, О. Кульбабської та С. Шабат-Савки – шість. Крім того, у деяких програмах відсутні окремі теми (див. табл. 2.2), ми не виключаємо того, що означені питання висвітлюються в контексті іншої, близькоспорідненої теми.

Таблиця 2.2.

Теми	Наявність окремих тем у робочих програмах 2019 року авторів					
	М. Вінтонів	С. Глазова	О. Мороз	Н. Посла- вська	О. Кульба- бська, С. Шабат- Савка	Т. Маси- цька
Загальні питання українського синтаксису. Основні синтаксичні одиниць	+	+	Синтаксис як лінгвістична дисципліна. Поняття про синтаксичну одиницю	Вступ. Синтаксис як розділ граматики	Синтаксис української мови як лінгвістичне вчення.	+
Синкретизм на рівні простого речення	+	-	-	-	Синкретичні другорядні члени речення: до проблеми кваліфікації та синтаксичного аналізу	Система і структура другорядних членів речення
Слова-речення, їх типи	+	+	-	Нечленовані речення	Реченнєві еквіваленти в синтаксичній системі української мови	Нечленовані речення (слова-речення)
Складні синтаксичні конструкції. Період	Складні багатоконпонентні конструкції у системі речення	Період в українській мові, його структурні типи, особливості інтонації.	Неелементарні речення з різними видами зв'язку	+	Складні багатоконпонентні речення та складні синтаксичні конструкції	-
Конструкції з чужим мовленням	-	Пряма, непряма і невластива пряма мова.	-	+	-	Засоби передачі чужого мовлення.
Специфіка надфразної єдності як одиниці тексту	-	Текст. Граматичні категорії тексту. Складне синтаксичне ціле: структура. Абзац.	-	Складне синтаксичне ціле	+	Складні форми синтаксичної організації мовлення.
Основи української пунктуації.	+	Основи української пунктуації. Текст. Складне синтаксичне	-	Пунктуація.	-	+

		ціле				
--	--	------	--	--	--	--

Трапляється порушення співвідносності між змістовими модулями та інформаційним обсягом. Наприклад, у програмі С. Глазової більшість модулів містить по дві – три теми, серед яких у восьмому семестрі ЗМ 4. «Безсполучникові складні речення» містить одну тему, що є неприпустимим. Слід зазначити, що розбіжним є поділ синтаксичного матеріалу за семестрами. Так, наприклад у Київському університеті імені Бориса Грінченка вивчення синтаксису в першому семестрі завершується простим реченням, а у Маріупольському державному університеті та Волинському національному університеті імені Лесі Українки – простим ускладненим реченням.

Важливим у становленні сучасного конкурентоспроможного фахівця є індивідуальні завдання, що привчають студентів самостійно опановувати частину програмового матеріалу, демонструючи уміння аналізу, синтезу, узагальнення тощо, які сприяють розвитку тенденції – самонавчання, навчання протягом життя. В аналізованих робочих програмах навчальної дисципліни фіксуємо такі види роботи, як опрацювання та реферування вузько-спеціальної літератури, виконання практичних завдань, зокрема аналіз за схемою словосполучень, речень у творах українських сучасників, виконання вправ зі шкільних підручників, добір лінгвометодичного матеріалу для проведення уроків, підготовка методичних вказівок для молодого вчителя, розроблення тестів, підготовка мініпроектів, рефератів тощо. У межах останніх викладачі пропонують здебільшого теми, пов'язані з питаннями історичного вивчення синтаксичних одиниць, їх проблемного характеру («Історія вивчення словосполучення», «Історія вивчення простого речення як одиниці комунікації», «Еволюція поглядів на статус і структуру цілісних словосполучень сучасної української мови», «З історії появи та розвитку складних синтаксичних конструкцій», «Питання межі складеного дієслівного присудка в сучасній українській мові», «Проблема синкретичних другорядних членів речення в мовознавстві» та ін.). Цікавими вважаємо науково-дослідні завдання

запропоновані О. Кульбабською, окрім згаданих, авторка пропонує ще такі, як «доведіть на конкретних прикладах або спростуйте тезу...», «прокоментуйте твердження...», «установіть основні тенденції стилістичного використання складносурядних (складнопідрядних, безсполучникових) речень у функційних стилях української мови» та ін. [75, с. 9]. До науково-дослідних завдань, на нашу думку, слід додати завдання, які б розвивали критичне мислення й креативність: створення презентації, флеш-карток, інфографіки, цифрового наративу тощо.

Щодо формування списків рекомендованої (основної, допоміжної) літератури в робочих програмах дисципліни, слід зазначити, що у більшості програм рекомендованими є базисні та фундаментальні праці з синтаксису. Серед найбільш поширених *підручники* – «Сучасна українська літературна мова: Синтаксис» за ред. І. Білодіда [160], «Грамматика української мови. Синтаксис» І. Вихованця [13], «Синтаксис української мови» П. Дудика, Л. Прокопчук [47], «Синтаксис української мови» К. Шульжука [194]; *навчальні посібники* – «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» І. Слинька, Н. Гуйванюк, М. Кобилянської [150], «Сучасна українська літературна мова» С. Карамана, О. Караман, М. Плющ та ін. [64], «Грамматика української мови» О. Олійник, В. Шинкарука, Г. Гребницького [114], «Синтаксис української мови» авторів М. Вінтоніва, Л. Сегін, Т. Вінтонів [19], «Сучасна українська мова: Синтаксис простого ускладненого речення» за ред. А. Мойсієнка [100]; *монографії* – «Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви» М. Вінтоніва [16], «Теоретична грамматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис» А. Загнітка [58] «Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект» А. Загнітка, Г. Миронової [57]. Із-поміж *збірників вправ* запропонованих у робочих програмах фіксуємо «Українська мова : збірник вправ із синтаксису і пунктуації» Н. Тишківської [164], «Українська мова: Практикум» Г. Козачук [67]. Крім того, запропоновано значну кількість статей для опрацювання як додаткових джерел, а також інтернет ресурси.

Під час проведення експериментального дослідження проведено опитування викладачів ЗВО. Таке анкетування мало на меті: з'ясувати думку

викладачів щодо визначення забезпечення дисципліни підручниками, навчальними посібниками, курсами; визначити, яким навчально-методичним забезпеченням послуговуються науково-педагогічні працівники; з'ясувати, яким методам і прийомам, формам роботи надається перевага під час проведення лекційних та практичних занять; установити, якими електронними освітніми ресурсами послуговуються педагоги та на якому етапі застосовується тестовий контроль.

У контексті цього підрозділу дисертації висвітлено ті аспекти анкетування, що безпосередньо його стосуються. Зокрема, на перше питання «Визначте забезпечення дисципліни підручниками, навчальними посібниками, курсами лекцій, які є у вільному доступі в інтернеті для закладів вищої освіти» 66,7 % викладачів зазначили про достатній рівень доступності навчальних матеріалів (70 – 50%); 33,3% – оцінили його як високий рівень (80-100%).

На друге «Яким підручникам надаєте перевагу?» та третє «Якими збірниками вправ із синтаксису Ви надаєте перевагу?» запитання більшість науково-педагогічних працівників вказали основні навчальні видання із синтаксису, що відображені в їхніх робочих програмах. Саме тому вважаємо за необхідним проаналізувати актуальну навчально-методичну літературу, що наявна в мережі та якими послуговуються викладачі під час підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Академічне видання «Сучасна українська літературна мова: Синтаксис» за ред. І. Білодіда (1972) [160] (<https://cutt.ly/vQgGrX1>) складається з трьох розділів, що охоплюють загальні питання синтаксису української мови, словосполучення та речення, його синтагматичного членування. Автори вживають почасти синонімічну термінологію, таку як от: слова-речення, незакінчене речення, еквіваленти речення; описують різновиди словосполучення за типом зв'язку: сурядні й підрядні (О. Мельничук), типи односкладного та складнопідрядного речень; виокремлюють серед типів речень речення умовної модальності, речення гіпотетичної модальності, речення переповідної модальності. Теоретичні положення проілюстровано прикладами текстів з української художньої,

наукової і публіцистичної літератури радянського періоду. Наукову інформацію подано доступно, з адресацією на широке коло читачів.

Вагомою теоретичною працею для навчання синтаксису студентів-філологів є підручник «Грамматика української мови. Синтаксис» І. Вихованця (1993) [13] (<https://cutt.ly/pnA8YPO>), у якій синтаксичні одиниці описано з погляду формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного, комунікативного, функціонального аспектів. У ньому детально проаналізовано сукупність синтаксем як мінімальних синтаксичних одиниць, функціонування словосполучень; подано актуальні питання щодо розмежування сурядного та підрядного зв'язків на рівні словосполучення; відокремлених та опосередкованих другорядних членів; синтаксичної диференціації суб'єктного та об'єктного інфінітива; уніфіковано класифікацію заперечних речень: загальнозаперечні, частковозаперечні, описано основні ознаки детермінантних членів речення. Особливої уваги заслуговує розділ «Парадигма речення», де описано ідеї про дериваційну парадигму речення, її меж – модифікації, трансформації; представлено типові вияви явища конденсації тощо. Однак учений не подає інформації щодо пунктуаційного оформлення синтаксичних конструкцій.

Кожний розділ підручника має перелік рекомендованої літератури, яка здебільшого охоплює найважливіші монографічні праці та концептуальні студії зарубіжних учених з теорії синтаксису української мови, які спрямовують студентів на більш глибоке опанування синтаксичного розділу.

Навчальний посібник «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» авторів І. Слинька, Н. Гуйванюк, М. Кобилянської (1994) [150] (<https://cutt.ly/IQgjX1H>) репрезентує нові вчення про структурні схеми одиниць синтаксису (словосполучення, речення (просте, складне)) їх парадигму, міжсхемні та міжрівневі дериваційні відношення; уведення нових термінів: поширюючі члени речення (поширювачі), одноядерні речення (односкладні), квантативно-генетивні речення, комуніканти (еквіваленти речень) тощо. Нові терміни вживають паралельно з традиційними, що не ускладнює процес

сприйняття інформації суб'єктам пізнавальної діяльності. Однак навчальний матеріал подано нетрадиційно: словосполученню передуює розділ «Зв'язки між словами», розділ «Складне речення» починається з опису складнопідрядних речень, завершується – складним реченням із комунікантами.

У підручнику «Синтаксис української мови» К. Шульжука (2004) [194] (<https://cutt.ly/nnSdFBI>) подано визначення найуживаніших синтаксичних термінів, розгалужену класифікацію номінативних речень, слів-речень (стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні); представлено класифікацію парцельованих другорядних членів речення та семантично-синтаксичних типів складнопідрядного речення. Автор фрагментарно подає відомості щодо питань тексту та складного синтаксичного цілого. Окремим розділом запропоновано тему основи української пунктуації.

У підручнику А. Мойсієнко «Структурно-семантична організація простого ускладненого речення» (2006) [99] репрезентовано різні погляди на проблеми ускладнення та злиття речень; визначено функціональну специфіку відокремлено-уточнювальних (опосередкованих) компонентів речення, широко представлено функціонально-стилістичні властивості звертання в системі речення. Навчальний матеріал поділено на вісім розділів, що розпочинаються розділом «Типологія ускладнення в простому реченні», а завершується – вставленими конструкціями, «Рецензії та анотації»; репрезентовано теоретичну та практичну частину.

Автором також запропоновано навчальний посібник для студентів «Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення» (2009) [100] (https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p10_31.pdf), у якому звернено увагу на структурно-семантичне ускладнення простого речення, подано характеристику традиційних компонентів ускладнення: однорідні члени, відокремлені члени, звертання, вставні і вставлені конструкції. У ньому представлено широкий спектр ілюстративного матеріалу (речень) із сучасної української літератури, що дає змогу суб'єктам пізнавальної діяльності не тільки засвоїти теорію, а й на різних прикладах простежити її вияв. Крім того, у

посібнику висвітлено історичні коментарі щодо становлення певного синтаксичного явища, наприклад: *«В деяких дослідженнях із синтаксису останніх десятиліть терміна відокремлена прикладка, як і подібних (відокремлене означення, відокремлена обставина тощо), взагалі не знаходимо»* [100, с. 72].

Навчальний посібник «Грамматика української мови» авторів О. Олійник, В. Шинкарука, Г. Гребницького (2007) [114] (<https://cutt.ly/ZQhHht6>) стисло розкриває синтаксичні відомості. Кожна тема супроводжувана теоретичним та практичним матеріалом. У межах завдань запропоновані теоретичні питання та практико-орієнтовані вправи. Із поміж запропонованих вправи переважають репродуктивно-конструктивні, наприклад: №362 с. 339; № 381 с. 350; № 559 с. 472, аналітичні – №364 с. 339; №374 с. 346; №570 с. 474 типи, також подано диктанти.

Використовують під час навчання і підручник «Синтаксис української мови» П. Дудика, Л. Прокопчук (2010) [47] (<https://cutt.ly/ZQpkNzh>), виклад теоретичного матеріалу здійснюваний з урахуванням традиційного та нового підходів до вивчення синтаксису, зокрема розглянуто типологію синтаксичних зв'язків, де особливу увагу приділено сурядним словосполученням; окреслено неповні речення у формально-граматичному, семантичному й комунікативному вимірах.

У навчальному посібнику «Сучасна українська літературна мова» авторського колективу С. Караман, О. Караман, М. Плющ та ін. (2011) [64] (<https://cutt.ly/HQptGKr>) більшість розділів мають теми, що висвітлюють погляди мовознавців щодо окремих синтаксичних питань, зокрема, наприклад, «Погляди мовознавців на неповні речення», «Погляди мовознавців на природу простих ускладнених речень» тощо, що дозволяє суб'єктам пізнавальної діяльності більш ширше опанувати синтаксичний матеріал. Кожен розділ містить рубрику «Запитання і завдання для самоконтролю», а також у кінці запропоновано тестові завдання для тематичного контролю, що зорієнтовує здобувачів на самоперевірку як теоретичного, так і практичного характеру. Слід зауважити,

що, на відмінно від інших підручників та посібників із синтаксису, у межах кожного розділу автори пропонують теми з пунктуації, як-от: «Розділові знаки між однорідними членами речень», «Розділові знаки в реченні з узагальнювальним словом», «Розділові знаки при звертанні» тощо.

Під час навчання синтаксису може бути використано монографічна праця А. Загнітка «Теоретична граматика» (http://litmisto.org.ua/?page_id=15) [58], у якій з'ясовано систему і структуру синтаксичних категорій, проаналізовано їх внутрішньореченнєву завантаженість, ієрархію та основні чинники взаємодії. Розглянуто типологію синтаксичних зв'язків, визначено закономірності вияву семантико-синтаксичних відношень, з'ясовано напрями взаємодії між основними синтаксичними і морфологічними одиницями і класами слів. Окреслено чинники кваліфікації синтаксичних одиниць, запропоновано вичерпний аналіз словосполучення, простого і складного речення. У праці висвітлено авторський підхід до тлумачення мовних явищ, поєднання функціонально-комунікативних, функціонально-когнітивних, функціонально-семантичних параметрів із традиційними методиками аналізу.

Доречним вважаємо використання монографії «Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект» (2013) А. Загнітка, Г. Миронової [57] (<https://cutt.ly/JnSiTOi>), у якій розкрито основні поняття, класифікації, що опановують майбутні вчителі української мови і літератури. Містить практичні завдання до кожної теми, список таблиць, схеми аналізу. На особливу увагу заслуговують описані лінгвістом теми: «Квазі-речення», «Актуальне членування речення», «Текст: рівні, одиниці, категорії, функції, особливості зв'язку», де у першій описано особливість квазі-речень (основою є нечленованість), їх класифікацію, у другій – представлено аналіз речення, що базується на комунікативному підході, звернено увагу на порядок слів, який є модифікаційним (залежно від ситуації) та інтонацію, у третій – акцентовано увагу на основних одиницях тексту, його визначальних категоріях та функціях, внутрішньотекстових міжреченнєвих зв'язках. Крім того, належну увагу автори приділяють висвітленню принципів української пунктуації.

Важливим під час опанування синтаксичного матеріалу є розуміння студентами комунікативного аспекту речення та тексту, який описано М. Вінтонівим в монографії «Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви» (2013) [16]. У ній базовою категорією є предикативність, яку прирівняно до денотативності, репрезентованої через дієслівність, а конститутивним стало з'ясування вирізнення меж одного речення стосовно меж іншого в текстовому масиві, шляхом інтонування, яка покликана маркувати комунікативну автономність. Учений акцентує увагу на ролі категорій формально-граматичного аспекту речення в теорії актуального членування; наголошує на бінарному членуванні речень (тема / рема); описує шляхи аналізу речення з огляду на його побудову – порядок слів; функції головних та другорядних членів речення; пропонує чіткі критерії визначення предикативності й відносну довільність критеріїв виділення теми й реми. Слід зауважити, що лінгвістом запропоновано ілюстративний матеріал, що охоплює понад 45000 речень.

У навчальному посібнику «Синтаксис української мови» (авторський колектив М. Вінтонів, Л. Сегін, Т. Вінтонів) (2016) (<https://cutt.ly/zQpmWse>) [19] розкрито методику проведення аудиторної та самостійної роботи. Посібник поділено на два розділи: теоретичний і практичний блок, контрольний блок. У першій частині запропоновано перелік теоретичних питань, рекомендовану літературу, літературу для конспектування та завдання до кожної теми, зразки розбору; у другій – завдання для контрольної роботи. Практичні вправи покликані навчити суб'єкта освітнього процесу виокремлювати та аналізувати синтаксеми, словосполучення, речення, складні синтаксичні конструкції з опертям на різні синтаксичні теорії, аналізувати речення у формально-граматичному, семантико-синтаксичному і комунікативному аспектах. Із поміж запропонованих вправ переважають різні типи: трансформаційні, аналітичні, продуктивні, репродуктивні, наприклад поділити речення на словосполучення; класифікувати синтаксичні одиниці за відповідним критерієм, за схемою дібрати речення, поширити речення тощо.

Електронний підручник «Сучасна українська літературна мова» (<https://cutt.ly/4nSddeN>) авторського колективу Л. Алексієнко, Н. Дарчук, О. Зубань складається з двох розділів: теоретичного та практичного (тестів). Матеріал із синтаксису подано структуровано і розрахований як на учнів так і на студентів. Зареєстровані учасники можуть проходити тести та бачити результати проходження тестів, які можна рекомендувати здобувачам як на самостійне опрацювання так і як завдання під час дистанційної форми навчання (результати можна заскріпити та надіслати викладачу).

Крім того, як додаткове джерело можна розглядати Тренажер з правопису української мови (<https://webpen.com.ua>), у якому подані теоретичні відомості та практичні завдання до них, згруповані за темами.

Отже, аналіз навчально-методичного забезпечення виявив, що в закладах вищої освіти наявна різна кількість кредитів на опанування дисципліни «Сучасна українська літературна мова: синтаксис» та неоднаковий їх розподіл між видами навчальних занять; робочі програми здебільшого є уніфікованими, однак містять розбіжності щодо семестрового завершення розділів синтаксису – «Просте речення» / «Просте ускладнене речення»; у них автори послуговуються фундаментальними працями із синтаксису, рекомендованими МОН України, а також додатковими ресурсами, які зорієнтовані на самоосвіту, самовдосконалення суб'єктів пізнавальної діяльності;

Опрацювання змісту підручників, навчальних посібників, монографічних праць дало змогу констатувати, що він ґрунтується на сучасних теоретико-методичних засадах, має чітку структуру. У них пропоновано вичерпну теорію, подекуди з історичними коментарями, що сприяє формуванню синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Проте опрацювання синтаксичного матеріалу за компетентнісним підходом зумовлює потребу у задіянні дидактичного потенціалу вправ і завдань проблемно-пошукового та дослідницького характеру у поєднанні з розвитком усного і писемного мовлення студентів, а також використання потужного дидактичного ресурсу електронних засобів навчання.

2.2. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Новаторськими кроками вже останнє десятиліття в системі освіти є активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у процес навчання, яку дослідники розглядають як обов'язкову умову цифрового суспільства, що спирається на досвід багатьох провідних країн та сприяє інтеграції України до міжнародного освітнього простору. Це віддзеркалено в державних документах: «Закон про вищу освіту», указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), «Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013) наказ «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018), наказу МОН України №38 від 15 січня 2019 року «Опис цифрової компетентності педагогічного працівника» та ін.

Упровадження ІКТ на рівні закладу вищої освіти, зокрема використання ІКТ у навчальному процесі для підготовки вчителів різних освітніх програм досліджували Дж. Андерсон (J. Anderson), В. Биков, Т. Ван Вірт (T. VanWeert), Л. Варченко-Троценко, Р. Гуревич, А. Гуржій, М. Жалдак, В. Заболотний, І. Іванюк, О. Комар, О. Кривонос, Г. Кручиніна, Д. Мазоха, М. Левшин, М. Лещенко, Н. Морзе, О. Овчарук, В. Осадчий, К. Осадча, Л. Панченко, Е. Разинкін, С. Сисоєва, О. Спирін, Л. Тимчук, В. Фрадкінта, О. Шиман ін.; підготовка майбутніх учителів-словесників до застосування ІКТ стало предметом дослідження О. Горбачевської, Т. Горохової, О. Кучерук, С. Карамана, О. Караман, С. Процької, О. Семенов, Н. Фоміних, С. Цінько та ін., формування ІКТ компетентності студентів-філологів закладів вищої освіти різних рівнів присвячені праці Н. Сороко, удосконаленню підготовки майбутніх педагогів у сфері ІКТ присвячено дисертаційні роботи А. Кравцової, Т. Лавиної, А. Могильова, Е. Ракітіна, О. Смоляннінова, А. Темербекової, С. Удалова та ін.

Дослідники окремо класифікують їх за цільовим призначенням: ІКТ для управління в освіті, ІКТ для підтримання наукових досліджень, ІКТ-навчання. Остання потрактована В. Биковим як «комп'ютерно орієнтована складова педагогічної технології, яка відображає деяку формалізовану модель певного компоненту змісту навчання і методики його подання у навчальному процесі, яка представлена в цьому процесі педагогічними програмними засобами і яка передбачає використання комп'ютера, комп'ютерно орієнтованих засобів навчання і комп'ютерних комунікаційних мереж для розв'язування дидактичних завдань або їх фрагментів» [3, с. 141].

ІКТ – педагогічна технологія навчання, що має відповідати таким критеріям, як концептуальність, системність, керованість, відтворюваність та має враховувати кроки взаємодії усіх суб'єктів навчання. Найчастіше до ІКТ зараховують такі складові: комп'ютерно орієнтоване середовище, загальнодоступні та локальні електронні освітні ресурси (ЕОР), відкриті інтернет-ресурси.

Під час формування синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій важливим є врахування методики використання ІКТ в освіті, дидактичних засобів ІКТ: закономірностей, принципів, підходів, форм.

Вихідними положенням для нашого дослідження є тези, сформульовані М. Жалдаком:

- використання ІКТ мають бути введені в освітній процес на «принципах поступового і неантагоністичного вбудування <...> у діючі дидактичні системи, гармонійного поєднання традиційних та комп'ютерно-орієнтованих технологій навчання» [53, с. 4];
- застосування ІКТ може реалізовуватися у використанні та поєднанні двох типів педагогічних програмних засобів (далі – ППЗ): 1) взаємодія суб'єктів навчання (студента та викладача) відбувається за рахунок зменшення часу спілкування між ними або взагалі без викладача; 2) інтенсивне спілкування між суб'єктами освітнього процесу за рахунок ефективного використання ІКТ [52].

Крім того, формування синтаксичної компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ буде ефективним за умов дотримання положень, що розроблені Н. Бергером, З. Доведаном, С. Селян: дотримуватися цілей навчання, продумувати процес інтеграції всіх форм спілкування та типів матеріалів, бути готовими до складних ситуацій (можливість проблем із технічним, програмним забезпеченнями та ін.), забезпечувати підтримку усіх суб'єктів навчання, залучити студентів до прийняття рішень [210].

У структурі ІКТ А. Зубов виокремлює компоненти, що складаються з теоретичної складової (розуміння інформаційних процесів та принципів), методів (моделювання, системний аналіз, системне проєктування, методи передачі, збору, продукування, накопичення, збереження, обробки, передачі та захисту інформації) та засобів (апаратних, програмних) [40].

Використання ІКТ базується як на загальнодидактичних принципах, так і на власне специфічних принципах. До перших І. Шахіна зараховує принципи науковості, доступності, системності й послідовності, свідомості й активності учнів у навчанні, індивідуального підходу до учнів, емоційності навчання, міцності засвоєння знань, умінь і навичок, зв'язку навчання з життям [63, с. 26]. До останніх І. Іванов [62, с. 118] зараховує: принцип доцільності; принцип дотримання санітарно-гігієнічних норм; принцип варіативності; принцип системного підходу до добору програмних засобів навчання; принцип мінімізації позапредметних відомостей. Серед виокремлених автором власне дидактичних принципів використання ІКТ під час навчання словесності, доцільним під час формування синтаксичної компетентності є:

- ✓ принцип корпусного підходу до аналізу мовних одиниць;
- ✓ принцип граматичної відповідальності в електронному тексті [62].

І. Кучерук [82] до специфічних принципів навчання з використанням ІКТ уналежнює принципи: змішаного навчання, доступності навчальних ресурсів, комп'ютерної візуалізації тематичного матеріалу, інтерактивності, технологічності й інноваційності навчання тощо.

Сучасні науковці (І. Кучерук, Д. Рождественська, Н. Сороко) зосереджують увагу на інтеграції методів і засобів ІКТ у методику навчання української мови. Під час використання інформаційних технологій у лінгвістиці, науковці С. Бешенков, В. Богданов, А. Зубов, І. Зубова, Р. Піотровський, Ю Шафрін, та ін. [40] виокремлюють метод моделювання: структурні, функціональні, динамічні моделі.

І. Кучерук описує такі можливості інтеграції: використання методу електронного моделювання схем речень у методиці дистанційного навчання синтаксису; застосування методу електронної візуалізації проблемних питань під час вивчення синтаксису простого речення з методом усного викладу матеріалу вчителем; методу вправ та методу роботи з комп'ютером за допомогою відповідного програмно-технічного тренажера [82].

Аналіз методів ІКТ, спостереження за освітнім процесом та власний практичний досвід дав змогу простежити ще деяку інтеграцію методів і засобів ІКТ у методику навчання мови (синтаксису), наприклад, комплексне поєднання творчого та конструктивного методів та методу роботи з інформаційним ресурсом із метою створення візуалізованих даних (інфографіки, флеш-карток); методу вправ та методу роботи з комп'ютером – використанням ЕОР (подкастів, буктрейлерів); метод лінгвістичної гри з методом комп'ютерної гри (Гра «Знайти помилки», «У тексті знайти складносурядні речення» та под.); проєктний метод з методом створення цифрового наративу (сторітелінг, відеоуроки).

У своїй праці Дж. Андерсон [200] представляє модель взаємодії процесів навчання та викладання з використанням ІКТ, що проходить етапи від зародження (далі – застосування, інтеграції) до трансформації, де для викладача початковою стадією є використання ефективних засобів, а кінцевою – створення та керівництво інноваційним середовищем.

Питанню використання засобів ІКТ під час навчання присвячено праці О. Безпалова, В. Дем'яненко, Р. Гуревича, І. Дровнікової, М. Кадемії, Л. Коношевського, Г. Лаврентьєва, Н. Морзе, А. Сіцінського, І. Шахіної, М. Шишкіна, С. Федорової та ін.

На сьогодні вагоме значення для розвитку ІКТ в освіті має розробка «Опис цифрової компетентності педагогічного працівника» учених О. Базелюк, І. Воротнікової, Н. Дементіївської, О. Захар, Н. Морзе, Т. Нанаєвої, О. Пасічник та Л. Чернікової [103], у якому автори зауважують, що завдання педагогів полягає у використанні, доборі, зміні і модифікації, впорядкуванні цифрових освітніх ресурсів (далі – ЦОР) та їх управління під час навчання.

Звертаючи увагу на якість навчальних досягнень під час навчання з використання ІКТ, дослідники В. Дем'яненко, Г. Лаврентьєва, М. Шишкіна окреслюють вимоги щодо використання засобів ІКТ відповідно до формування здатності оволодіння учнями певною системою знань, необхідністю опанування учнями репродуктивних умінь, формування творчих здібностей учнів, виховання в учня певних особистісних якостей та здатності до взаємодії з суспільством [41, с. 45-46].

На особливості створення засобів ІКТ звернено увагу дослідниці Н. Морзе, яка наголошує на тому, що під час розробки ЕОР чи електронних засобів навчального призначення (ЕЗНП) слід враховувати психолого-педагогічні закономірності процесів навчання, учіння та розвитку. Підтримуємо думку науковиці, що педагогічно доцільними є ті ЕОР та ЕЗНП, що легко вбудовуються в освітній процес та покращують результативність навчальної діяльності здобувачів вищої освіти [101].

Використання ІКТ у навчальному процесі описано І. Шахіною, у роботі якої класифіковано засоби ІКТ за методичним призначенням: навчальні, тренажери, інформаційно-пошукові і довідникові, демонстраційні, імітаційні, лабораторні, моделювальні, розрахункові, навчально-ігрові засоби. До ЦОР авторка зараховує такі види як електронні підручники (прототип традиційних підручників, оригінальні електронні підручники, предметні навчальні системи, предметні навчальні середовища), електронні навчальні посібники (репетитори, навчальні, тренажери, ігрові, інтерактивні, предметні колекції, довідники, словники, практичні, лабораторні, навчально-контролюючі), електронні НМК (предметні світи, програмно-методичні комплекси, предметно навчальні

методичні середовища, інноваційні НМК), електронні видання контролю (тести, тестові завдання, методичні рекомендації з тестування, інструментальні засоби) [189, с. 481].

І. Хижняк запропонував класифікацію засобів електронної лінгвометодики для ЗВО за метою та способом подання лінгвометодичної інформації: навчально-методичні (мультимедійні презентації, підручники, посібники, нормативна освітня документація з мови (школа)) та лінгвометодичні (лінгвометодичні практикуми, наочні посібники та ін.); контентні (словники, довідники, енциклопедії, архіви, репозитарії, банки даних та ін.); мережеві (дистанційні курси, вебінари, лінгвометодичні сайти тощо); контрольні (тести, завдання) [183, с. 219].

Диференціація ЕРНП в освіті за типом навчальної діяльності та за метаданими розроблена науковцями В. Дем'яненко, Г. Лаврентьєвою, М. Шишкіною: пояснення навчального матеріалу (навчальні, демонстраційні), закріплення нового матеріалу (довідкові, додаткові, моделювальні, практикуми), контроль і оцінювання знань (оцінювальні) [41, с. 2].

Н. Фоміних у дисертаційній праці «Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до застосування інформаційно-комунікаційних технологій» визначає функції ІКТ для циклу мовознавчих дисциплін: управління навчальною діяльністю; подання навчального матеріалу в різних формах; організація тренувальної діяльності з формування різних навичок і вмінь; контроль навчальної діяльності; створення комунікативної ситуації; забезпечення умов реальної комунікації з носіями мови; довідково-інформаційне забезпечення навчального процесу [182, с. 63].

Комп'ютерно-орієнтована методика формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів словесників описана в дисертації С. Процької [135]. У роботі акцентовано на важливості послугування комп'ютерно-орієнтованими методами навчання (за визначенням авторки) («робота з електронними підручниками, е-бібліотеками, репозитаріями; робота з відомостями, отриманими через глобальну мережу Internet, інтерактивні методи:

комп'ютерне навчання, комп'ютерно-орієнтованими методи навчального контролю і самоконтролю, методи комп'ютерної діагностики готовності студентів до занять, метод проєктів, навчання в співробітництві, створення цифрових нарративів» [135, с. 6]); використання програмних засобів навчання таких як система MOODLE, хмарні сервіси (Office 365, засоби Google), е-соціальні мережі (фейсбук), освітні портали викладача та апаратні – сучасні мобільні засоби.

Використання ІКТ у навчанні мови досліджували Дж. Андерсон, Т. Ван Вірт, В. Бадер, Т. Горохова, Л. Златів, Г. Корицька, К. Климова, Т. Путій, І. Пшенакова, Д. Рождественська, О. Семенов, С. Селян, Н. Сороко, Л. Струганець.

Поділяємо погляди вчених Дж. Андерсона, Т. Ван Вірта, розробників навчальної програми з ІКТ для закладів загальної середньої освіти, у якій другий блок присвячений тому, що ІКТ необхідно розробляти в межах різних галузей, зокрема й під час навчання мови. Серед найбільш поширених прикладів використання ІКТ під час навчання мови науковці називають вправи на обробку текстів, створення документів та презентацій, пошук інформації та використання її під час комунікації, розпізнавання та синтезу мовлення [205, с. 85-86].

Хорватська вчена С. Селян, описуючи застосування ІКТ у навчанні мови, наводить найпоширеніші випадки їх застосування: використання мультимедійних пакетів та інструментів для класичного офісного бізнесу, включаючи інтелектуальні карти, Smart дошки, електронне портфоліо; послугування безкоштовними інтернет ресурсами та джерелами (е-підручниками, онлайн словниками, вебсайтами окремих асоціацій чи установ та ін.); застосування авторських ресурсів у створенні інтерактивного контенту та ресурсів, ІКТ для комп'ютерно-опосередкованої комунікації (інструменти для вебінарів, вебтрансляцій, подкастів, соціальні мережі, МООС, електронна пошта та ін.) [209].

Використання вебтехнологій на заняттях з української мови в закладах загальної середньої освіти описує Г. Корицька. Дослідниця під час розробки

квесту послуговується такими інтернет засобами як Google-документ, Google-презентація, Google-таблиця, Google-форма, Google-карта, Lino it, буктрейлер, Tagul, QR-код, фотоколаж, генератор ребусів, мотиватор, WikiWall, LearningApps, Padlet [69, с. 72].

Н. Сороко, Д. Рождественська використання ІКТ під час навчання української мови у 6 – 9 класах пов'язують із застосуванням сайту (сайту-мікропорталу) та телекомунікаційного проєкта. Такий вибір науковиці пояснюють тим, що під час застосування ІКТ має враховуватися вікові особливості суб'єктів навчання (вміння працювати з різними ресурсами), а сам ресурс можна було б використовувати за різною організаційною формою [152].

У роботі Л. Златів [61] представлено систематизацію видів навчальної діяльності та навчальних засобів, які базуються на ІКТ. Так, до перших дослідниця зараховує роботу з аудіо, відео, створення презентацій, роботу з комп'ютерними навчальними програмами, електронне спілкування; до других – аудіозаписи, відеофільми, мультимедійні презентації, комп'ютерні програми, електронні книги, підручники, довідники, енциклопедії, словники, ресурси мережі Інтернет, електронну пошту, скайп-зв'язок, віртуальне навчальне середовище [61, с. 3].

Формування граматичної компетентності студентів-філологів на засадах текстоцентричного підходу Т. Горохова пов'язує з різними за способом ІКТ як інформаційний ресурс, форму організації навчання, ресурс для висвітлення результатів навчальної діяльності та засіб обміну інформацією між усіма суб'єктами навчальної діяльності [32, с. 62].

Сучасні дослідники Н. Віннікова, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук розглядають можливості формування фахової компетентності за допомогою ЕОР: блогу Центру культури української мови університету імені Бориса Грінченка та його фейсбуків спільноти, які, на думку дослідників, покликані розвивати критичне мислення, навички комунікації в онлайн-просторі, вміння структурувати значні потоки інформації [83].

Зважаючи на великий доробок учених [61, 83, 69, 155, 3], у нашій роботі будемо послуговуватися інструментами ІКТ, ґрунтовані на використанні електронних освітніх ресурсів:

- інформаційних ресурсів (електронні посібники, підручники, словники тощо)
- дидактично-демонстраційних ресурсів (інфографіка, флеш-картки, відеоматеріали, мультимедійні презентації, цифрові наративи);
- навчальних ресурсів контролю та самоконтролю (онлайн-тренажери, онлайн-тести, онлайн-вправи);
- системи керування навчанням (сервіси Zoom, Skype, платформа Moodle тощо).

Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що до ІКТ дослідники зараховують: комп'ютерні, хмарні, портальні, електронні, дистанційні, мобільні, BYOD, вебтехнології, реалізовані в різних формах навчання: дистанційної, мобільної, змішаної (комбінованої).

Змішана форма навчання є актуальною для нашого дослідження, елементи якої будуть застосовані під час формування синтаксичної компетентності, оскільки в роботі поєднано традиційні методи, засоби з комп'ютерно-орієнтованими, очну форму навчання з дистанційною.

Під змішаним навчанням (англ. *blended learning*) дослідники (О. Кривонос, К. Лісецький, Н. Рашевська, Ч. Грехем(Ch. Graham) та ін.) [88, 136, 202] розуміють використання обох форм: традиційного (очного) та дистанційного (комп'ютерно-опосередкованого) їх методів, засобів та принципів, у яких медіаторами є сучасні мобільні засоби (комп'ютери, мультимедійні дошки, смартфони та ін.), а також спеціальні навчальні програми, платформи, ЕОР, ЦОР.

Розглядаючи ІКТ як засіб формування синтаксичної компетентності визначальним є:

- ✓ усвідомлення педагогом ефективних умов щодо організації навчальних занять із застосуванням ІКТ – дотримуватися цілей навчання, продумувати процес інтеграції всіх форм спілкування та типів матеріалів, бути

готовими до складних ситуацій (можливість проблем із технічним, програмним забезпеченнями та ін.), забезпечувати підтримку усіх суб'єктів навчання, залучити студентів до прийняття рішень [210];

- ✓ сруктурування навчального матеріалу за допомогою ІКТ;
- ✓ продумування способів застосування ЕОР. Адже успіх педагогічної

діяльності залежить від глибокого розуміння кожного методу, прийому навчання, засобів ІКТ і правильного вибору його в конкретній педагогічній ситуації.

Використання ІКТ виносить на перший план структурування матеріалу, що найчастіше складається із основних блоків (навчальної, тренувальної та контрольної) і додатків до них (схем синтаксичного розбору, корисні покликання тощо). Перед тим як подаються ці блоки зазвичай є мапа курсу (у вигляді – опису, схеми, ментальних карток та ін.), яка демонструє здобувачам системність та послідовність вивчення синтаксичного розділу.

Перша (навчальна) – представлення теоретичної складової матеріалу. Вона може бути подана у вигляді тексту, таблиці чи схеми, інфографіки, цифрового нарративу, гіпертекстової інформаційної моделі. Окрім того є можливість подати навчальний матеріал у вигляді ментальних карт, що містить перелік ключових слів з теми, таким чином вони уможливають реалізацію принципів: економія часу, мотивації, когнітивної візуалізації, індивідуальної/групової творчості, структурованості, системності та самонавчання.

Тренувальна частина містить систему вправ, які поділяються на два типи – ті, що потребують коментування педагога, і ті, які його не потребують. Останніх найменше, найчастіше вони реалізовані у контрольній частині у вигляді тесту або у спеціально розроблених програмних забезпеченнях, які розроблені так, що можуть порівнювати відповідь із зразком або відповідь із списком хибних відповідей. Система вправ і завдань із формування синтаксичної компетентності детально описана у підрозділі 2.3 дисертації.

У контрольній частині переважно застосовують тестовий контроль знань. У нас він доповнений завданням на синтаксичний розбір.

Застосування ІКТ у навчальному процесі повинне забезпечувати провідну роль педагога в організації та проведенні занять – керуванні етапами занять або наставництві для виконання певних завдань. Саме тому не менш важливим є продумування способів застосування ЕОР.

Послугуватися *ментальними картками* можна в різних блоках. Так у навчальному блоці вони можуть демонструвати ключові терміни теми, різні погляди на трактування видів синтаксичних одиниць, варіативність класифікацій тощо. Тренувальний блок та контрольний блоки виявлюваний у можливостях доповнення, розширення їх та коментування. Тут можуть бути застосовані методи асоціативного куща, вправ, бесіди та ін. Прийоми – схематизації, алгоритмізації та ін.

Використання *інфографіки* у тренувальному блоці є багатоманітним, адже від мети буде залежати спосіб її застосування. Так, спробуємо увідповіднити мету з її реалізацією, указавши супровідні методи:

Мета	Можливість застосування	Методи
засвоєння та перевірка теоретичних знань студентів із синтаксису	створення інфографіки на основі відомих фактів;	<ul style="list-style-type: none"> ✓ бесіди; ✓ евристичний; ✓ проєктів; ✓ асоціативного куща;
	доповнення прогалин в інфографіці;	
демонстрація практичних умінь та навичок студентів із синтаксису	за інфографікою дібрати приклади;	<ul style="list-style-type: none"> ✓ гіпотез; ✓ бесіди; ✓ вправ (тренувальні, варіативні); ✓ частково-пошуковий; ✓ дослідницький
	знайти помилки в інфографіці та прокоментувати їх;	
	створити інфографіку;	

На думку майбутніх учителів української мови і літератури, дуже зручними для повторення або самонавчання є *флеш-картки*. За допомогою їх студенти легше опановують синтаксичні дефініції, бачать можливі типові синтаксичні помилки, визначають типи речень та перевіряють самі себе. Адже, розроблюючи їх за допомогою програми Quizlet, вони мають змогу в ігровій формі засвоїти необхідну інформацію та після цього пройти тест.

Робота з *цифровими наративами* залежить від форм навчання: дистанційної, змішаної, під час яких часом застосовуються неоднакові методи навчання. Саме тому ми пропонуємо два підходи до його використання:

- дистанційна форма проведення лекцій передбачає самостійне опрацювання цифрового наративу, яке супроводжуватиметься самонавчанням – уточнення окремих складових теми в надійних джерелах (підручниках, посібниках, статтях тощо), використання методів частково-пошуковий, роботи з підручником та іншим довідковими джерелами, рефлексія та ін.;
- змішана форма – ознайомлення здобувачів із цифровим наративом заздалегідь, а під час аудиторних занять вирішуються незрозумілі, дискусійні, складні моменти під час якого актуальним є метод бесіди, ПРЕС, мікрофон, вправ тощо. Останній реалізує принцип «перевернутого навчання».

Робота з цифровими наративами вибудовує індивідуальну траєкторію навчання, адже обсяг та час роботи з ним залежать від попередніх знань, умінь суб'єктів пізнавальної діяльності.

Онлайн-сервіси інтерактивних вправ призначені організувати інтерактивну діяльність суб'єктів пізнавальної діяльності. Нині найбільш поширеними мобільними додатками, платформами та ресурсами є: Google Forms, Kahoot it!, LearningApps, Mova, Plickers, Socrative, Survey Monkey та багато інших. Дидактична мета їх застосування виявлювана: 1) підвищенні мотивації студентів до навчання, інтенсифікуванні освітнього процесу (ігрова форма дозволяє перевірити сформованість синтаксичної компетентності та зробити інтерактивним викладання); 2) забезпеченні ефективності роботи лектора (можна встановити, що пам'ятають студенти з попередніх курсів); 3) перевірі та самоперевірі набутої компетентності та її складників; 4) розвитку творчих здібностей та креативного мислення (спроможність самостійно створити освітній продукт).

Цінним електронним освітнім ресурсом під час формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури є *електронні словники*. Їх роль виявлювана в тому, що, по-перше, електронні словники значно

спрощують пошук інформації, а отже, зменшують час опрацювання матеріалу; по-друге, приклади в словниках є взірцевими, що сприятимуть розвитку комунікативної компетентності студентів; по-третє, словник тезаурусу з лінгвістичної термінології забезпечує можливість ознайомлення з паралельними вживаннями синтаксичних / антонімічних термінів; по-четверте, словник допомагає спостереженню стилістичної ролі синтаксичних одиниць, їх функцій, що надалі розвинеться у визначенні їх у літературних творах сучасних авторів.

Педагогічна практика засвідчує, що студенти з цікавістю працюють з електронними словниками. Адже деякі завдання можна виконувати за своїм алгоритмом (як зручно суб'єкту пізнавальної діяльності).

Наведемо приклад вправи. *Скористайтеся покликанням <http://sum.in.ua/>. У пропонованому електронному словнику знайдіть вставлені конструкції, які б виконували функції:*

а) пояснювальну; б) сумніву та невпевненості; в) переконливості, упевненості.

Випишіть їх.

Так, для того щоб виконати її, майбутні вчителі користуються двома способами:

- згадують та вводять у пошуковий рядок вставні слова, які виконують означені функції, а потім виписують речення;
- вводять будь-яке слово, тим самим ускладнюючи собі завдання, однак виписують зовсім інші приклади речень.

Отже, у процесі студіювання спеціальної літератури, з'ясовано, що ІКТ – це актуальна освітня технологія, використовувана в різних галузях освіти. Констатовано, що більшість дослідників описують використання ІКТ під час навчання мови в ЗЗСО, спорадично – у ЗВО. Акцентовано, увагу на основних вимогах застосування ІКТ (їх упровадження у систему мовної освіти має враховувати дидактичні принципи та функціональні можливості засобів ІКТ (див. табл. 2.3)). Запропоновано опис інтеграції методів і засобів ІКТ у методику навчання синтаксису.

Таблиця 2.3.

Дидактичні особливості засобів ІКТ

Засоби ІКТ	Характеристика	Принципи	Функції
Цифровий наратив	динамічний	- доцільності;	Інформативна;
Ментальні карти	статичні	- доступності навчальних ресурсів;	Мотиваційна;
Інфографіка	динамічна, статична	- системний підхід до добору програмних засобів навчання;	Стимулювальна;
Флеш-картки	динамічні	- комп'ютерної візуалізації тематичного матеріалу;	Розподільна;
Онлайн-сервіси інтерактивних вправ	динамічні	- інтерактивності.	Рефлексійна;
Електронні лексикографічні праці	статичні		Контрольна.

Використання засобів ІКТ має позитивні характеристики, зокрема підвищення мотивації до опанування та засвоєння дисциплін, інтенсифікація навчального процесу, можливість послуговуватися вже готовими продуктами (онлайн-ресурсами) або їх самостійне створення, актуалізація (постійне та швидке коригування в разі необхідності), зростання обсягу засвоєної інформації та виконаних вправ під час навчання. А також забезпечує формування синтаксичної компетентності, що виювлювана в її складниках – мотиваційно-ціннісний (створенню позитивного емоційного тла, спрямованню на ціннісно-емоційний розвиток студентів, підвищить інтерес майбутніх учителів до ІКТ), когнітивний (розширення меж подачі інформації, оперативне отримання результатів виконаних завдань), діяльнісний (спонукає до роздумів, пошуку шляхів розв'язання порушеної проблеми, обґрунтування своїх рішень, застосування креативного мислення, вироблення інтерактивних освітніх продуктів), особистісно-професійний (орієнтує студента на самонавчання та самовдосконалення).

2.3. Система вправ і завдань із формування синтаксичної компетентності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій

На сьогодні спостережено зміщення акцентів у системі освіти – компетентнісний підхід висуває на передній план практичну складову підготовки майбутніх фахівців, яка полягає не тільки у виконанні певних операційних дій, а й у тому, щоб суб'єкти навчальної діяльності вміли критично сприймати інформацію, творчо використовувати здобуті знання на практиці, успішно провадити професійну та подальшу навчальну діяльність.

Практична спрямованість навчання виявлювана в системі вправ та завдань. Першу в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка розглянуто як «повторне виконання дії з метою її засвоєння <...>, що в результаті приводить до повного оволодіння дією й перетворення її, залежно від досягнутої міри автоматизації, у вміння або навички» [29, с. 59]. Другі – «різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи» [29, с. 128].

На педагогічних теренах серед науковців немає консенсусу щодо класифікації вправ. Найбільш поширеною вважають класифікація В. Онищука. Доцільними також для нашого дослідження є типи вправ, виокремлені дослідниками О. Горошкіною, О. Нікітіною, М. Пентилюк, (когнітивно-розвивальні вправи: аналітичні, комунікативні, асоціативні та дослідницькі) [122], Н. Дикою (когнітивно-репродуктивні, когнітивно-діяльнісні, аналітичні, творчі й комунікативні) [42], О. Кулик (аналітичні, репродуктивні, конструктивні, продуктивно-творчі) [73].

З огляду на класифікації вправ, розроблені науковцями, та завдання компетентнісного навчання вважаємо, що для формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій доцільними є такі види вправ:

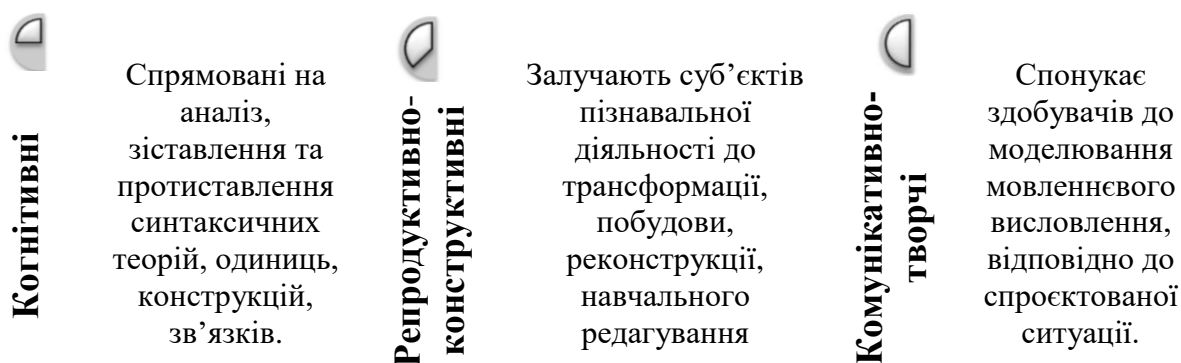

Рис. 2.1. Типи вправ для формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Варто зауважити, що запропонована класифікація не є сталою, оскільки, погоджуючись із думкою В. Мельничайка, «провести межу між вправами із зміною мовного матеріалу і вправами на створення висловлювання або його частин навряд чи можливо» [95, с. 27]. Їх конкретний вияв можемо простежувати через виконання кожної конкретної вправи, що має свою мету.

Для побудови системи вправ і завдання за допомогою засобів ІКТ, на нашу думку, доречно керуватися такими критеріями: 1) адаптивно-функціональним (використання ЕОР, ЦОР, які є зрозумілими в користуванні та доступними усім учасникам освітнього процесу й за своїм функціоналом відповідають навчальній меті); 2) науково-інформативним (послугування навчально-пізнавальною інформацією, зміст якої ґрунтований на вичерпному науково-методичному забезпеченні); 3) тематико-змістовним (оперування текстами, реченнями, які є взірцевими, що сприятимуть розвитку комунікативної компетентності студентів та вихованню національно свідомої особистості); 4) доброчесним (розроблення і редагування ЕОР, ЦОР здійснюване на засадах політики академічної доброчесності).

Із-поміж багатьох електронних освітніх ресурсів доцільними під час викладання синтаксису сучасної української мови може бути застосування цифрового нарративу, ментальних карт, інфографіки, флеш-карток, хмар слів, онлайн-сервісів, відеоматеріалів.

Знаннєвий компонент синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури формуємо за допомогою **когнітивних вправ**. Наведемо їх приклади з описом застосування.

LearningApps – онлайн-сервіс інтерактивних вправ, що є у відкритому доступі. Позитивним моментом є те, що він виступає конструктором для розробки (вправи можна створити за шаблонами) та зберігає всі завдання. Використання цієї програми на заняттях дозволяє викладачеві підвищити мотивацію студентів до навчання, інтенсифікувати освітній процес, а студентам перевірити і закріпити свої знання в ігровій формі.

На заняттях із синтаксису студентам можуть бути запропоновані різні форми вправ (знайти пару, класифікувати, упорядкувати, вільна текстова відповідь, вікторина тощо):

1) «Синтаксис словосполучення»: <https://learningapps.org/1746173>,
<https://learningapps.org/1676391> та ін.;

2) «Синтаксис простого речення»: <https://learningapps.org/1545393>,
<https://learningapps.org/1294973> та ін.;

3) «Односкладне речення»: <https://learningapps.org/1652636>,
<https://learningapps.org/2119068>,
<https://learningapps.org/1926648>,
<https://learningapps.org/4250813> та ін.;

4) «Просте ускладнене речення» <https://learningapps.org/1312984>,
<https://learningapps.org/2008105> (однорідні члени речення),
<https://learningapps.org/1292519>, <https://learningapps.org/1663527> (відокремлені члени речення), <https://learningapps.org/1954622> (звертання) та ін.;

5). «Синтаксис складного речення»: <https://learningapps.org/1701580>,
<https://learningapps.org/2994819>, <https://learningapps.org/4089755>,
<https://learningapps.org/4141322>, <https://learningapps.org/7159692>,
<https://learningapps.org/3964544> та ін.

Такі завдання викладач може запропонувати студентам для самостійної або індивідуальної роботи. Вони покликані здійснити перевірку теоретичних знань на практиці. Кожен студент під час підготовки до семінарського чи

практичного заняття може перевірити свій ступінь засвоєності знань із тої чи тої теми.

Порівняно новий сервіс для створення онлайн-вікторин, тестів, опитувань є Kahoot it!. Він виконує здебільшого орієнтувальну функцію для викладача та реалізує суб'єктно-суб'єктні взаємини між педагогом та студентом. Означена функція виявлювана в тому, що під час проведення лекцій викладач з'ясовує рівень знань, ступінь розуміння студентів, їх готовність сприймати нову інформацію та вступати в дискусії. Так, починаючи вивчення «Словосполучення як синтаксичної одиниці», під час вікторини (Quiz) можна встановити, що пам'ятають студенти зі шкільного курсу, а відтак забезпечуватиме ефективність роботи лектора.

ЗАВДАННЯ. Дайте відповіді на запитання вікторини, скориставшись покликанням <https://cutt.ly/NQjTLdF> або QR-кодом.

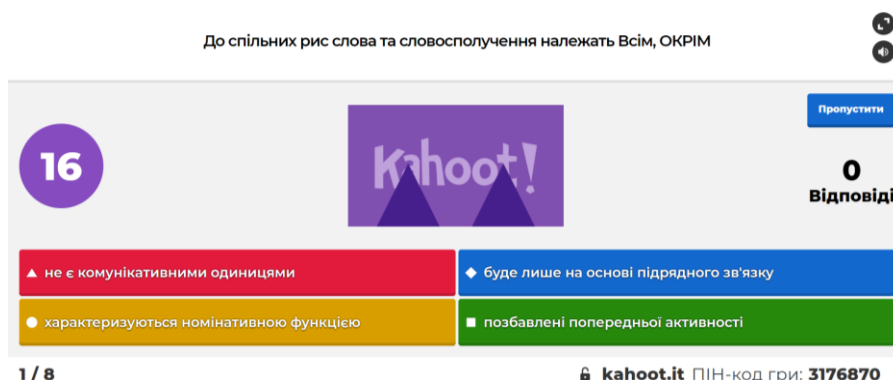

Рис. 2.2. Фрагмент вікторини до теми «Словосполучення як синтаксична одиниця», використований на лекційних заняттях (розроблений автором)

Упроваджувати цифровий наратив можна під час будь-якої форми здобуття освіти (аудиторної, дистанційної, змішаної) та організації навчального процесу: навчальних занять (лекційних і практичних), самостійної роботи. На лекційних заняттях студентам пропонують переглянути цифровий наратив та з'ясувати, де відома інформація, а що потребує уточнення та засвоєння, зорієнтовуючи здобувачів освіти на самонавчання.

ЗАВДАННЯ. Перегляньте цифровий наратив за покликанням <https://youtu.be/JQVzxxhojgE> або скористуйтеся QR-кодом. Пригадайте, що Вам уже відомо. Невідомі поняття з'ясуйте за допомогою електронних джерел

(підручників, посібників тощо). II. Наведіть приклади всіх типів підмета (див рис. 2.3).

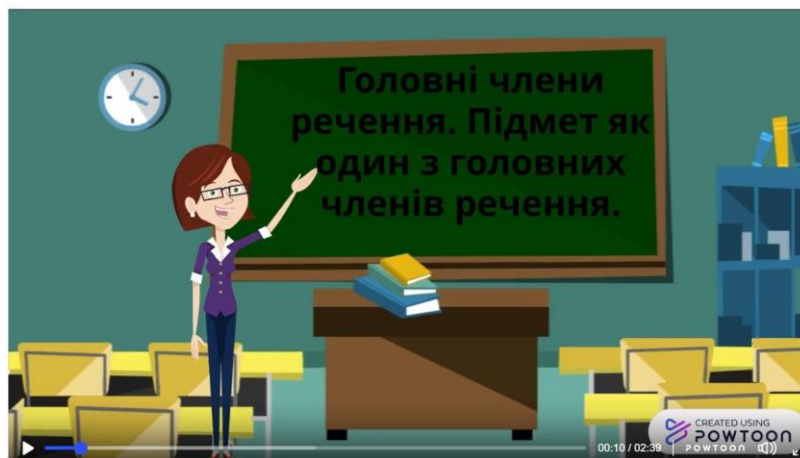

Рис. 2.3. Фрагмент цифрового наративу, використований на лекційних заняттях (розроблений автором)

На практичному занятті робота з ним відрізняється, адже в ньому наведено рекомендації щодо виконання вправ. Зокрема, він має інструкцію: формулювання завдання – поставлення його на паузу – виконання вправи, а потім увімкнення та перевірка. Така форма роботи під час дистанційного навчання зорієнтована не на оцінювання, а на перевірку студента самого себе, натомість під час аудиторного навчання може бути оцінена, оскільки контрольована викладачем.

ЗАВДАННЯ. З поданих речень вичленуйте словосполучення, охарактеризуйте тип прислівного синтаксичного зв'язку між головним та залежним словами.

*Добре, добре, знищуй листи,
стирай номери, пали мости,
просто стирай, просто громи,
ми вдосталь мали цієї зими.*

(С. Жадан)

Іншим інструментом, який допоможе майбутнім учителям-словесникам розібратися з великою кількістю інформації, класифікацій, є ментальні картки. Полегшення сприйняття відбувається за рахунок структурування відомостей за

ключовими словами (наприклад, термінами, класифікаційними ознаками тощо). Погоджуємося з думкою Р. Лакурезану (R. Lacurezeanu), Л. Станка (L. Stanca), А. Тірон-Тюдор (A. Tiron-Tudor), С. Заган (S. Zagan) [208], що використання ментальних карт пропонує студентам стратегію збереження інформації та її власну інтерпретацію (особливості індивідуального запам'ятовування).

Під час навчання їх можна використовувати на стадії пояснення нової теми, закріплення матеріалу, перевірки знань. Зокрема на лекційних заняттях у процесі ознайомлення студентів із робочою програмою – структурою курсу, тематичним планом (карта курсу); термінологічним мінімумом усієї дисципліни; розмежуванням синтаксичних аспектів (формально-граматичний, семантико-синтаксичний, власне семантичний (логіко-універсальний), комунікативний, прагматичний); схемами аналізу словосполучення, речення (див. рис.2.4). Крім того, ментальні карти можна створювати безпосередньо на лекційних заняттях, застосовуючи метод асоціативного куща.

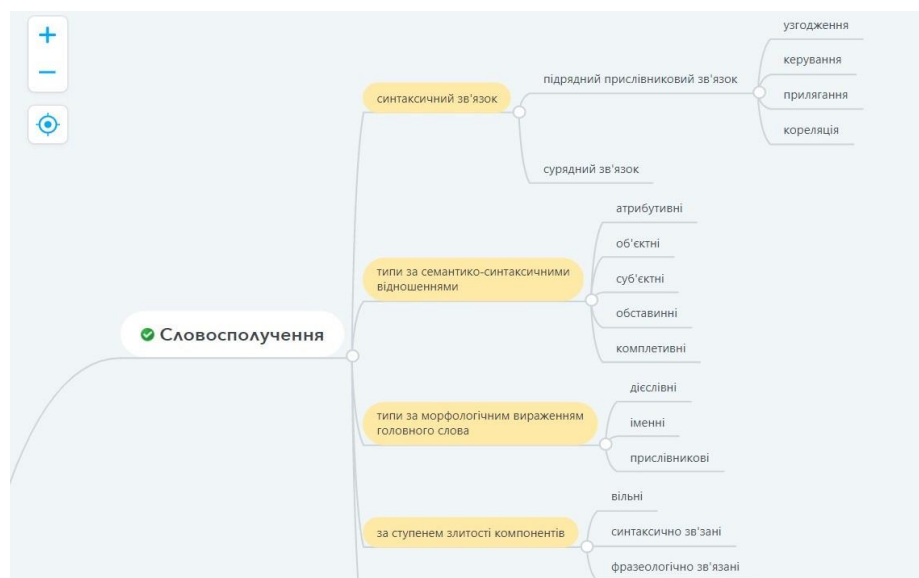

Рис. 2.4. Фрагменти ментальних карт, застосованих під час навчання синтаксису (розроблений автором)

Використання ментальних карт на практичних заняттях передбачає завдання на їх відтворення, конструювання. Серед вимог, що ставляться перед студентами-філологами в процесі вивчення синтаксису, є знання схем аналізу словосполучення та речень, застосовуваних у закладах вищої та загальної середньої освіти.

ЗАВДАННЯ. Погляньте на ментальну карту та відновіть елементи, яких не вистачає. Утворіть із неї ще одну, ґрунтовану на класифікації, запропонованій учням у закладах середньої освіти.

II. Проаналізуйте словосполучення за двома ментальними картами: студент-філолог, поїхати відпочивати, задовго до сесії; далеко в ліс, хлопець з дівчиною, закінчив вичитувати, прагнення перемогти, читання вголос, ранкові тумани.

Одним із засобів, який полегшує сприйняття та розуміння інформації, підвищує здатність критично мислити, є інфографіка. Слід зауважити, що у своїх наукових доробках сучасні лінгводидакти використання інфографіки найчастіше пов'язують із викладанням української літератури (Л. Бондаренко, Ж. Клименко та ін.). На заняттях із синтаксису пропонуємо різні види інфографіки: динамічну, статичну (див. рис. 2.5). Перша є інтерактивною, оскільки під час наведення курсора на допоміжні позначки (•, ●) з'являються додаткові відомості: текст до теми або покликання на конспект, статтю тощо.

ЗАВДАННЯ. Ознайомтеся з інфографікою. Виокремте трьома кольорами фрагменти інфографіки, зважаючи на те, що 1) я знаю і розумію; 2) я знаю, але не дуже розумію (цей матеріал є складним для мене), 3) я не знаю (цей матеріал є новим для мене).

ЗАВДАННЯ. Ознайомтеся з інфографікою «Односкладні речення». Наведіть приклади до кожного типу односкладного речення, враховуючи їх різне морфологічне вираження.

ЗАВДАННЯ. Розгляньте інфографіку. Із представленими сполучниками складіть речення, де б в одному реченні сполучник поєднував однорідні члени речення, а в іншому – частини складносурядного речення. Поясніть розділові знаки.

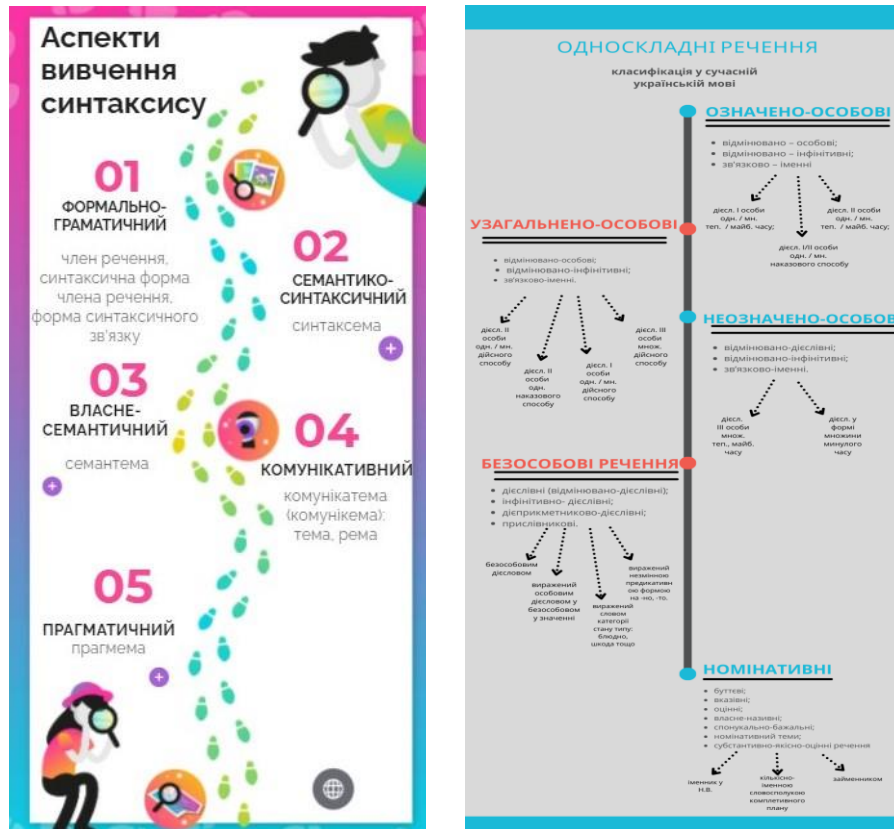

Рис. 2.5. Приклад інфографіки, застосовуваний під час навчання синтаксису (розроблені автором)

Застосування інфографіки на лекційних заняттях підкріплено її аналізом та активним обговоренням, через яке студенти констатують, що їм уже відомо, а що потребує з'ясування; на практичних заняттях пропонуємо її під час створення проблемних ситуацій (пошук помилок в інфографіці, обґрунтування тез лінгвістів та лінгводидактів), складання речень за інфографікою за певними умовами.

Конститутивним під час навчання є використання професійних текстів для вправ, що має бінарне значення для формування синтаксичної компетентності – з одного боку – теоретичний, з іншого – практичний. Наведемо приклад вправи.

ЗАВДАННЯ. Ознайомтеся з текстами. До якого стилю вони належать? Виокремте трьома кольорами фрагменти тексту (1) я знаю і розумію; 2) я знаю, але не дуже розумію (цей матеріал є складним для мене), 3) я не знаю (цей матеріал є новим для мене).

1. «Словосполучення є тим граматичним інструментом, який дозволяє розкрити і сформулювати закони поєднання слів у процесі творення речення.

Основні синтаксичні поняття: граматичні зв'язки і відношення, структура речення, його функціональні компоненти (члени речення – формально-граматичний аспект чи синтаксеми – семантико-синтаксичний аспект) тощо дістають адекватну характеристику шляхом аналізу мінімального зв'язного фрагмента мови (мовлення), яким і є сполука “слово + слово”» (І. М. Арібжанова).

2. «Його призначення (словосполучення) – сприяти носіям мови в оволодінні встановлених у мові правил і способів поєднання слів – для подальшої успішної мовленнєвої діяльності під час формування конкретних синтагм» (Г. В. Шалдаісова)

II. З поданих речень вичленуйте словосполучення, подайте їх моделі.

III. Уточніть незрозумілі, незнайомі аспекти в літературі, що рекомендована до курсу.

ЗАВДАННЯ. *Ознайомся з текстом. До якого стилю він належить? Додайте до тексту свої приклади.*

Прислівний підрядний зв'язок може бути передбачуваний і непередбачуваний. Передбачуваний – це такий підрядний зв'язок, при якому головне слово в силу тих чи тих властивостей диктує залежному компоненту певну граматичну форму: високої трави; малювати картину; навішувати на дерева. Передбачати форму залежного складника головне слово може у зв'язку з граматичними, словотворчими і семантичними властивостями. Граматичні властивості слова визначаються його приналежністю до тієї чи тієї частини мови. Кожній самостійній частини мови притаманні такі зв'язки з іншими словами, які характерні, типові для неї. Їх ще називають категорійними зв'язками. Так, іменники (і субстантивовані слова) поєднуються з усіма словами, що змінюються за родами, числами і відмінками: прикметниками, числівниками, займенниками, дієприкметниками (росяна трава, голосне ура, справжній гуляка). Перехідні дієслова вимагають залежного слова у формі знахідного (рідше родового) відмінка без прийменника з об'єктним значенням: випити соку (сік), законспектувати статтю, рубати дрова тощо.

Непередбачуваний – такий підрядний зв’язок, при якому головне слово не визначає форми залежного слова, воно може вживатися абсолютивно. На рівні непередбачуваного зв’язку залежні складники виражені різними відмінковими чи прийменниково-відмінковими формами і словами різних частин мови: зошит сестри, зошит у клітинку, працювати наполегливо, залишитися ночувати. Залежний компонент за наявності непередбачуваного зв’язку вибирається мовцем для вираження тих чи тих відношень, продиктованих об’єктивною реальністю: повернутися працювати, їхати на роботу, виконати вчасно. (М. Вінтонів) [18, с. 25].

Наступним етапом є виконання **репродуктивно-конструктивних** вправ і завдань, що сприяють формуванню діяльнісного складника синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

На практичних заняттях флеш-картки можна використовувати, застосовуючи прийоми «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Спіймай помилку», де студентам запропоновано проблемні питання з синтаксису, неправильно побудовані словосполучення та речення тощо.

***ЗАВДАННЯ.** Добудуйте складносурядні речення з максимально можливою кількістю семантичних відношень. Визначте семантичні відношення й тип структури.*

...і лине мелодія ...

...я цілувала його очі...

...минули дні...

...в шибках чутно було дощ...

При цьому на першій сторінці подано фрагменти речення, а на зворотній викладач пропонує свій варіант продовження. Під час дистанційного навчання такий тип вправи може бути дещо деформований: на одній сторінці запропоновано речення, на іншій – смислові відношення та його тип, а завдання полягає в з’ясуванні, на яких із флеш-карток указано все правильно, а які є помилковими. Останні треба виправити.

ЗАВДАННЯ. Знайдіть помилки в реченнях, відредагуйте їх відповідно до граматичних норм. На першій сторінці запропоновані помилкові речення, на другій зазначено, де є помилка (позначаємо її будь-яким кольором).

ЗАВДАННЯ. За поданими схемами складіть речення, підкресліть член речення.

1. $N_{pl 2} V_{f pl 2}$;
2. $Pron_{s1} Cop_f Adv$;
3. $N_{s1} N_{s5} V_{f pl 3}$; $Inf Inf$;
4. $Pron_{pl 3} Cop_{f pl 3} N_{pl 1/5}$;
5. $N_{s1} N_{pl 1} N_{s1}$;

II. На зворотній сторінці флеш-картки перевірте правильність запропонованого речення. Виправте помилки.

У межах самостійної роботи студентам запропоновано скласти цифрові наративи для шкільного курсу синтаксису (див. рис. 2.6). Одночасно з цим майбутні вчителі не тільки створюють засіб наочності, описуючи можливості його застосування, а й аналізують синтаксичний матеріал, що поданий у підручниках для закладів загальної середньої освіти.

ЗАВДАННЯ. Створіть цифровий наратив на одну з тем для учнів 8-9 класів, зважаючи на актуальну навчальну програму. Тему попередньо погодити з викладачем.

Рис. 2.6. Приклад цифрового наративу «Підмет та способи його вираження», «Прилягання». Розробка Крістіни Журби та Іванни Глеби під керівництвом М. Вінтонів, 2020

Із метою активізації пізнавальної діяльності доцільним, на нашу думку, є також використання ментальних карт під час групової роботи, що виявлювано в створенні їх для узагальнення вивченого з теми, наприклад:

ЗАВДАННЯ. Представте як ментальну карту погляди мовознавців щодо сурядного та підрядного зв'язків у словосполученні. Відповідь прокоментуйте.

ЗАВДАННЯ. Представте як ментальну карту інформацію щодо спільних та відмінних ознак між словосполученням та реченням. Відповідь прокоментуйте.

ЗАВДАННЯ. Представте як ментальну карту інформацію, яка відобразатиме нове вчення про другорядні члени речення. Відповідь прокоментуйте.

Цікавим завданням для майбутніх учителів української мови і літератури вбачаємо в самостійному розробленні вправ з будь-якої теми синтаксису в будь-якому сервісі. Така форма роботи розвиватиме творчі здібності, креативне мислення та вміння самостійно створювати освітній продукт.

ЗАВДАННЯ. Створіть вправу для учнів закладів загальної середньої освіти, що можна використати під час уроку узагальнення та систематизації знань із теми «Типи формального ускладнення простого речення».

ЗАВДАННЯ. Створіть інфографіку за темою «Однорідні члени речення в простому ускладненому реченні».

ЗАВДАННЯ. Складіть речення з омонімічними вставними словами і членами речення: дійсно, звичайно, здається, безперечно, навпаки, значить. Відповідь обґрунтуйте.

Під час діяльнісного етапу важливим є використання й **комунікативних** вправ. Наприклад:

ЗАВДАННЯ. У наведеному тексті виділіть прості речення; визначте їх роль у побудові тексту; охарактеризуйте доцільність їх вживання.

Себастьян змерз у руки. Він відморозив їх у нічній Сахарі. Відтоді руки не терпіли рукавиць. Себастьян сказав Францові – а що мають робити піаністи, коли стає так зимно.

Вони дивилися у всі боки, і всюди було гарно. Бо була осінь, і осінь перелазила у зиму. Франц називав різні гори, навіть не показуючи – де яка. Потім він запросив його до себе. У нього вже давно не було гостей – давно не зустрічав на скелях когось незнайомого. Мабуть, тоді вони вперше пили каву з грейпфрутовим соком. Коли Анна принесла їм збанок на зашклену галерію, де у мідній пічці палилося пообрізуваним галуззям винограду, то Себастьян попросив, щоб вона трохи затрималася і показала — що видно через це вікно. Анна переповіла – Плеску, Опресу, Темпу, Підпулу, Шесу, Шешул, Менчул, Білін, Думень, Петрос.

Була пізня осінь 1913 року. Франц сказав, що є речі, набагато важливіші від того, що називається долею. ***I запропонував Себастьянові спробувати пожити у Ялівці.*** Темніло, і Анна перед тим, як принести другий збанок – майже сам сік, кави кілька крапель – пішла постелити йому ліжко, бо ще не зуміла би зробити це напوماцки. (Т. Прохасько «Непрості»)

II. Виконайте синтаксичний аналіз виділеного речення.

ЗАВДАННЯ. *Напишіть міні-твір на тему «Про що думають закохані», у якому б було чотири речення з відокремленими додатками у поєднанні з прийменниками: зокрема, щодо, крім, за винятком, окрім.*

ЗАВДАННЯ. *Із поданих простих утворіть складні з сурядним чи підрядним зв'язком. Подумайте, чим може бути зумовлена така заміна.*

Пішов дощ. Я читала цікавий роман в інтернеті. Раптом світло забрали. Інтернет зник. Я засмутилася. Вирішила пошукати іншу книжку. Удома не було жодної книги. Я зрозуміла. Треба купити щось цікаве про всяк випадок. Дощ скінчився. Я пішла до крамниці. Там накупила багато книжок.

ЗАВДАННЯ. *Продивіться 3 серію «Книга-мандрівка. Україна». «Батько імунітету» (<https://youtu.be/paD13MW17l8>) або скористуйтеся QR-кодом. Випишіть речення, у яких трапляються ім'я винахідника. Підкресліть присудки, визначте його структурні різновиди. Визначте, з якою комунікативною метою у тексті часто вживано ім'я винахідника.*

ЗАВДАННЯ. Перегляньте рекламні сайти. Виберіть із-поміж них ті, у яких є синтаксичні помилки, створіть із них колаж або презентацію. Прокоментуйте синтаксичні помилки.

Важливим, на нашу думку, є створення квазіпедагогічної ситуації під час навчання, що пропонована студентам-філологам для аналізу з метою перевірки теоретичних знань та пошуку шляхів розв'язання педагогічних ситуацій. Наприклад, кейс «У пошуках синтаксичних помилок»

КЕЙС 1

Сергій, учень восьмого класу, виконуючи домашнє завдання в дистанційному режимі, написав вправу в зошиті ось так: «Ганна (іменник) з батьком пішли на вокзал, де старий (іменник) її залишив. Там вона (займенник) увесь день торгувала квітами. Працювати до сьомого поту – її звичка».

ЗАВДАННЯ 1

1. Визначте, на яку тему Сергій виконував завдання?
2. З'ясуйте, де учень допустив помилки.
3. Згадайте правила та поясність їх учню.

КЕЙС 2

Софійка під час перевірки домашнього завдання була засмучена, адже в неї виявилися помилки. У зошиті вправу вона виконала ось так: «Мені подобався (прост.) сусідній хлопчик. Він завжди здавався (прост.) привітним. Ми могли грати (склад.; імен.) разом увесь день. Однак з часом, коли я підросла (прост.) – стала (прост.) його соромитись».

ЗАВДАННЯ 2

1. Визначте, де Софійка припустилася помилок. Виправте їх.
2. Нагадайте Софійці та учням правила.
3. Запропонуйте типову вправу, щоб перевірити, як восьмикласники запам'ятали інформацію.

На заняття із синтаксису ми демонструємо їх за допомогою ІКТ – онлайн флеш-карток, де на першій сторінці подано кейс, на зворотній – завдання до нього. Робота з кейсами може бути як індивідуальною, так і груповою.

Отже, запропоновані завдання покликані компактно подати великий за обсягом матеріал (використання цифрового нарративу, тривалість яких здебільшого від 2 до 10 хвилин; ментальних карток); мотивувати студентів до пошуку, з'ясування, обговорення, засвоєння окремих частин теми; вибудовувати індивідуальну траєкторію навчання, адже обсяг та час роботи з ним залежать від попередніх знань, умінь суб'єктів пізнавальної діяльності. Важливим є те, що кожна вправа може бути долучена до відкритої системи управління навчанням (Moodle, Google Classroom).

Описані вище вправи та завдання сприяють формуванню синтаксичної компетентності: міцному засвоєнню студентами синтаксичних понять, теорій, розвиткові умінь визначати види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень; давати типологічну характеристику синтаксичним явищам; застосувати методи синтаксичного аналізу; правильно вживати різні типи речень у мовленні, беручи до уваги синонімічні можливості синтаксису, інтонацію та логічний наголос; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил та правильно послуговуватись ними; володіти ІКТ для здобуття знань і використання їх у майбутній педагогічній діяльності.

2.4. Критерії, показники рівнів сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Визначальним під час формування будь-якої компетентності, зокрема й синтаксичної, є опис діагностичного інструментарію, до якого ми зараховуємо критерії (ознака, орієнтир, за якими розкривають досліджуване явище), показники (ступінь вияву ознаки критерію) та рівні сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Орієнтиром для виокремлення та обґрунтування критеріїв стали праці В. Беспалька, І. Маслікової, О. Меняйленка, у яких описані їх вимоги:

- ✓ критерії мають відображати основні закономірності функціонування і розвитку аналізованого явища;
- ✓ за допомогою критеріїв мають встановлюватися зв'язки між усіма складниками аналізованого явища;
- ✓ критерії мають розкриватися через низку показників, за якими можна визначити більшу чи меншу міру вираження цього критерію;
- ✓ критерії мають відображати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі;
- ✓ якісні показники мають виступати в єдності з кількісними та доповнювати один одного.

Основними критеріями сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури є: *мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексійний*.

Мотиваційний критерій передбачає розуміння ролі синтаксису під час комунікації та майбутньої професійної діяльності; осмислення важливості опанування навичками аналізу синтаксичних одиниць; виявлення цікавості до нових синтаксичних теорій, підходів, бажання послуговуватися різними синтаксичними конструкціями під час мовлення; усвідомлення потреб самовдосконалення, саморозвитку, роботи з інформаційними джерелами та ІКТ.

Основними *показниками* цього критерію є прагнення опанувати синтаксичну теорію та реалізовувати її на практиці; розуміти важливість засвоєння категоріально-поняттєвого апарату; формувати й аргументувати власні теоретичні та практичні судження; демонструвати власний рівень синтаксичної компетентності (фахової підготовки).

Низький рівень: у здобувача відсутня позитивна мотивація до опанування синтаксичної теорії, засвоєння категоріально-поняттєвого апарату; пасивно поводить себе під час виконання завдань практичної та комунікативної спрямованості; індиферентний до аргументування своїх теоретичних та

практичних суджень; частково послуговується інформаційними джерелами та ІКТ.

Середній рівень: суб'єкт пізнавальної діяльності демонструє часткову зацікавленість до опанування синтаксичної теорії її категорійного, термінологічного апарату, несистемно бере участь у виконанні практико-комунікативних завдань, періодично виявляє бажання аргументувати теоретичні та практичні судження, посередньо опрацьовує інформаційні джерела та ІКТ.

Достатній рівень: студент-філолог певною мірою мотивований на опанування синтаксису української мови, диференційовано виконує завдання та аргументує судження, із цікавістю опрацьовує інформаційні джерела, послуговується ІКТ.

Високий рівень: у майбутнього вчителя української мови і літератури сформована стійка мотивація до оволодіння синтаксичною компетентністю, здобувач усвідомлює значення синтаксису в майбутній професійній діяльності, наполегливо опановує синтаксичну теорію, систематично виявляє бажання демонструвати її на практиці, використовувати інформаційні джерела та ІКТ.

Когнітивний критерій свідчить про рівень лінгвістичних знань майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема володіння знаннями про фундаментальні поняття, предмет і об'єкт, завдання синтаксису; сучасну типологію синтаксичних одиниць та основні напрями й аспекти їх досліджень; синтаксичні категорії, особливості їхнього співвідношення з відповідними рівнями; диференційні ознаки й типи синтаксичних зв'язків на рівні словосполучення, простого і складного речень, надфразної єдності; синтаксичні реченнєві й текстові категорії, їхню ієрархію, особливості будови; закономірності варіацій, модифікацій і трансформацій синтаксичних одиниць; формально-граматичний, семантико-синтаксичний, власне-семантичний, функціональний і комунікативний аспекти реченнєвої будови; стилістичний потенціал синтаксичних одиниць; правила вживання розділових знаків.

Показниками цього критерію є ґрунтовне засвоєння синтаксичної теорії; знання особливостей застосування синтаксичної компетентності в майбутній

професійній діяльності; уміння розпізнавати та аналізувати синтаксичні явища, граматично правильно висловлювати думки, використовуючи різні конструкції.

Низький рівень: здобувач демонструє поверхові теоретичні відомості із синтаксису, почасти оволодів основними поняттями, категоріями, не орієнтується в аспектах реченнєвої будови; у студента відсутнє знання про стилістичний потенціал синтаксичних одиниць; майбутній-філолог здебільшого не може пояснити вживання розділових знаків, слабка комунікативна активність (вживання однотипних синтаксичних конструкцій).

Середній рівень: суб'єкт пізнавальної діяльності має неглибокі знання з синтаксису української мови, має труднощі граматично правильно будувати мовлення відповідно до комунікативної ситуації, небагатий запас термінологічної лексики; важко розпізнає та аналізує синтаксичні явища, часто допускаючи помилки.

Достатній рівень: студенти-філологи в достатній мірі володіють теоретичним матеріалом (частково некоректно подаючи тлумачення того чи іншого синтаксичного явища), послуговуються синтаксичними термінами, однак не завжди вживають їх синонімічні варіанти; розпізнають та аналізують синтаксичні явища, допускаючи незначні огріхи, успішно поєднують мовні засоби з умовами спілкування, інколи зазнаючи бар'єрів на шляху досягнення комунікативної мети.

Високий рівень: майбутні вчителі української мови і літератури демонструють ґрунтовні знання із синтаксису (формально-граматичного, семантико-синтаксичного, власне-семантичного, функціонального і комунікативного аспектів), оперуючи усіма термінами з їх паралельними назвами, високий рівень аналізу синтаксичних явищ; здатність використовувати систему синтаксичних одиниць у письмовому та усному мовленні, пояснювати пунктуацію.

Діяльнісний критерій визначає здатність суб'єктів пізнавальної діяльності до практичної реалізації здобутих ними теоретичних відомостей. Серед основних *показників* цього критерію виокремлюємо: уміння визначати

види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень; давати типологічну характеристику синтаксичним явищам; застосувати методи синтаксичного аналізу; правильно вживати різні типи речень у мовленні, беручи до уваги синонімічні можливості синтаксису, інтонацію та логічний наголос; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил та правильно послуговуватись ними; володіти ІКТ для здобуття знань і використання їх у майбутній педагогічній діяльності (створювати ЕРНП (електронні ресурси навчального призначення) та описувати можливості їх застосування під час різних типів уроку).

Низький рівень: здобувач відчуває труднощі у визначенні видів і способів репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень; не може повноцінно давати типологічну характеристику синтаксичним явищам; частково вміє виконувати синтаксичний аналіз; зрідка послуговується різними типами речень (найчастіше мовлення однотипне); допускає пунктуаційні помилки; використовує ІКТ у готовому вигляді (не створює самостійно), які здебільшого не містять методичного коментаря.

Середній рівень: студент-філолог не завжди може правильно окреслювати види і способи представлення підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень; не досконало описує класифікаційні особливості синтаксичних явищ; здебільшого орієнтується в схемах розбору синтаксичних одиниць; посередньо може замінити синонімічними варіантами готові конструкції; порушує пунктуаційні правила, плутає їх під час пояснення; почасти створює ЕРНП, не описуючи можливості їх застосування, під час створення допускає граматичні помилки.

Достатній рівень: суб'єкт пізнавальної діяльності демонструє сформовані уміння та навички визначати види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень, типологічні особливості синтаксичних явищ, вживати синонімічні варіанти синтаксичних конструкцій, проте припускається незначних помилок і окремих неточностей; орієнтується у схемах розбору синтаксичних одиниць, під час якого допускає від 3 до 6 помилок;

послугується пунктуаційними правилами, які вміло пояснює; створює ЕРНП, використовує ІКТ, які здебільшого супроводжуються методичним коментарем.

Високий рівень: майбутній учитель української мови і літератури володіє вміннями та навичками визначати види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень, типологічних особливостей синтаксичних явищ, робити повний синтаксичний аналіз; свідомо може взаємозамінювати типи речень та вживати розділові знаки; створює ЕРНП, вміло використовує ІКТ, надає доцільні методичні коментарі щодо їх застосування.

Рефлексійний критерій передбачає здатність майбутнього вчителя-словесника оцінювати власну діяльність, зорінтувати себе на самонавчання, самовиховання, що передбачає вміння визначати наукову та педагогічну проблеми, окреслювати шляхи й перспективи їх розв'язання; опановувати нові ІКТ та застосовувати їх у майбутній педагогічній діяльності.

Показниками вищезгаданого критерію є вміння і навички майбутнього вчителя української мови і літератури критично оцінювати власний рівень синтаксичної компетентності та педагогічну діяльність, мовлення, судження та знання інших суб'єктів пізнавальної діяльності (учнів, паритетних партнерів), обґрунтовувати свої відповідні рішення та дії; швидко адаптуватися до непередбачуваної професійно-комунікативної ситуації; самовдосконалюватися – постійне підвищення рівня знань із синтаксису, спостереження за новими тенденціями розвитку синтаксичної теорії, пошук нових методик викладання та застосування ІКТ.

Низький рівень: майбутній учитель-словесник не може об'єктивно оцінити свій рівень синтаксичної та професійної компетентностей, що веде до зниженої мотивації самовдосконалюватися; оперативно реагувати на незнайомі ситуації – повільно рефлексує та не відразу вживає належних заходів щодо їх розв'язання; вчасно виявляти власні та чужі (партнерські, учнівські) помилки та виправляти їх; не вважає за потрібним обґрунтовувати свої рішення та дії, вдосконалювати свою педагогічну майстерність.

Середній рівень: здобувач досить суб'єктивно визначає рівень володіння компетентностями (синтаксичною, професійною); частково правильно аналізує діяльність, мовлення, судження та знання інших паритетних партнерів; лише в окремих ситуаціях може реагувати на проблемні ситуації, посередньо (не комплексно) розв'язувати їх; умотивовує лише незначну кількість рішень та дій; епізодично рефлексує та виявляє бажання до самопізнання, самонавчання, інтерес до нових методів навчання та використання ІКТ.

Достатній рівень: суб'єкт пізнавальної діяльності майже об'єктивно оцінює рівень компетентностей; упевнено, здебільшого правильно аналізує власний та сторонній комунікативно-діяльнісний вияв знань, умінь та навичок; демонструє готовність до розв'язання ймовірних та непередбачуваних професійних ситуацій, добираючи здебільшого доцільні аргументи та контраргументи; періодично вдається до рефлексії, застосування нових методик викладання; розуміє потребу в самоосвіті та саморозвитку.

Високий рівень: студент-філолог неупереджено оцінює свій рівень синтаксичної та педагогічної компетентностей; послідовно, логічно оцінює свої та чужі можливості (діяльність, мовлення, судження, знання), обґрунтовуючи свої дії; швидко реагує на проблемні, нестандартні педагогічні ситуації, пропонуючи доцільні шляхи їх розв'язання; постійно рефлексує та залучає інших суб'єктів пізнавальної діяльності до рефлексії; ефективно застосовує інноваційні методики та ІКТ; уміло вироблює стратегії саморозвитку.

Із опертям на вищезазначені критерії, показники та рівні виокремлено й схарактеризовано чотири рівні сформованості синтаксичної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури та окреслено характеристики відповідей (див. таблицю 2.4).

Високий рівень сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів-словесників характеризується стійкою мотивацією до опанування синтаксичної матеріалу, вичерпним знанням із синтаксису української мови; сформованими вміннями доцільно використовувати синтаксичні одиниці та конструкції різних рівнів під час комунікації, оперувати синтаксичною

термінологією, застосовувати методи синтаксичного аналізу, давати типологічну характеристику синтаксичним явищам, виділяти та аналізувати синтаксичні одиниці з опертям на різні синтаксичні теорії, вживати та пояснювати розділові знаки. Здобувач об'єктивно оцінює рівень синтаксичної компетентності, здатний зробити самостійні логічні висновки як з лінгвістичної так і лінгводидактичної проблеми, повсякчас вдається до рефлексії, уміло визначає стратегії саморозвитку та послуговується інноваційними методами навчання, ІКТ.

Достатній рівень сформованості синтаксичної компетентності притаманний студентам-філологам, які певною мірою мотивовані до засвоєння синтаксичного матеріалу, усвідомлюють необхідність розвивати синтаксичну компетентність, орієнтуються в більшій частині теоретичних питань із синтаксису, вільно оперують ними під час створення квазіпедагогічних ситуацій – педагогічній діяльності; володіють уміннями визначати види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень, типологічні особливості синтаксичних явищ, здатні виконувати синтаксичний розбір, вживати різні типи синтаксичних конструкцій відповідно до комунікативного завдання, послуговуватися правилами пунктуації, водночас допускають не суттєві (не грубі) помилки. Студенти періодично вдаються до рефлексії, застосування нових методик викладання, ІКТ; спроможні вирішувати ймовірні та непередбачувані професійні ситуації.

Середній рівень сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури характеризується частковим усвідомленням необхідності розвивати синтаксичну компетентність, недостатньо обізнані в її сутності; неглибокими теоретичними знаннями з синтаксису української мови, які виявлювані у вміннях почасти правильно визначати види словосполучень за способами вираження головного слова, за будовою, видами зв'язку, граматично правильно будувати речення, посередньо замінюючи їх синонімічними варіантами, розпізнавати різні типи речень, визначати їх структуру, формально-граматичні та семантико-синтаксичні засоби зв'язку; здебільшого орієнтуватися в схемах розбору синтаксичних одиниць,

пунктуаційних правилах, однак припускаючись помилок під час їх аналізу; епізодично рефлексувати та виявляти бажання до самопізнання, саморозвитку, використання інноваційних методів та ІКТ.

Низький рівень сформованості синтаксичної компетентності мають майбутні вчителі-словесники, які не відчувають потреби в синтаксичному вдосконаленні, не усвідомлюють необхідність розвивати синтаксичну компетентність, мають поверхові, фрагментарні теоретичні знання, що представлені значними труднощами у визначенні суттєвих відмінностей між аспектами синтаксису (формально-граматичним, семантико-синтаксичним, комунікативним, функціональним), засобів зв'язку в словосполученні та реченні, оперуванні відомостями з синтаксису без покликань на думки лінгвістів, лінгводидактів; застосуванні методів синтаксичного аналізу, пунктуаційних правил; створенні ІКТ.

Таблиця 2.4.

Співвідношення рівнів сформованості синтаксичної компетентності з вимогами до оцінювання

Рівні							
Характеристика відповідей							
Високий	Майбутній учитель-словесник самостійно, правильно, вичерпно, аргументовано із покликаннями на джерело та думки науковців, наводячи приклади, висловлює теоретичні положення синтаксису. Теоретичні знання вміло	Достатній	Студент-філолог добре володіє синтаксичним матеріалом, логічно та послідовно відповідає на питання теоретичного характеру, іноді не висвітлюючи позиції різних учених щодо конкретної проблеми. Почасти правильно виконує синтаксичні	Середній	Здобувач освіти неточно тлумачить синтаксичний матеріал, допускаючи помилки в дефініціях, класифікаціях, формулюванні правил тощо. Теоретичний матеріал подає фрагментарно. Може навести зрідка свої, почасти окремо завчені приклади. Не достатньо вправно справляється із завдання;	Низький	Суб'єкт пізнавальної діяльності трактує синтаксичний матеріал поверхово, відповіді на питання дає фрагментарно; може навести окремо завчені приклади. Практико-орієнтовані завдання виконує на репродуктивному рівні; систематично

	демонструє на практиці, виконуючи всі типи завдань. Майстерно використовує різні структури під час мовлення.		вправи, допускаючи від 3 до 6 помилок. Успішно поєднує мовні засоби з умовами спілкування, періодично послуговується синонімічними конструкціями.		припускається окремих помилок, що має несистемний характер. Мовлення зазвичай правильне, однак не завжди реалізуються синонімічні заміни.		припускається значної кількості помилок. Мовлення здебільшого правильне та однотипне.
--	--	--	---	--	---	--	---

Із метою визначення стартового рівня сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури проведено констатувальний зріз на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки, Київського університету імені Бориса Грінченка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. У дослідженні брали участь 195 майбутніх учителів української мови і літератури.

Діагностику рівнів сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури проводили з використанням спеціально розроблених завдань, згрупованих відповідно до критеріїв сформованості синтаксичної компетентності (див. Додаток А). Рівень мотивації з'ясувався за допомогою відкритих питань лінгвістичного та методичного характеру, що передбачали з'ясування ролі синтаксичної компетентності в професійному розвитку, потлумачення поняття «синтаксична компетентність», самооцінювання рівня синтаксичної компетентності та доречність використання ІКТ під час її формування, форм роботи.

Результати опитування засвідчили, що здебільшого здобувачі розуміють сутність поняття «синтаксична компетентність» – 41% опитуваних вважають його одним із основних мовних / предметних компетентностей; 32% потрактовують його як здатність користуватися усною та письмовою мовою,

послугуючись необхідним арсеналом синтаксичних одиниць; 10% – обізнаність у галузі синтаксису, 17% розтлумачили його як сукупність знань, умінь та навичок із синтаксису, якими володіє людина. Більшість респондентів усвідомлюють важливість формування синтаксичної компетентності для педагогічної діяльності – 72%; інші 13% – успішної комунікації та функціонального використання синтаксичних одиниць, ще 15% опитуваних поєднували у своїх відповідях вищезазначені погляди. Водночас, майбутні вчителі не визначили найкращим свій рівень сформованості синтаксичної компетентності, 28,1% респондентів оцінили свій рівень 8-9 балами, 34,4% – 7 балами, 16,6% – 6 балами; 10% – 4-5 балами, 10,9% – 1-3 балами. Крім того, майже усі здобувачі вважають, що ІКТ можуть полегшити процес опанування синтаксичного матеріалу. Усе це свідчить про те, що у майбутніх учителів-словесників сформовано достатній рівень мотивації поліпшувати свій рівень синтаксичної компетентності.

Анкетування та індивідуальні бесіди із викладачами ЗВО засвідчили, що на мотивацію впливають методи, форми роботи, використання / невикористання ІКТ, попередній досвід суб'єкта пізнавальної діяльності. Зокрема серед найбільш використовуваних методів є метод бесіди, вправ, тестування, синтаксичний розбір, самостійна робота, поодинокими – проблемні методи, диспут, активні методи. Застосування ІКТ представлено здебільшого використанням презентацій, електронних підручників, посібників, баз електронних бібліотек, відеоматеріалів, найменш уживаними є QR-коди, фейсбуківі спільноти, блоги відомих науковців; не послугуються взагалі інфографікою, ментальними картами, флеш-картками, цифровими наративами.

Для визначення рівня когнітивного критерію синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури ми послугувалися методом тестування. Тест мав завдання з однією правильною відповіддю та охоплював питання всього синтаксичного матеріалу. Результати виконання тесту вміщені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Рівні синтаксичної компетентності за когнітивним критерієм

Тип завдання	Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	ЕГ%	КГ%	ЕГ%	КГ%	ЕГ%	КГ%	ЕГ%	КГ%
Тестові завдання	8	9	35,6	36,1	48,6	47,7	7,8	7,2

Більшість студентів виконали продемонстрували середній рівень за когнітивним критерієм. Найскладнішим для здобувачів виявилися завдання на пошук складеного дієслівного, складеного іменного присудків, розмежування другорядних членів речення (додаток чи обставина), відшукування вставних слів, визначення кількості простих речень у складному, порушення синтаксичного зв'язку в словосполученні. Порівняно кращі результати отримані на визначення типів речень, словосполучень за морфологічним вираженням головного слова. Найкраще студенти відповіли на запитання щодо морфологічного вираження головних членів речення, непоширених речень, знайдення словосполучень.

Для з'ясування рівня діяльнісного критерію майбутнім учителям української мови і літератури запропоновано виконати письмову роботу. Запропоновані завдання дали змогу перевірити вміння здобувачів визначати типи словосполучень, головні та другорядні члени речення, давати характеристику синтаксичним явищам, вживаючи граматично-правильне мовлення, уміння працювати з ІКТ.

Результати, наведені в таблиці 2.6, дозволяють стверджувати, що найнижчі показники в студентів експериментальних і контрольних груп спостерігаємо під час виконання комунікативних завдань, що передбачали роботу з інфографікою, висловлення думки щодо застосування різних типів вправ, зокрема з використанням ІКТ для формування синтаксичної компетентності, конструювання речення з різними смисловими відношеннями.

Таблиця 2.6.

Рівні синтаксичної компетентності за діяльнісним критерієм

Типи завдань	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
--------------	----------------	------------------	-----------------	----------------

	ЕГ%	КГ%	ЕГ%	КГ%	ЕГ%	КГ%	ЕГ%	КГ%
Когнітивні завдання	11,8	12,6	27,5	23,7	51,8	52	8,9	11,7
Комунікативні завдання	9,6	11,4	24,8	25,4	47,1	49,9	18,5	13,3
<i>Середнє значення</i>	<i>10,7</i>	<i>12</i>	<i>26,1</i>	<i>24,5</i>	<i>49,5</i>	<i>51</i>	<i>13,7</i>	<i>12,5</i>

За результатами передекспериментальних зрізів ми визначили початковий рівень сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови (див. Рис. 2.7; Рис 2.8.).

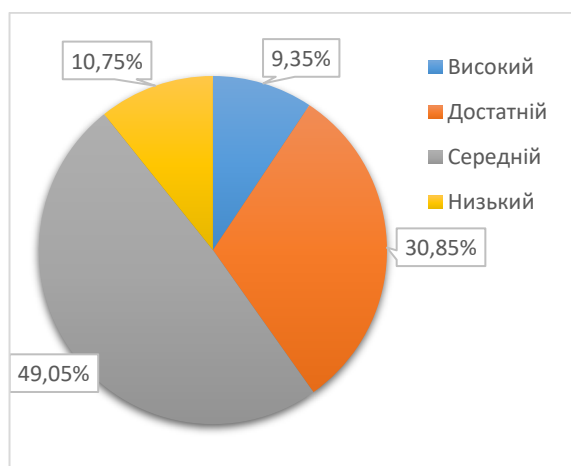

Рис. 2.7. Результати констатувального етапу ЕГ

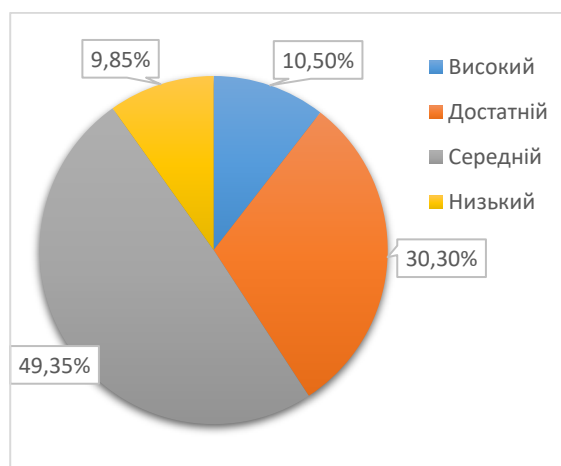

Рис. 2.8. Результати констатувального етапу КГ

Як бачимо, загальні показники в контрольних і експериментальних групах приблизно однакові, що є однією з умов проведення експериментального дослідження. Як показали результати констатувального етапу, майбутні вчителі-словесники виявили здебільшого середній (49,2% від загальної кількості респондентів) і достатній рівень (30,6 %) сформованості синтаксичної компетентності. І лише близько 11% досліджуваних належать до груп із високим рівнем, 10,3% респондентів – до групи з низьким рівнем сформованості синтаксичної компетентності.

Зазначене вище, уможливило зробити висновок щодо необхідності розроблення методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використання ІКТ.

Висновки до другого розділу

Здійснено комплексний аналіз навчально-методичного змісту підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури, що відбувається за освітньо-професійними програмами 035 Філологія (спеціалізація 035.01 Українська мова і література) та 014 Середня освіта (спеціалізація 014.01 Українська мова і література). Констатовано різницю між назвами навчальних дисциплін, розподілом годин на вивчення синтаксису в різних ЗВО, а також розбіжність у пріоритетних видах навчальних занять. Звернено увагу на відсутність деяких навчальних тем, актуальність бібліографії, пропонуванні різних типів вправ та завдань, зокрема й індивідуального науково-дослідницьких завдань.

Зроблено критичний огляд навчально-методичних праць, які рекомендовані здобувачам освіти. Узагальнено, що вся бібліографія містить ґрунтовні праці з синтаксису української мови; виявлено, що переважна більшість із них розвідки теоретичного плану, які містять доцільні приклади, питання однак не пропонують вичерпну типологію вправ. Крім того акцентовано, що на сьогодні немає жодного інтерактивного підручника чи посібника із синтаксису української мови.

Описано критерії до побудови вправ і завдань за допомогою ІКТ та шляхи застосування ЕОР (цифрового нарративу, ментальних карт, інфографіки, флеш-карток, QR-кодів) для здійснення змішаного та дистанційного навчання майбутніх учителів української мови та літератури. Запропоновано систему когнітивних (спрямовані на аналіз, зіставлення та протиставлення синтаксичних теорій, одиниць, конструкцій, зв'язків), репродуктивно-конструктивних (залучають суб'єктів пізнавальної діяльності використовувати виучуваний синтаксичний матеріал, зіставляти, конструювати та реконструювати синтаксичні одиниці, конструкції), творчо-комунікативних (спонукає здобувачів до моделювання мовленнєвого висловлення, відповідно до спроектованої ситуації) вправ.

Визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексійний), показники та рівні сформованості (високий, достатній, середній,

низький) синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ. Охарактеризовано вимоги до відповідей здобувачів, що корелюють із кожним рівнем сформованості синтаксичної компетентності студентів-україністів. Розроблено діагностичний інструментарій та здійснено діагностику з визначення стану сформованості синтаксичної компетентності студентів-філологів перед початком експерименту.

Результати констатувального етапу свідчать про майже однаковий стан сформованості синтаксичної компетентності в експериментальній та контрольній групах, де майбутні вчителі-словесники мають здебільшого середній (49,2% від загальної кількості респондентів) і достатній рівень (30,6%) рівні сформованості синтаксичної компетентності. І лише близько 11% досліджуваних належать до груп із високим рівнем, 10,3% респондентів – до групи з низьким рівнем сформованості синтаксичної компетентності. Актуалізовано необхідність розробити методику формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури із використанням ІКТ.

Основні положення другого розділу відображено в таких публікаціях авторки:

1. Тютюма, Т. С. (2019). Використання мобільних технологій під час викладання синтаксису. *Інноваційна педагогіка*, 17(2), 122–125.

2. Тютюма, Т. С. (2019) Квест-технологія як педагогічна інновація для формування синтаксичних умінь у вчителів української мови та літератури. *Українська мова і література в школах України: наук.-метод. та літературно-мистецький журн./* Інститут педагогіки НАПН України. - Київ: Педагогічна преса, № 5.С. 17-20

3. Тютюма, Т. С. (2019) STEM-навчання на заняттях із синтаксису із української мови у вищій школі. Нова українська школа в умовах викликів сучасності: зб. тез доповідей I Всеукраїнська науково-практична конференція, 11

квітня 2019 року / за заг. Ред Л.В. Задорожньої-Княгницької. Мріуполь:МДУ, 2019. С. 233-234

4. Тютюма, Т. С. (2020). Диджиталізація в системі навчання студентів-філологів. В *Scientific achievements of modern society. Cognim Publishing House*, (с. 780–784). Liverpool, United Kingdom.

5. Тютюма, Т. С. (2021). *Кейс-метод як спосіб підготовки майбутніх учителів української мови та літератури*, Актуальний стан та основні пріоритети розвитку педагогіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 28 травня 2021 р). Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА АПРОБАЦІЯ ЗАПРОПОНОВАНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

3.1. Мета й завдання дослідно-експериментального навчання

Студіювання й аналіз навчально-методичних розвідок, стану сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засвідчує важливість розроблення науково-обґрунтованої методики формування синтаксичної компетентності майбутніх педагогів-словесників із використанням ІКТ та проведення педагогічного експерименту.

Педагогічний експеримент мав на меті перевірити ефективність розробленої методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ, а також визначених гіпотез: *гіпотеза H_0* базувалася на припущенні, що рівень сформованості синтаксичної компетентності з використанням ІКТ буде однаковим у ЕГ та КГ після формувального етапу, натомість альтернативна *гіпотеза H_1* передбачала підвищення рівня синтаксичної компетентності в ЕГ.

Задля досягнення основної мети сформульовані завдання, із-поміж яких пріоритетними є:

- ✓ розроблення методики формування синтаксичної компетентності здобувачів-філологів III-IV курсів із використанням ІКТ;
- ✓ визначення та відбір ефективних методів, прийомів, засобів ІКТ для формування синтаксичної компетентності студентів-філологів;
- ✓ створення системи вправ і завдань із використанням ІКТ для формування мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, рефлексійного компонентів синтаксичної компетентності;
- ✓ перевірка ефективності розробленої методики;

✓ опрацювання результатів експериментально-дослідницького навчання.

Розроблення методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури передбачало вивчення й аналіз напрацювань лінгвістів, лінгводидактів, психолінгвістів, що висвітлюють дослідницьке явище; спостереження за освітнім процесом; урахування результатів констатувального зрізу, відомості про які розлого подано в попередньому розділі (підрозділ 2.3). Такий аналіз дав змогу з'ясувати, що більшості суб'єктів пізнавальної діяльності не притаманні достатні теоретичні знання із синтаксису української мови, не всі вони усвідомлюють значення синтаксичних зв'язків (реченнєвотвірних, реченнєвомодифікаційних, словосполученнєвотвірних) у побудові словосполучення та речення, не можуть повноцінно виконати синтаксичний аналіз (словосполучення та речення), слабо обґрунтовують типологію синтаксичного зв'язку, синтаксичне ускладнення, смислові різновиди між частинами складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових складних речень, пунктуаційні знаки, припускаються помилок у визначенні другорядних членів речення, з відшукування детермінантів та дуплексивів. Крім того, здійснено урахування змін в освітній парадигмі – використання ІКТ (ЕОР та ЦОР), які необхідні для успішного професійного розвитку та самовдосконалення, що «вимагає рефлексивного та критичного, і водночас допитливого, відкритого та перспективного ставлення до їх розвитку» [103, с. 4]; соціальних запитів, потреб особистості – компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів.

Реалізація описаних вище аспектів відбито в розробленій моделі методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ, у якій віддзеркалено змістовний, методологічний, технологічний, діагностувальний складники методики (див. *Рис. 3.1*).

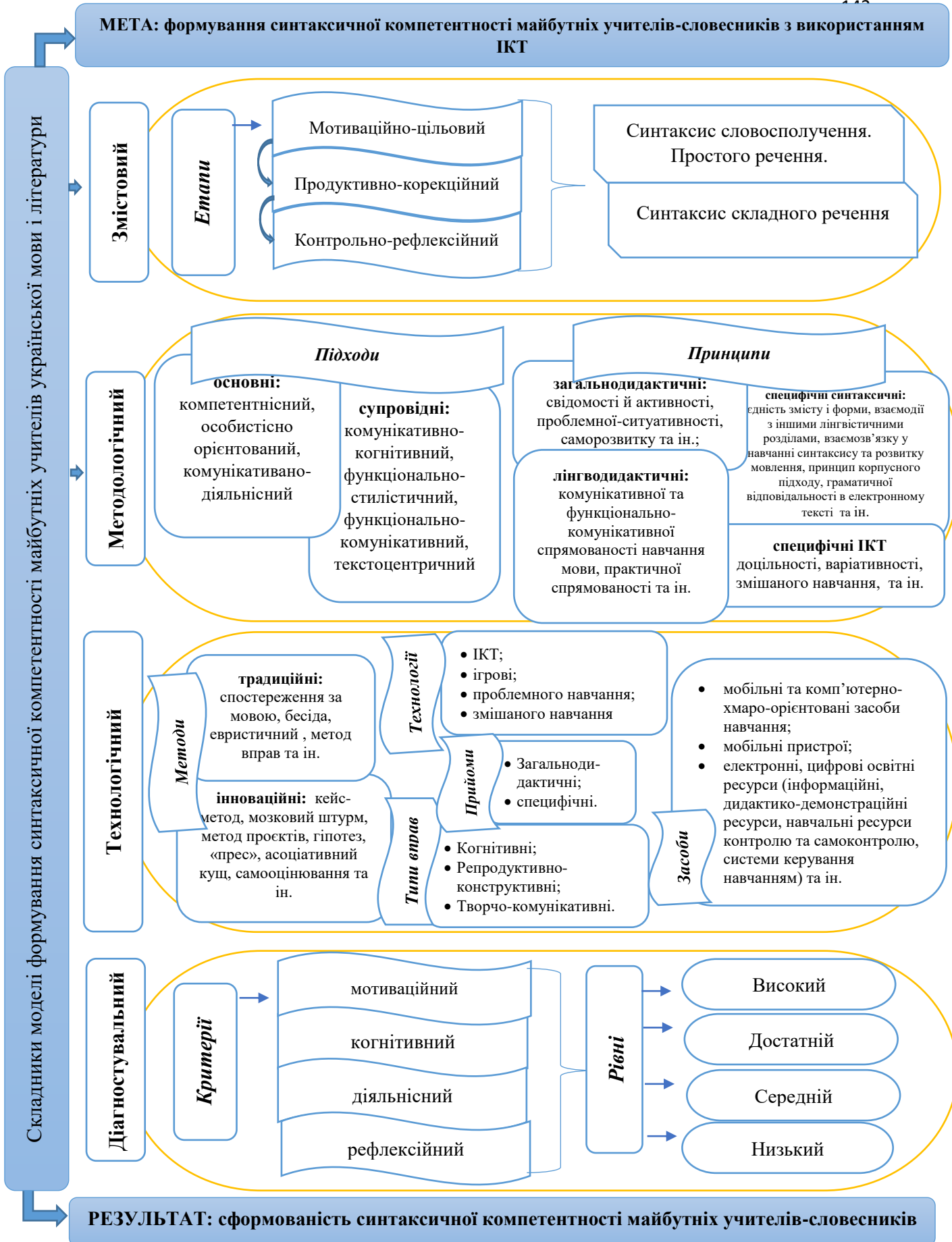

Рис.3.1. Модель методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Логіка проведення експериментально-дослідного навчання передбачає дотримання низки умов, необхідних для впровадження методики формування синтаксичної компетентності майбутніх словесників-україністів з використанням ІКТ, зокрема: 1) поділ студентів на експериментальні й контрольні групи здійснювати з приблизно однаковим рівнем сформованості синтаксичної компетентності; 2) експериментальну роботу провести впродовж усього навчання розділу «Синтаксис» (дисципліни «Сучасна українська літературна мова: синтаксис»); 3) забезпечити викладачів-синтаксистів дидактичними матеріалами та методичними рекомендаціями для апробації розробленої методики в експериментальних групах.

Експериментальну перевірку розробленої методики здійснено на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки, Київського університету імені Бориса Грінченка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. До участі у формувальному етапі педагогічного експерименту залучено 7 викладачів (професорів та доцентів), 195 студентів-філологів – освітньо-професійних програм «Філологія. Українська мова і література», «Середня освіта. Українська мова і література» з яких 99 навчалися в експериментальній групі.

Експериментальне навчання передбачало поетапне впровадження розробленої методики, ґрунтованої на трьох етапах: I – *мотиваційно-цільовий*, II – *продуктивно-корекційний*, III – *контрольно-рефлексійний*.

Метою *першого* – *мотиваційно-цільового* етапу є формування мотивації та прагнення до оволодіння синтаксичним матеріалом. Основними завданнями етапу визначено: продумування підґрунтя, що сприятиме позитивній мотивації, актуалізації та коригування набутих знань, умінь та навичок у закладах загальної середньої освіти та під час опанованих раніше лінгвістичних розділів у закладах вищої освіти, забезпечити накопичення й закріплення теоретичних знань, умінь

та навичок із синтаксису, зацікавити суб'єктів пізнавальної діяльності до самопізнання (до нових синтаксичних теорій, підходів тощо) та самовдосконалення, навчити студентів критично сприймати інформацію, зокрема й синтаксичний матеріал. Перший етап передбачав ознайомлення із робочою програмою навчальної дисципліни, формами контролю, результатами навчання, синтаксичною теорією. На цьому етапі використовувалися здебільшого вправи, спрямовані на актуалізацію знань синтаксичної теорії, умінь виявляти, аналізувати, кваліфікувати, характеризувати, зіставляти синтаксичні одиниці, конструкції, що супроводжувалися *дидактично-демонстраційними ресурсами* (ментальні карти для унаочнення структури вивчення розділу синтаксис, подання типології синтаксичних одиниць; цифрові наративи для самоопрацювання та уточнення окремих складових теми в надійних джерелах (підручниках, посібниках, статтях тощо) мультимедійні презентації та ін.); *навчальними ресурсами контролю та самоконтролю*, зокрема Kahoot та Mentimeter, які виконують для викладачів орієнтувальну функцію – під час проведення лекцій викладач з'ясовує рівень знань, ступінь розуміння студентів, їх готовність сприймати нову інформацію та вступати в дискусії тощо.

Упродовж мотиваційно-цільового етапу головну увагу приділено поглибленню відомостей про синтаксичні аспекти, норми, засоби зв'язку між синтаксичними одиницями, традиційні та нові теорії про другорядні члени речення; функційні особливості ускладнювальних компонентів речення, формально-граматичне, пунктуаційне та риторичне оформлення синтаксичних одиниць. Засвоювалися такі поняття як «синтаксична норма», «синтаксема», «семантема», «комунікема», «прагматема», «комбінаторний варіант речення», «власне речення», «квазі-речення» тощо.

На *другому етапі* експериментального навчання – **продуктивно-корекційного** – фокус уваги спрямований на синтаксичну теорію та її практичну реалізацію. Саме тому метою цього етапу є узагальнення, систематизація теоретичних знань, виявлюваних на практиці, їх самокорекція та корекція. До основних завдань цього етапу належить: сформувати в здобувачів уміння

визначати види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень; установлювати типологію та визначати функції синтаксичних одиниць; розбирати словосполучення та речення за схемами синтаксичного; правильно вживати різні типи речень в мовленні, беручи до уваги синонімічні можливості синтаксису, інтонацію та логічний наголос; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил та правильно послуговуватись ними; володіти ІКТ для здобуття знань, умінь і використання їх у майбутній педагогічній діяльності.

Упродовж другого етапу експерименту провідними методами навчання стали: кейс-метод, метод гіпотез, самооцінювання, вправ, частково-пошуковий, дослідницький методи. Насамперед використано спеціальні синтаксичні вправи, що розвивають у студентів уміння аналізувати синтаксичні одиниці, конструювати та реконструювати речення, поширювати та звужувати синтаксичні одиниці, замінювати одні типи присудків іншими, зіставляти паралельні синтаксичні конструкції, визначати роль вставних слів, конструкцій та розуміти їх стилістичну доцільність, виявляти синтаксичні помилки в текстах різних стилів.

Формування синтаксичної компетентності на цьому етапі супроводжувалося *дидактично-демонстраційними ресурсами*: флеш-картками (під час визначення типів синтаксичних одиниць, опис умов конструювання речення залежно від смислових відношень тощо), інфографікою (під час аудиторної роботи представлення різних поглядів щодо потрактування питання актуального членування речень, за інфографікою відтворити текст), хмаринками слів (визначити види зв'язку між частинами складного речення; відредагувати речення відповідно до синтаксичних норм), відеоматеріалами (послухати розповідь, виписати речення, у яких трапляються ім'я винахідника, підкреслити присудки; продивитися буктрейлер, виписати складнопідрядні речення, з'ясувати, у яких конструкціях частини складнопідрядного речення поєднані сполучником, а в яких сполучним словом тощо); *навчальними ресурсами контролю та самоконтролю*, зокрема сервісами LearningApps (інтерактивні,

ігрові вправи для самоперевірки), Тренажер із правопису (у якому представлено правила та вправи); *системи керування навчанням* (Moodle).

Третій (контрольно-рефлексійний) етап передбачає демонстрування здобувачами засвоєних знань, умінь та навичок під час квазіпедагогічних ситуацій, виконання творчих та дослідницьких робіт, створення й редагування власних висловлень залежно від ситуації спілкування. Досягнення вищеперахованого вимагало розв'язання низки завдань: актуалізувати попередні теоретичні відомості, запропонувати проблемні навчальні завдання чи ситуації, що стимулювали рефлексійне мислення суб'єктів пізнавальної діяльності; здійснити моніторинг рівнів сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ. На цьому етапі використано методи «ПРЕС», «Займи / зміни позицію», «Неперервна шкала думок», «Акваріум», покликані виробити навички критичного мислення й формулювання вмотивованих аргументів, розвивати вміння продукувати комунікативно-доцільне мовлення. Під час цього застосовано всі види ЕОР та ЦОР: інформаційні, дидактико-демонстраційні ресурси, навчальні ресурси контролю та самоконтролю, системи керування навчанням.

В експериментальній методиці навчання серед технологій обрано: інформаційно-комунікаційні, ігрові (реалізовані за допомогою інтерактивних ігрових вправ, що супроводжуються ЦОР), проблемного навчання (виювлені у викладанні різних точки зору з одного і того ж питання; спонуканні суб'єктів пізнавальної діяльності робити порівняння, узагальнення, висновки з ситуацій, співставляти факти; організації дослідницького навчання); апробація методики здійснювалася на всіх видах навчальних занять (лекцій, семінарських, практичних, індивідуальних занять), на яких використано індивідуальне, парне, групове й фронтальне навчання. На них ефективними виявилися когнітивні, репродуктивно-конструктивні, творчо-комунікативні вправи. Крім того, одне із основних місць у системі вправ щодо формування синтаксичної компетентності

відводимо синтаксичному розбору, який застосовували впродовж усіх етапів, адже він є засобом закріплення, узагальнення і повторення відомостей.

На кожному з етапів педагогічного експерименту проведено діагностувальні зрізи, які містили вправи, призначені для виявлення рівня сформованості синтаксичної компетентності, зокрема:

- дефініціювати синтаксичні поняття, знаходити та аналізувати, характеризувати, зіставляти синтаксичні одиниці;
- знаходити синтаксичні помилки та виправляти їх, послуговуватись синонімічними варіантами;
- будувати власне висловлювання, створювати тексти відповідно до комунікативної мети.

Першорядне значення в організації дослідного навчання мають напрями: вироблення стійкої мотивації до опанування синтаксису української мови, спостереження за синтаксичними одиницями, їх функціями, стилістичними особливостями в мовленні та тексті; використання текстів для вдосконалення навичок побудови і створення текстів; застосування ІКТ із метою формування умінь аналізувати синтаксичні одиниці, конструкції, ССЦ, розпізнавати анормативи, редагувати їх; послуговуватися комунікативними, ситуативними, дослідницькими вправами, що спонукатиме здобувачів освіти використовувати мовні синтаксичні одиниці в різних дискурсах.

Отже, для експериментальної методики визначено вихідні позиції: сформульовано мету, завдання, розроблено методику формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ і її лінгводидактичну модель, у якій визначено лінгводидактичні засади й етапи (мотиваційно-цільовий, продуктивно-корекційний, контроль-рефлексійний) для кожного з яких сформульовано мету й завдання, дібрано основні методи й прийоми навчання; створено систему вправ. Поетапний перебіг експериментально-дослідницького навчання описано в п. 3.2.

3.2. Перебіг експериментально-дослідного навчання

Експериментально-дослідницька робота зреалізована за такими етапами: організаційно-підготовчий, діагностувальний, формувальний, контрольний.

Під час *організаційно-підготовчого* етапу проаналізовано навчальну та наукову літературу, присвячену питанням становлення синтаксису в закладах освіти, психолого-педагогічним чинникам формування синтаксичної компетентності в майбутніх педагогів-словесників, упровадження ІКТ в освітній процес закладів вищої освіти. Зокрема, використано такі методи: вивчення наукової, педагогічної літератури, аналіз, синтез, класифікація, систематизація, порівняння, узагальнення тощо.

Різноаспектний аналіз дослідницького явища дав змогу визначити та уточнити нам базові поняття дослідження: «синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий наратив».

Для визначення доцільного дидактичного супроводу виокремлено ряд психолого-педагогічних особливостей, проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення освітнього процесу студентів освітньо-професійних програм «Філологія. Українська мова та література», «Середня освіта. Українська мова та література», що дозволило конкретизувати результати нашого дослідження та сформулювати його гіпотези. Результати цього етапу представлені підрозділами 1.1., 1.2., 1.3 та 2.1.

Діагностувальний етап передбачав розроблення структури формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ та всебічний аналіз її складників; визначення стану сформованої компетентності, якому передувало створення критеріально-діагностичного апарату, банку питань відкритої та закритої форми.

Під час укладання опитувальника нами враховано, що питання мають відповідати змісту дослідження – враховувати критерії формування синтаксичної компетентності студентів-філологів із використанням ІКТ, слугувати розкриттю власної думки респондентам.

Результати стану сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ продемонстрували необхідність розроблення та теоретичного обґрунтування методичного забезпечення підготовки здобувачів. Для було створено систему вправ і завдань – електронні освітні ресурси, цифрові освітні ресурси, що склали навчально-методичний контент. Останні побудовано з урахуванням таких критеріїв як адаптивно-функціональний, науково-інформативний, тематико-змістовний, добросесійний.

На цьому етапі експерименту застосовано такі методи: спостереження, бесіда, опитування, тестування, метод самооцінки. Результати діагностувального етапу відображені в підрозділах 2.2, 2.3 дисертаційної праці.

Формувальний етап. Експериментальне навчання проводилося за розробленою програмою поетапно, що базувалася на засадах компетентнісного, діяльнісного, особисто зорієнтованого підходів та доборі оптимальних принципів, форм, методів, засобів і технологій. Суб'єктами педагогічного експерименту стали студенти III – IV курсів закладів вищої освіти, серед яких проводився констатувальний зріз. Варто зауважити, що для забезпечення об'єктивності формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ на діагностувальному рівні залучено лиш студентів III курсу, що починали опановувати синтаксичний розділ. Під час експерименту викладачі враховували психологічні особливості студентського віку, їх бажання бути активними учасниками освітнього процесу, саме тому конститутивними принципами навчання визначено свідомості й активності, проблемної ситуативності, саморозвитку; спонукали до дискусії та діалогізації, що виявлювані використанням різних видів бесід та засобів ІКТ. Формування синтаксичної

компетентності майбутніх учителів-словесників з використанням ІКТ зреалізовано за такими етапами:

1) мотиваційно-цільовий, під час якого відбувалося мотивування та орієнтування студентів на усвідомлене опанування першої частини синтаксичного матеріалу (словосполучення, просте речення, просте ускладненого речення), що передусім враховувало пропедевтичну підготовку;

2) продуктивно-корекційний, який передбачав системну синтаксичну підготовку, що виявлювана в повторенні попередніх відомостей та засвоєнні другої частини синтаксичного матеріалу (складні речення сполучникового та безсполучникового типу, багатокomпонентне складне речення, текст);

3) контрольно-рефлексійний полягав у перевірці рівня сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури із використанням ІКТ, залученні суб'єктів пізнавальної діяльності до об'єктивної рефлексії, що мотивуватиме їх до самовдосконалення, самонавчання (див. табл. 3.1).

Під час усього формувального етапу викладачам-синтаксистам рекомендувалося особливу увагу приділяти умінню пояснювати теоретичні відомості з урахування вікових особливостей учнів.

Таблиця 3.1

Реалізація змістового блоку формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням ІКТ

Етапи формування	Зміст етапу	Формовані вміння та навички	Орієнтовні методи, вправи та завдання
Мотиваційно-цільовий	Формування позитивної мотивації і свідомого прагнення до опанування синтаксичним розділом; поглиблення	<ul style="list-style-type: none"> • визначати види і способи репрезентації підрядного зв'язку, семантико-синтаксичних відношень; • установлювати типологію та визначати функції синтаксичних одиниць; 	<p><i>Методи:</i> бесіди, евристичний, вправ, дослідницький, частково-пошукові.</p> <p><i>Вправи:</i> спостереження</p>

	<p>відомостей про словосполучення як синтаксичну одиницю, синтаксис простого речення, простого ускладненого речення, типологію простого речення.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • зіставляти шкільні та наукові класифікації, установлювати спільні та відмінні риси в їх інтерпретації; • розбирати словосполучення та прості двоскладні речення за схемами синтаксичного розбору; • пояснювати розділові знаки в простому та простому ускладненому реченнях; • добирати варіантні синтаксичні одиниці (синтаксичні синоніми) для урізноманітнення мовлення 	<p>над мовним явищем, аналіз синтаксичних явищ, конструювання, реконструювання, редагування, трансформування синтаксичних одиниць тощо.</p>
Продуктивно-корекційний	<p>Системна підготовка з синтаксису, вивчення і поглиблення відомостей про складні речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове), контаміновані складні структури, багатоконпонентне складне речення, їх пунктуаційне оформлення; текст та його основні категорії</p>	<ul style="list-style-type: none"> • аналізувати складні речення різноманітних типів за схемами мовного розбору, визначати їхню будову, засоби зв'язку і семантико-синтаксичні відношення між предикативними одиницями; • правильно вживати складні речення в мовленні, беручи до уваги синонімічні можливості синтаксису, а також інтонацію та логічний наголос; • обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил; 	<p><i>Методи:</i> словесні, кейс-метод, метод гіпотез, самооцінювання, вправ, частково-пошуковий, дослідницький, творчі методи</p> <p><i>Вправи:</i> на конструювання, зіставлення синтаксичних одиниць, доповнення, заміна синтаксичних одиниць та конструкцій тощо.</p>
Контрольно-рефлексійний	<p>Моніторинг засвоєння студентами знань із синтаксису, сформованості вмінь та навичок визначати синтаксичні одиниці, послуговуватися синонімічними конструкціями, визначати можливості самовдосконалення</p>	<ul style="list-style-type: none"> • вільно оперувати теоретичними та історичними відомостями, відповідною науковою термінологією; • використовувати набуті знання для аргументації тих чи тих наукових положень у процесі розкриття змісту виучуваного мовного явища • креслити графічні схеми; • аналізувати синтаксичні одиниці за схемами мовного розбору; 	<p><i>Методи:</i> «ПРЕС», «Займи / зміни позицію», «Неперервна шкала думок», «Акваріум», проблемного навчання.</p> <p><i>Вправи:</i> творчі на моделювання трансформування синтаксичних</p>

		<ul style="list-style-type: none"> •характеризувати стилістичні функції синтаксичних конструкцій. •визначати перспективи удосконалення розвитку знань, умінь із синтаксису. 	конструкцій; дослідницькі; доведення, прогнозування тощо.
--	--	---	---

Мотиваційно-цільовий етап формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ передбачав викладання синтаксичної теорії, її історичних та сучасних трактувань, опанування синтаксичних дефініцій, порівняння суб'єктами пізнавальної діяльності відомостей із синтаксису закладів загальної середньої та вищої освіти. На означеному етапі педагоги послуговувалися різними видами лекцій, зокрема лекції-візуалізації, лекції за технологією «перевернене навчання», проблемної лекції.

Як приклад подаємо структуру лекції за принципом «перевернене навчання» із синтаксису. Така лекція передбачала ознайомлення здобувачів із цифровим нарративом заздалегідь, а під час аудиторних занять вирішуються незрозумілі, дискусійні, складні моменти, які студентам запропоновано занотовувати за допомогою таблиці:

Відома та зрозуміла інформація	Інформація, що потребує уточнення та пояснення	Уточнено, що... (приклади)

Інформацію, що потребує уточнення, спочатку запропоновано обговорити в групі (можливо деякі сприйняли таку інформацію як зрозумілу), а якщо пояснення колег (студентів-філологів) дещо некоректне, відбувалося долучення лектора.

Вагомим під час лекції-візуалізації було послуговування дидактично-демонстраційними ресурсами. У пригоді стали розроблені інфографіки, ментальні кратки (див. підрозділ 2.2), відеоматеріали для підготовки до ЗНО, зокрема «Лайфхаки з української мови» курсу EdEra (викладач Ігор Хворостяний), буктрейлери. Їх використання супроводжувалося короткими коментарями викладача, що спонукали до роздумів студентів-філологів.

Під час опанування та повторення синтаксичних дефініцій здобувачам рекомендувалося використовувати флеш-картки. Їх ми розробили за блоками, що суміжні з певною конкретною темою, наприклад «Синтаксичні одиниці» (<https://cutt.ly/jWb116c>), «Члени речення» (<https://cutt.ly/8Wb1fG6>) тощо.

Педагогічний експеримент засвідчив результативність поетапної організації аудиторної роботи на практичних заняття із синтаксису, яка реалізувалася за питань, визначених для попередньої підготовки здобувачів. Наприклад, аудиторна робота з теми «Нове вчення про другорядні члени речення», метою якої є визначити критерії розмежування синкретичних членів речення, диференційні ознаки детермінантів та їх типи, описати їх морфологічне та структурне вираження, охоплювала такий перелік питань:

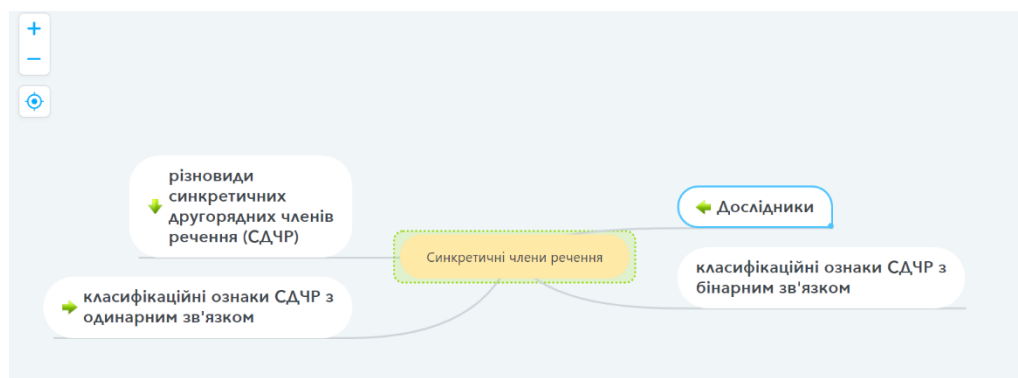
1. Синкретичні члени речення.

2. Нове вчення про другорядні члени речення: детермінанти. Визначення. Диференційні ознаки детермінантних членів речення.

3. Питання класифікації детермінантів: фонові детермінанти, детермінанти зумовленості, характеризувальні детермінанти.

4. Дуплексиви.

Кожен з етапів супроводжувався певними формами роботи. Наприклад, перше питання складалося із блоків, що передбачали повідомлення студентів за ментальною картою (див. Рис. 3.2.) та виконання вправ.

Останні передбачали з'ясування різновидів і вияві синкретизму, визначення критеріїв розмежування синкретичних членів речення. Пропонувалися студентам такі вправи:

❖ I. Прочитайте речення. З'ясуйте якими членами речення є виділені слова.

Там сонце, як серце, дзвенить-виграє (С. Тельнюк). Їй зненацька прилила до голови вся кров, і зір потьмарився (О. Забужко). Вона взагалі не дивилась на Дарку – дивилась у вікно (О. Забужко).

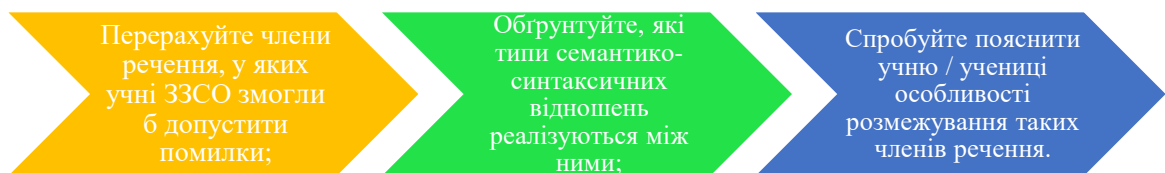
II. Запитання і завдання.

Мовний маркер	Мовленнєвий маркер
1. Доведіть, що слова, виділені курсивом, можуть визначати як синкретичні члени речення.	1. Чи можна поєднати ці речення в один текст?
2. Поясніть критеріїв розмежування цих членів речення?	2. Який за стилем він може бути? Відповідь обґрунтуйте.
3. Подумайте, чи може спостерігатися явище синкретизму на рівні речення.	3. Створіть текст, у якому були б використанні пропонувані речення.

❖ II. Прочитайте текст. Підкресліть у ньому другорядні члени речення. Схарактеризуйте кожного з них за схемою (див. нижче)

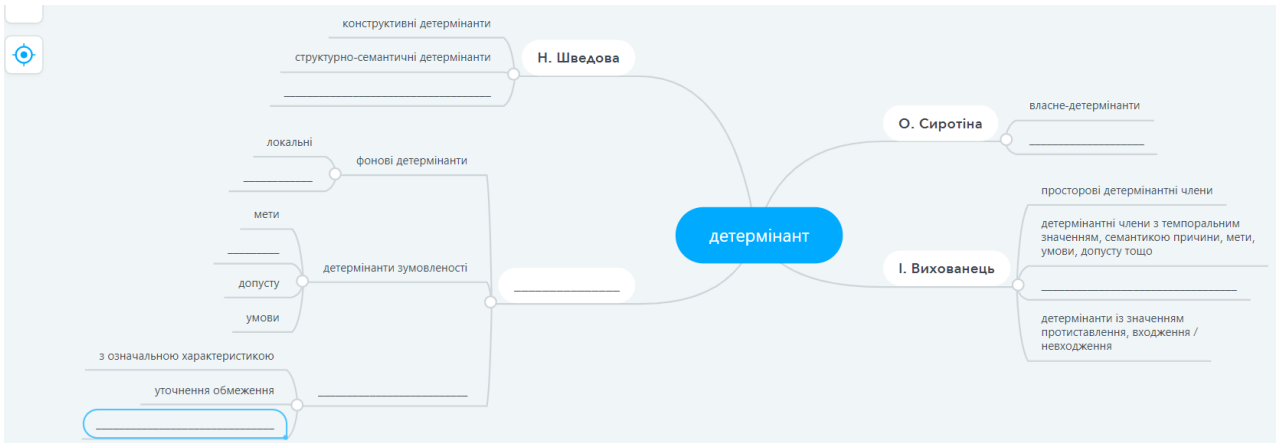
*Чого лише не побачиш на цих вокзалах:
ранковий пташиний спів, сонячний спалах,
чорна роса на просмолених шпалах.
Першими звідси поїхали комерсанти –
хитрі нечутні приبلуди, невидимі зайди,
тренована охорона, нічні курсанти.
(С. Жадан)*

Схема для аналізу.

Третє питання також мало теоретичну та практичну складову. Перша зреалізовувалась у формі опитування за ментальною картою.

❖ III. Розгляньте схему, поміркуйте, яких елементів не вистачає, – доповніть їх.

❖ IV. Розгляньте хмаринку слів. Визначте, у скількох реченнях наявні детермінанти зумовленості.

II. Запитання і завдання.

Мовний маркер	Мовленнєвий маркер
1. Визначте різновиди детермінантів зумовленості.	1. Створіть речення із такими детермінантами, як: <i>в наслідок зміни, під час заходу, із метою поліпшення.</i>
2. Приберіть із речення детермінанти. Простежте, як змінилося речення.	2. Подумайте, в якому стилі вони написані. Чим це обумовлене.
3. Випишіть речення, в яких немає детермінантів зумовленості. Охарактеризуйте їх.	3. Спробуйте самостійно пояснити, що таке детермінація.

У межах самостійної роботи на цьому етапі, студентам запропоновано створити цифрові наративи, інфорграфіки (див. Додаток Б). Описати методологічний коментар щодо застосування їх на уроці.

Продуктивно-корекційний етап передбачав поглиблення і розширення знань із синтаксису. На цьому етапі майбутні вчителі української мови і

літератури опановували терміни «надфразна єдність (складне синтаксичне ціле)», «приєднувальні конструкції», «парцельовані конструкції», «семантико-синтаксичні відношення», «сурядний зв'язок», «сурядність (паратак西斯)», «формально елементарні / неелементарні складносурядні речення» тощо.

На означеному етапі використано різні типи лекцій: лекція-конференція, лекція-візуалізація, проблемна лекція. Так, остання виявлювана через створення проблемної ситуації. Зокрема для опанування теми «Складні багатоконпонентні конструкції в системі речення» запропоновано прочитати складні синтаксичні конструкції, дослідити засоби зв'язку їх частин, самостійно окреслити їх основні моделі (метод ПРЕС).

Посланця можна було зрозуміти або ні, але не можна було зрозуміти хибно: він не знав брехні (О. Забужко).

Дорога їм буде нескорою: обидва ледь переставляють калічні ноги в чорних медпунктів-ських капцях, що смердять формаліном (С. Жадан).

Пише брат мені з села, що трава вже проросла, та що північний вітровий холодить листочки їй (О. Лупій)

Одного разу було по-справжньому жаско-прозора стіна, що стояла між нею і людьми, раптом обернулась на збільшувальне скло, і Рада вгледіла жваві масні губи, розпарені пори, затоплені шкірним салом, різко освітлені наїжені волоски, жовтаві рештки страви в міжзубних щілинах (О. Забужко)

Із метою підготовки до проведення лекції-конференції студентам запропоновано обрати питання, що висвітлюють одну з синтаксичних тем. Їх рекомендовано педагогам давати на початку навчання, аби здобувачі мали змогу ґрунтовно підготуватися до неї. Наприклад, у межах теми «Складносурядні речення» подано такі питання: складносурядні речення з єднальними сполучниками; складносурядні речення із зіставним сполучником; складносурядні речення із протиставними сполучниками; складносурядні речення з розділовими сполучниками; складносурядні речення з приєднувальними сполучниками; складносурядні речення з градаційними

сполучниками, формальні типи складносурядних речень, розділові знаки в складносурядному реченні.

Лекції-візуалізації передбачали використання онлайн-вікторин (актуалізація попередніх відомостей), інфографік, мультимедійних презентацій, цифрових наративів.

Практикоорієнтоване формування синтаксичної компетентності із використанням ІКТ на цьому етапі передбачало застосування репродуктивно-конструктивних та творчо-комунікативних вправ, що передбачали застосування таких методів: кейс-метод, метод гіпотез, самооцінювання, вправ, частково-пошуковий, дослідницький методи. Наведемо їх приклади:

❖ V. Добудуйте складносурядні речення. Визначте розряди складносурядних речень.

1. Пішла я прогулятися під дощем, але... 2. Сапфір здається темно синім, проте ... 3. Я люблю морозиво, а ... 4. Катерині подарували квіти, а ... 5. Вона вміє робити це, проте ... 5. Або він її оберігає, або ... 6. Він мене знає, однак ...

❖ VI. Розгляньте малюнки. Створіть за ними текст, використовуючи складнопідрядні речення.

Для виконання наступних завдань, обміняйтесь зошитами (комп'ютерами, планшетами).

II. Запитання і завдання.

Мовний маркер	Мовленнєвий маркер
1. Визначте, якими засобами зав'язку поєднанні складнопідрядні речення.	1. Подумайте, чи знайомі Вам ці картини? Хто автор?

2. Зверніть увагу на створені складнопідрядні речення, чи немає в них логічних помилок?	2. Чи можна вважати ці роботи цінними для української культури? Чому?
3. До перших двох складнопідрядних речень доберіть синтаксичні синоніми.	3. Що Вам відомо про українське мистецтво?
3. Виконайте синтаксичний розбір останнього складнопідрядного речення.	4. Об'єднайтесь у групи та підготуйте доповідь про одного з відомих українських художників.

❖ VII. Відредагуйте текст, застосовуючи автоматизовані інструменти контролю якості Onlinecorrector, LanguageTool. Зверніть увагу, чи всі помилки відредаговано програмою. До кожної пропущеної автоматичним редактором синтаксичної помилки підготуйте стислий коментар-пояснення.

Подруга подарувала мені золоті прикрасу, яка старше мене на три роки. Під час особистого спілкування, я дізналася, що вона переїхала до Львова. Ми вирішили, запропонувати нашим знайомим поїхати на наступний вікенд до подруги у гості. За нашу пропозицію проголосували більшість. Тоді, подруга пообіцяла показати, де найсмачніша кавка та історичні місця.

У результаті майбутні вчителі-філологи дійдуть висновку, що автоматичний редактор текстів знаходить поодинокі помилки, які найчастіше пов'язані з лексичним та морфологічним розділами.

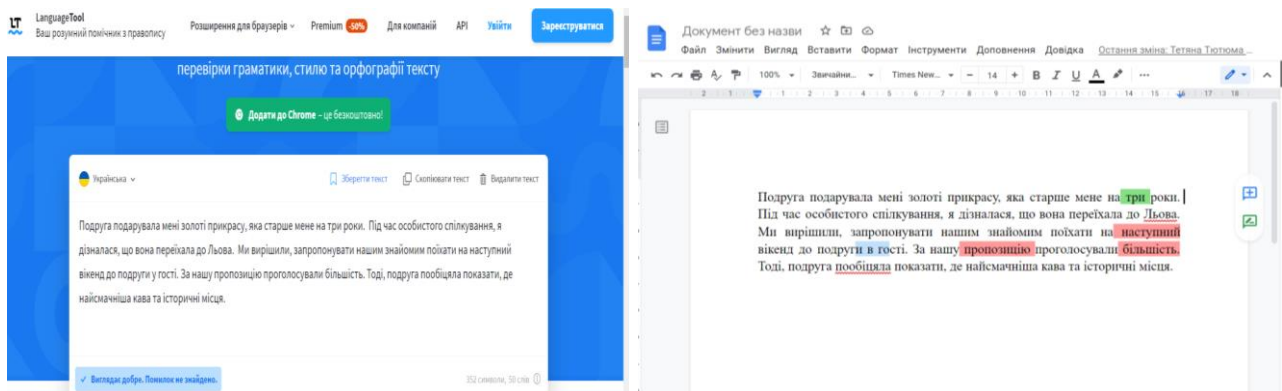

Рис. 3.2. Результати автоматичного редагування тексту

❖ VIII. Об'єднайтесь в пари. Утворіть по три речення за поданими схемами.

[], і[], і[] – єднальні
відношення
(послідовність)

[], але й[] –
градаційні
відношення

[], або[], або[] –
розділові відношення
(взаємовиключення)

[], зате[] –
протиставно-
компенсаційні
відношення

❖ IX. Замініть складносурядні і складнопідрядні речення на складні безсполучникові. Поставте розділові знаки. Визначте смислові відношення.

1. Марат називав їх кумами, хоча дітей у них, наскільки знаю, не було (С. Жадан). 2. Я дивився їй услід і згадав раптом, що вона насправді була першою жінкою Марата, якимось так сталося (С. Жадан). 3. Він розумів, що дівчатка не мають паспортів (С. Жадан). 4. Туман ховав його, проте він усе одно проступав крізь вогке повітря, тихо рухаючись над бляшаними дахами й чорними горлами коминів (С. Жадан). 5. Вона припала до нього, задихаючись плачем, а ми сиділи й мовчали... (С. Жадан).

II. Запитання і завдання.

1. Об'єднайтеся у групи й організуйте перехресне опитування щодо правопису розділових знаків у складному безсполучниковому реченні.

2. Прокоментуйте відповіді своїх опонентів.

3. Виконайте синтаксичний розбір четвертого речення.

❖ X. Уявіть, що Ви записалися на форум учителів. До Вас звернулися з проханням порадиці цікаві, інтерактивні вправи. З'ясувавши, про що будуть розповідати інші, запропонуйте свої варіанти. Доведіть привабливість ваших вправ. Розіграйте діалог. Використовуйте в ньому безсполучникові речення.

Під час виконання наступної вправи здобувачам пропонувалося об'єднатися в групи.

❖ Розгляньте світлини. Що Вам відомо про цих людей? З'ясуйте, яку роль вони відіграли в світі? Розкажіть про них, використовуючи безсполучникові

речення, частини яких з'єднані перелічувальними, наслідковими смисловими відношеннями.

 <p>Хавкін Володимир Аронович (https://youtu.be/QwoBF_zt25c)</p>	 <p>Довженко Олександр Петрович (https://youtu.be/LVBPuTGfzM4)</p>
 <p>Леонтович Микола Дмитрович (https://youtu.be/N4JQ_w_Pcmk)</p>	 <p>Пулюй Іван Павлович (https://youtu.be/m89firo_-fM)</p>

❖ Оберіть кейс. Виконайте завдання.

КЕЙС 1

Катерина, учениця 9-А класу, виконуючи самостійну роботу в класі, написала вправу в зошиті ось так: «1. Вироби з лози настільки досконалі, що їх сміливо можна виставляти в музеї (із підрядною означальною частиною; що – спол. сл.). 2. Він не видобув із себе жодного слова, що могло би підбадьорити чи допомогти. (із підрядною обставиною частиною – спосіб дії; що – сполучник)»

ЗАВДАННЯ 1

1. Визначте, за якою темою Катерина виконувала самостійну роботу.
2. З'ясуйте, де учениця допустила помилки.
3. Поясніть розмежування сполучника та сполучникового слова.

КЕЙС 2

Іван, учень 9-Б класу, виконуючи домашнє завдання, написала вправу в зошиті ось так: «1. У поїзді "ПрагаМосква" К. їде разом із львів'янином, що вертається з фестивалю андерграундової музики []^{яким?}, (що). 2. Коли К. починає говорити про справу, він відносить начиння, вбирає плащ і веде її надвір (Коли)^{коли?} []. 3. Ті, що знаходять підкову, ніколи не думають про того, хто загубив її [],^{які?} (що),^{хто?} (хто).»

ЗАВДАННЯ 2

1. Визначте яке завдання виконував Іван.
2. З'ясуйте, де ученик допустив помилки.
3. Нагадайте йому правила.
4. Запропонуйте типові речення для аналізу, у якому учень зробив помилки.

Кейси демонструються за допомогою флеш-карток, де на одному боці кейс, на іншому – завдання.

Крім того, у межах завдань до практичної роботи здобувачам пропонувалося обрати два підручники, які використовують у закладах загальної середньої освіти. Проаналізувати їх та виконати одну з вправ. Опрацювавши їх, майбутні педагоги-словесники мали змогу схарактеризувати матеріал із теми за такими показниками: повнота поданої теорії, її обсяг, структура й доступність змісту, наявність актуальної (нової) інформації тощо.

Контрольно-рефлексійний етап передбачав проведення моніторингу формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ. На цьому етапі домінували методи дослідницький та інтерактивні («ПРЕС», «Займи / зміни позицію», «Неперервна шкала думок», «Акваріум»). Означені методи покликані перевірити сформованість синтаксичної компетентності та зорієнтувати студентів на рефлексію, що орієнтуватиме здобувачів на самовдосконалення. На цьому етапі використовували проблемні навчальні завдання, що спонукали майбутніх учителів-словесників до рефлексії.

Увагу викладачів звернено на те, що на цьому етапі кожен студент на початку та в кінці спробував оцінити свої знання, уміння. Рекомендовано працювати за схемою:

На початку занять	<i>Я знаю з теми _____</i>
	<i>Я розумію як робити і вмію _____.</i>
	<i>Шкала оцінювання від 1 до 5, де 1 погано, 5 – відмінно</i>
У кінці занять	<i>У мене вийшло _____</i>
	<i>Шкала оцінювання від 1 до 5, де 1 погано, 5 – відмінно</i>
	<i>Треба удосконалити _____</i>

❖ Висловіть свої думки з приводу таких тез науковців. Доведіть або спростуйте тезу. Відповідь аргументуйте.

1. *«Універсальність уживання сполучника і для вираження багатьох значенневих відтінків слугує яскравою ілюстрацією принципу економії в мові»*
(А. Грищенко)

2. *«З точки зору синтаксичної організації ускладнені речення залишаються в рамках загального типу простого речення, хоча функціонально, а частково й формально, зближаються вже з реченнями складними»*
(О. Мельничук)

3. *«У функційно-комунікативному вимірі вокатив належить до ядра реалізації апелятивної функції, утворюючи спільно з формами наказового способу дієслова особливий різновид синтаксичних утворень»* (А. Загнітко).

4. *«Не погоджуючись з ідеєю замкненості та ізольованості кожного синтаксичного рівня, ураховуючи реальні семантико-синтаксичні зв'язки між елементами різних рівнів (наприклад, між реченнями з дієприкметниковими зворотами і підрядними частинами), визнаємо можливість синонімічних зв'язків між ними на основі спільних синтаксичних функцій, граматичних позицій»* (В. Кононенко)

❖ Прочитайте. Виконайте завдання.

Окрайчик думки Рада зіжмакала, вражена несподіваним здогадом. Глипнула на Посланця: він спокійно допивав каву маленькими ковтками, правда, без жодних ознак отієї нетривкої розслабленої комфортності, яка товаришить кавуванню: це було саме лиш саме пиття, анатомічний акт ковтання. Що ж, їй і раніше траплялися люди, з якими незле мовчиться, але тут було інакше – вона не

те щоб відчувала його присутність як щось несупротивне, згідне з собою, вона просто бачила збоку всю себе, на цілому протязі свого життя, – стереоскопічно обійняту отим невловним наскрізним спогляданням – та чиїм же, зрештою?!
(О. Забужко)

Мовний маркер	Мовленнєвий маркер
1. Чи можна подане висловлювання назвати текстом? Відповідь аргументуйте.	1. За різними ознаками (тема, особливості синтаксичних конструкцій та ін.) спробуйте визначити, хто є автором тексту і назву твору.
2. Накресліть схему другого речення. Схарактеризуйте його.	2. Визначте функції тексту.

❖ Порівняйте запропоновані речення. Висловіть свої міркування щодо тотожності або розбіжності висловлених думок. Відповідь аргументуйте.

<p>Веселка простяглася у небо неначе кольорові олівці на папері.</p>	<p>Веселка простяглася у небо, як кольорові олівці на папері</p>
--	--

❖ Змоделюйте речення, які б утворювали такі синонімічні пари:

1.	Складнопідрядне речення з підрядним присубстантивним	просте речення, ускладнене дієприкметниковим/прикметниковим зворотом або відокремленим неузгодженим означенням, вираженим іменниками в непрямих відмінках із прийменниками або без них
2.	Складнопідрядне речення з підрядним часу	просте речення, ускладнене дієприслівниковим зворотом
3.	Складнопідрядне речення з підрядним умови	просте речення, ускладнене дієприкметниковим/прикметниковим зворотом

❖ Виконайте інтерактивну вправу. Визначтеся зі своєю позицією. Чітко аргументуйте свою відповідь.

Лінгвістичний коментар	Висловіть думку		
	Згоден (так)	Не згоден (ні)	Не визначився

<p><u>Перше та друге речення є синтаксичними синонімами.</u> 1. Коли дощ пройшов, я зміг піти погуляти. 2. Дощ пройшов і я пішов гуляти.</p>			
<p><u>Подане речення є складнопідрядним із підрядним з'ясувальним, що поєднано сполучним словом.</u> Він запевняє, що зранку почнуть з'їжджатися (Т. Прохасько).</p>			
<p><u>Подане речення є складнопідрядним з послідовною підрядністю.</u> Коли Черниш підходив до поста, його увагу привернув кремезний плечистий сержант, який саме розмовляв з прикордонниками (О. Гончар).</p>			
<p><u>Подане висловлення є текстом.</u> Цей вечір так і не став ніччю. Вони розтягли сьогодні до завтра, до ранку. Вони мовчали, говорили, варили каву, дуже багато пили і кілька разів п'яніли, скурили все задовго до ранку і мушили набивати люльку вивітряними тютюнами, дивилися через вікно, награвали мелодії, розглядали картини, книги й одне одного, грілися старими блюзами, шукали на ламповому приймачі Відень (Т. Прохасько).</p>			
<p><u>Перед як треба поставити кому в третьому реченні.</u> 1. Почуватися як риба в воді. 2. Це місто прекрасне як усмішка долі (Ліна Костенко). 3. Усе в них не як у людей</p>			

У межах індивідуально-дослідницької роботи на цьому етапі пропонувалися такі вправи як:

❖ Створіть за допомогою онлайн-сервісів learningapps або kahoot.it вправу, що покликана перевірити вміння учнів визначати види підрядних речень. Опишіть методику роботи із нею.

❖ Дослідіть синтаксичні особливості текстів одного з авторів О. Забужко, Т. Прохаська, С. Жадана, О. Ірванця. На основі аналізу складіть інфографіку, яка відображала б такі моменти: 1) види речень за кількістю граматичних основ, які найчастіше вживані автором; 2) наявність / відсутність

інверсії, еліпсису; 3) засоби, якими досягається взаємозв'язаність речень у поданому творі; 4) особливості інтонування найуживаніших речень.

Контрольний етап (2021-2022 р.р.) передбачав аналіз та перевірку отриманих результатів експерименту стосовно їх статистичної значущості, простеження динаміки рівнів сформованості синтаксичної компетентності із використанням ІКТ. На цьому етапі було проведено констатувальний зріз у контрольній та експериментальній групах, використано методи математичної статистики, що дали змогу встановити вірогідність експериментально-дослідницького навчання.

Отже, експериментально-дослідницького навчання складалося з чотирьох етапів, які у сукупності дозволили сформувати синтаксичну компетентність майбутніх учителів української мови і літератури. На формувальному етапі було використано різні типи вправ і завдань із використанням ІКТ, що дало змогу зробити процес навчання цікавим, різноманітним; зорієнтувати майбутніх учителів-словесників на знання, уміння та навички, що необхідні у подальшій професійній діяльності та під час комунікації.

3.3. Результати експериментально-дослідного навчання

Перевірка ефективності розробленої нами методики формування синтаксичної компетентності майбутні

х учителів української мови і літератури з використання інформаційно-комунікаційних технологій здійснювалась у певні послідовності.

Оскільки вже раніше було констатовано, що до проведення експерименту всі групи (контрольна та експериментальна) мали майже однаковий рівень сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, то початковим етапом було визначення коректності вибірки та однорідності ЕГ та КГ з точки зору статистичної значущості $\alpha = 0,01$, формування випадкових сукупностей, де ЕГ складалася з 43 осіб, КГ – 41.

Ефективність запропонованої методики перевірялася за розробленими завданнями, які відповідали визначеним критеріям – мотиваційному, когнітивному, діяльнісному, рефлексійному. Кожен із них оцінювався в 25 балів, що у сукупності відповідало 100 балам. Так, оцінювання та вимірювання рівнів сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ відбувалося за розподілом:

Відповідність рівнів оцінювання готовності шкалі ECTS

Рівень	Сума балів
Високий	90-100
Достатній	82-89
	74-81
Середній	64-73
	60-63
Низький	35-59

Обчислювання середнього бала (D) кожного з критеріїв ЕГ та КГ здійснювалося за формулою: $D = \frac{\sum x_i}{n}$, де x_i – бал за виконання опитування студентами, n – кількість студентів.

Для визначення рівнів мотивації студентів до опанування синтаксичною теорією та формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ було запропоновано відповісти на такі запитання:

- 1. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що формування синтаксичної компетентності залежить від Вашої наполегливої праці?*
- 2. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що на початок опанування синтаксичного розділу усвідомили мету та ціль навчання?*
- 3. Чи вважаєте Ви, що вивчення синтаксичної теорії є важливим для майбутньої професійної діяльності?*
- 4. Чи вважаєте Ви, що опанування синтаксичним розділом допомагає правильно сформулювати думку та висловити її?*

5. Чи вважаєте Ви, що оволодіння синтаксичною компетентністю забезпечить можливість використовувати синтаксичні мовні одиниці в різних контекстах?

5. Чи вважаєте Ви, що «синтаксична бідність мовлення» пов'язана з недостатньою сформованістю синтаксичної компетентності?

7. Чи вважаєте Ви, що конститутивним для майбутньої професійної діяльності є вивчення синтаксису в різних аспектах?

8. Чи вважаєте Ви, що синтаксична компетентність необхідна для успішного навчання протягом життя?

9. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням В. Сидоренко, що «володіння арсеналом синтаксичних конструкцій допомагає зробити мовлення правильним у функціонально-граматичному відношенні, точним – у смислового й виразним в естетичному»?

10. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що майбутній учитель має набути навичок коментування мовних (синтаксичних) явищ?

11. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що онлайн-редактори на сьогодні не можуть замінити компетентного філолога-синтаксиста?

12. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що очікування опитування чи контрольного тесту викликає у Вас тривожність?

13. Чи вважаєте Ви, що кращий спосіб уникнення подальших помилок, це аналіз попередніх?

14. Чи вважаєте Ви, що краще виконувати складне незнайоме завдання, ніж знайоме, у результаті якого Ви впевнені?

15. Чи погоджуєтесь ви з твердженням «Я швидше віддам перевагу виконанням новітніх (інтерактивних), творчих вправ, ніж робитиму типові вправи, що пропонуються у підручниках з синтаксису»?

16. Чи вважаєте Ви, що самостійне виконання всіх видів робіт сприяє вдосконаленню синтаксичної компетентності?

17. Чи вважаєте Ви, що виконувати всі індивідуальні, семінарські завдання слід не заради оцінки?

18. Отримавши незадовільну, на Вашу думку, низьку оцінку, чи аналізуєте Ви, що було неправильно?

19. Чи вважаєте Ви, що потрібно постійно урізноманітнювати способи організації навчання під час опанування синтаксичним розділом?

20. Чи вважаєте Ви, що від рівня комунікативної компетентності вчителя залежить формування правильного мовлення в учнів?

21. Чи вважаєте Ви, що використання ІКТ полегшить процес сприйняття синтаксичного розділу?

22. Чи вважаєте Ви, що гейміфіковані синтаксичні заняття були більш продуктивними під час навчання?

23. Чи вважаєте Ви, що ЕОР для самоперевірки мотивували Вас перечитати або звернути увагу ще раз на теоретичний матеріал?

24. Чи вважаєте Ви, що потрібно використовувати ІКТ на уроках вивчення синтаксичного розділу?

25. Чи маєте Ви бажання удосконалювати синтаксичну компетентність після закінчення навчання?

Кожне питання супроводжувалося відповідями *так* (1 бал), *частково* (0,5 балів), *ні* (0 балів). Під час формування питальника до уваги було взято розроблені опитувальники «Мотивація до навчання у ЗВО» (Т. Ільїна), «Мотивація досягнення» (А. Меграбяна), «Спрямованість на набуття знань» (Є. Ільїн, Н. Курдюкова).

Середній бал респондентів в експериментальній групі складає 20 балів, а в контрольній групі – 18,1 (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Рівні формування синтаксичної компетентності студентів-філологів

III-IV курсів за мотиваційним критерієм

Рівні готовності	ЕГ (n1=43) %	КГ (n2=41) %
Високий	32,6	17,1
Достатній	37,2	31,7
Середній	23,3	41,5
Низький	6,9	9,7

Результати першого етапу репрезентують, що запропонована методика стимулювала суб'єктів пізнавальної діяльності (ЕГ) до опанування синтаксичного розділу, використання ІКТ та удосконалення синтаксичної компетентності протягом усього життя, вбачаючи їх актуальність під час навчання майбутніх учнів.

Когнітивний критерій вимірювався за допомогою тестів закритого типу, що в сукупності склали 25 питань (Додаток В). Із метою визначення релевантної сформованості когнітивного компонента синтаксичної компетентності, питальник було розроблено за повним курсом (взято до уваги весь синтаксичний матеріал), який опанували майбутні вчителі.

Середній бал респондентів в експериментальній групі складає 20,4 балів, а в контрольній групі – 18,9 (табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

**Рівні формування синтаксичної компетентності студентів-філологів
III-IV курсів за когнітивним критерієм**

Рівні готовності	ЕГ (n1=43) %	КГ (n2=41) %
Високий	16,3	12,2
Достатній	51,2	43,9
Середній	27,9	36,6
Низький	4,6	7,3

Діяльнісний критерій сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів-словесників вимірювали двома видами засобів – виконання вправ (див. Додаток Г) та презентації портфоліо (див. Додаток Б). Створення останнього виявлювано у виконанні здобувачами завдань до семінарів та ІНДЗ. Наведемо приклади завдань. Зауважимо, що для представлення їх в дисертаційній роботі ми об'єднали їх за типом створення засобів ІКТ, натомість під час практичних занять такі завдання подавалися в межах кожної окремої теми.

1. Розробіть інфографіку на тему: «Класифікація речень», «Обставина. Види обставин за значенням», «Однорідні члени речення в простому ускладненому реченні» тощо.

2. Створіть цифровий наратив на одну з тем: «Підмет та способи його вираження», «Морфологічні та семантичні вияви присудка», «Другорядні члени речення: означення», «Види підрядного зв'язку у словосполученні – прилягання» та ін.

3. Розробіть флеш-картки для засвоєння учнями теми «Класифікація речень», «Речення з відокремленими членами», «Типи складнопідрядних речень за значенням та будовою» тощо.

4. За допомогою сервісу LearningApps створіть будь-який тип вправи (знайти пару, класифікація, вільна текстова відповідь, пазл, таблиця відповідності) за темою: «Однорідні та неоднорідні означення», «Види складних речень», «Смислові зв'язки між частинами складносурядного речення» та ін.

5. Користуючись сервісом Kahoot! або Mentimeter створіть опитувальник для учнів закладів загальної середньої освіти за темою: «Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова», «Присудок», «Типи односкладних речень», «Розділові знаки при відокремлених членах речення» тощо.

Передусім такі завдання покликані перевірити засвоєння здобувачами знань із синтаксису, уміння добирати власні приклади, сформованість навичок зрозуміло та лаконічно подавати, інтерпретувати навчальний матеріал із синтаксису. А також, допомагають учителю-початківцю наробити дидактичний матеріал.

Оцінювання портфоліо відбувалося за такими критеріями: дизайн (графіка) – 2 бали, грамотність (відсутність граматичних помилок) – 2 бали, доцільність прикладів, їх самостійність – 2 бали, чіткість та повнота поданого матеріалу – 2 бали.

Середній бал респондентів в експериментальній групі складає 19 балів, а в контрольній групі – 17,6 (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

**Рівні формування синтаксичної компетентності студентів-філологів
III-IV курсів за діяльнісним критерієм**

Рівні готовності	ЕГ (n1=43) %	КГ (n2=41) %
Високий	16,3	12,2
Достатній	41,9	34,1
Середній	34,9	43,9
Низький	6,9	9,8

Рефлексійний критерій вимірювався за допомогою кореляції методів «ПОПС-формули» [167] та незакінченого речення (див. Додаток Г). Більшість питань оцінювались 1 балом, 2 бали майбутні вчителів могли отримати за правильно підібраний приклад (див. питання «Я можу довести на прикладі...»). Анкетування дає змогу виявити наскільки здобувачі можуть вміло формулювати думку, аргументувати теорію, наводити приклади, працювати із текстом.

Середній бал респондентів в експериментальній групі складає 19,5 балів, а в контрольній групі – 17,9 (табл. 3.5).

Таблиця 3.5.

**Рівні формування синтаксичної компетентності студентів-філологів
III-IV курсів за рефлексійним критерієм**

Рівні готовності	ЕГ (n1=43) %	КГ (n2=41) %
Високий	9,3	7,3
Достатній	46,6	36,6
Середній	34,8	43,9
Низький	9,3	12,2

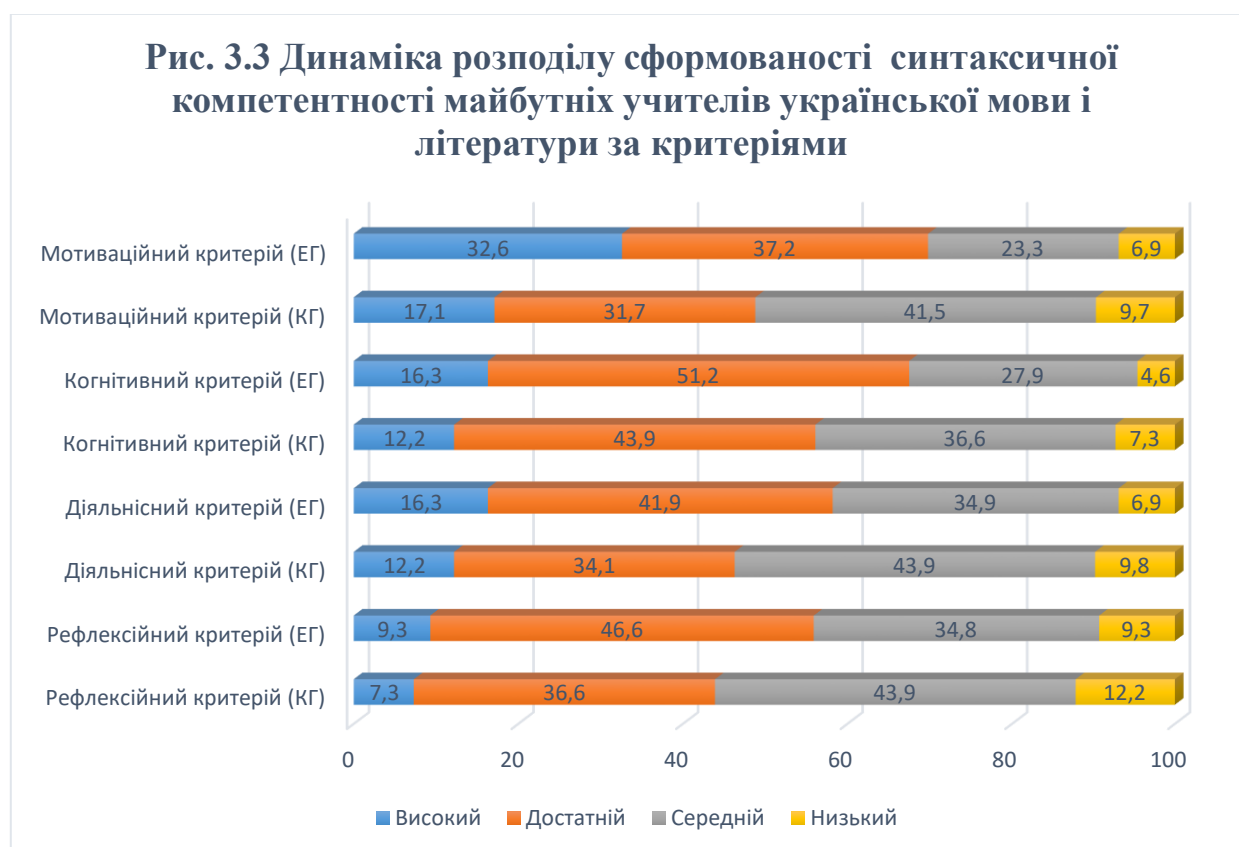
Отже, формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ складає в середньому в ЕГ 78,9 балів, контрольній – 72,5. У порівнянні з контрольною групою (n2=41), в експериментальній групі (n1=43) зросла кількість студентів з високим рівнем на 6,4 %, достатнім рівнем – 7,6 %. Натомість, зменшилося кількість здобувачів з середнім на 11,2% та низьким рівнем на 2,8%.

Узагальнені результати щодо їх рівнів зазначені в таблиці 3.6. Крім того, подано динаміку розподілу сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури за критеріями (див. рис. 3.3)

Таблиця 3.6.

Середнє значення рівнів формування синтаксичної компетентності студентів-філологів III-IV курсів

Рівні готовності	ЕГ (n1=43) %	КГ (n2=41) %
Високий	18,6	12,2
Достатній	44,2	36,6
Середній	30,2	41,4
Низький	7	9,8

Щоб підтвердити вірогідність проведеного дослідження нами було сформульовано статистичні гіпотези: *гіпотеза H_0* – вибірка оцінок з формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ в ЕГ не вища, ніж вибірка оцінок з формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в КГ після формувального етапу експерименту; *гіпотеза H_1* – вибірка оцінок з формування

синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ в ЕГ вища, ніж вибірка оцінок з формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в КГ після формувального етапу експерименту

Перевірка статистичної гіпотези здійснювалася за допомогою t -критерію Стьюдента:

$$t_{емп} = \frac{|\bar{x} - \bar{y}|}{\sqrt{n_1 \cdot D_x + n_2 \cdot D_y}} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2} (n_1 + n_2 - 2)}$$

де, n_1, n_2 – кількість студентів у вибірці;

\bar{x}, \bar{y} – середні величини груп n_1 та n_2 ;

D_x, D_y – дисперсії груп n_1 та n_2 ;

$$t_{кр} = (a, n_1 + n_2 - 2)$$

Обчислювання виконувалось за допомогою MS Excel. Результат розрахунку середніх величин та дисперсії груп наведено на рисунку 3.4.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	Студенти ЕГ		Студенти КГ								
2	1	64	1	76				<i>Експериментальна група</i>			
3	2	77	2	91							
4	3	95	3	63			X	Среднее	78,90697674		
5	4	66	4	78				Стандартная ошибка	1,716899893		
6	5	58	5	92				Медиана	81		
7	6	86	6	72				Мода	86		
8	7	88	7	58				Стандартное отклонение	11,2584655		
9	8	83	8	80			Dx	Дисперсия выборки	126,7530454		
10	9	81	9	74				Эксцесс	-0,805813964		
11	10	78	10	68				Асимметричность	-0,290828263		
12	11	84	11	64				Интервал	41		
13	12	95	12	58				Минимум	56		
14	13	92	13	82				Максимум	97		
15	14	78	14	76				Сумма	3393		
16	15	80	15	75				Счет	43		
17	16	67	16	62					0		
18	17	81	17	56				<i>Контрольная группа</i>			
19	18	86	18	68							
20	19	84	19	69							
21	20	69	20	90			Y	Среднее	72,48780488		
22	21	68	21	63				Стандартная ошибка	1,578870371		
23	22	56	22	71				Медиана	72		
24	23	92	23	75				Мода	75		
25	24	87	24	60				Стандартное отклонение	10,10970314		
26	25	82	25	58			Dy	Дисперсия выборки	102,2060976		
27	26	70	26	72				Эксцесс	-0,514982595		
28	27	88	27	61				Асимметричность	0,374882971		
29	28	93	28	75				Интервал	37		
30	29	71	29	67				Минимум	56		
31	30	79	30	82				Максимум	93		
32	31	66	31	80				Сумма	2972		
33	32	81	32	64				Счет	41		
34	33	86	33	72					0		
35	34	57	34	93							

Рис. 3.4 Результати обчислення середніх значень та дисперсій

Підставивши значення, отримуємо наступний результат:

$$t_{емп} = 2,712; t_{кр} = 2,368$$

Оскільки $t_{емп} (2,712) > t_{кр} (2,368)$, то запропонована нульова гіпотеза H_0 заперечується, і приймається альтернативна гіпотеза H_1 . Отже, вибірка оцінок формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ в ЕГ вища, ніж в КГ, це свідчить про покращення успішності в ЕГ після формувального етапу експерименту.

Кількісно-якісний аналіз результатів дав змогу констатувати, що кожен етап експериментальної методики супроводжувався позитивною динамікою переходу від одного рівня до іншого. Студенти ЕГ, усвідомили важливість опанування синтаксичної теорії, застосування її на практиці як під час навчання майбутніх учнів так і в процесі особистісного спілкування, мають цілісні знання з синтаксису; володіють уміннями аналізувати, порівнювати, зіставляти, добирати синтаксичний матеріал, обґрунтовувати свою думку, робити висновки; створюють власні дидактичні демонстраційні матеріали, використовуючи ІКТ. У цих здобувачів достатньо висока мотивація до саморозвитку та самовдосконалення.

Результати експериментального навчання дають нам підстави стверджувати, що методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій є раціональною й спонукає майбутніх учителів-словесників послуговуватися правильними, різними синтаксичними конструкціями, аналізувати синтаксичну теорію, підбирати актуальні (із сучасних творів, засобів масової інформації) приклади, використовувати на заняттях із синтаксису ІКТ.

Висновки до третього розділу

Розроблено методику експериментально-дослідницького навчання, у якій визначено мету та завдання, етапи педагогічного експерименту (мотиваційно-цільовий, продуктивно-корекційний, контрольнo-рефлексійний). Закцентовано увагу на обраних методах дослідження (теоретичні – вивчення наукової, педагогічної літератури, аналіз, синтез, класифікація, систематизація,

порівняння, узагальнення; емпіричні – педагогічне спостереження за освітнім процесом, самоспостереження, самооцінка, бесіди, комплексне опитування, анкетування; статистичні – методи математичної статистики).

Визначено та впроваджено в освітній процес майбутніх учителів української мови і літератури методику формування синтаксичної компетентності з використанням ІКТ, базована на основних (компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному) та супровідних (комунікативно-когнітивному, функціонально-стилістичному, функціонально-комунікативному, текстоцентричному) підходах; загальнодидактичних, лінгводидактичних, спецефічних синтаксичних (єдності змісту і форми, взаємодії з іншими лінгвістичними розділами, принцип корпусного підходу, граматичної відповідальності в електронному тексті та ін.) та специфічних ІКТ (доцільності, варіативності тощо) принципів; виявлювана в провідних формах організації освітнього процесу, використанні різних методів навчання (метод вправ, групування, методи обговорення та «прес», проєктів, кейс-метод, самооцінювання), застосуванні цифрових освітніх ресурсів (інформаційних, дидактико-демонстраційних ресурсів, навчальних ресурсів контролю та самоконтролю, системи керування навчанням).

Звернено увагу на доцільність застосування таких педагогічних технологій як : ІКТ, ігрових, проблемного, змішаного навчання.

Перевірено ефективність розробленої методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ, що виявлювана в застосуванні діагностичних методик – анкетування, опитування, тестування, презентація портфолію; методів математичної статистики – t-критерій Стюдента, комп'ютерна обробка даних експерименту за допомогою програми MS Excel.

Констатовано позитивну динаміку формування синтаксичної компетентності ЕГ, яка простежується в усіх критеріях – мотиваційному, когнітивному, діяльнісному, рефлексійному та продемонстрована в таблицях і діаграмах дослідження.

Основні положення третього розділу відображено в таких публікаціях авторки:

1. Vintoniv, M., Grachova, A., Fedorova, Y., Novikova, O., & Tiutiuma, T. (2020). Adverbial Time Indicators of Correlation of the Event with the Actual Moment: Structure, Semantics, Functions. *Postmodern Openings*, 11(2 Supl 1), 327-343. <https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/196>

2. Тютюма, Т. С. (2020) Використання відеоматеріалів під час викладання синтаксису української мови студентам філологам. Сучасні славістичні студії: основні напрями і перспективи досліджень: збірник матеріалів Міжнар. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених 18 - 29 травня 2020 р.: Зб. тез наук. праць. Маріуполь: МДУ. С. 125 - 127

3. Тютюма, Т. С. (2021). Використання цифрових наративів під час викладання *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 77, 143–147.

4. Vintoniv, M. Tiutiuma, T. (2022) Use of ict tools in teaching syntax of ukrainian language to philology students. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej, Częstochowa*, 2022, 51 (2022) nr 2, s.187-200

5. Тютюма, Т. С. (2022). Роль онлайн-лексикографічних праць на заняттях із синтаксису у ЗВО. *Grail of science* № 14-15 (May, 2022). С. 559 - 560.

ВИСНОВКИ

Консолідація поглядів мовознавців, лінгводидактів, психологів, психолінгвістів дала змогу зрозуміти, що конститутивним у розумінні та становленні дидактичних положень методики навчання синтаксису є постулати: єдності змісту і форми; єдності синтаксичних одиниць з їх значенням, формою і функцією; поступове формування синтаксичних понять; врахування міжпредметних та міжріневих зв'язків під час викладання; розгляд речення з позиції мови та мовлення; вивчення синтаксичних одиниць на текстовій основі; спостереження за їх функційними, стилістичними особливостями; комунікативно-діяльнісною спрямованістю навчального процесу; прийом синтаксичного розбору, як ефективного засобу перевірки вмінь та навичок здобувачів освіти, які сформовані представниками різних напрямів дослідження синтаксису.

Вирізнено й системно описано психологічні (мотиваційні, когнітивні, діяльнісні, рефлексійні) та лінгводидактичні засади (базовані на провідних підходах (компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному), принципах навчання (загальнодидактичних (науковості, системності й послідовності, наступності, оптимального співвідношення теоретичної та практичної підготовки студентів, урахування індивідуальних можливостей студента, наочності та організації діяльності студентів в інформаційно-навчальному середовищі/просторі); лінгводидактичних (пізнавально-практичної спрямованості навчання мови, встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій); специфічних (єдність змісту і форми; взаємозв'язку з морфологією, лексикою, фонетико, стилістикою; встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій; поступове формування синтаксичних понять; вивчення граматичної термінології, взаємозв'язку синтаксису з пунктуацією та інтонацією; взаємозв'язку в навчанні синтаксису та розвитку мовлення; функціонально-стилістичний; взаємозв'язку вивчення мови з мовленнєвою діяльністю; текстотворчості та текстоцентризму; граматичної відповідальності в

електронному тексті / комунікативної доцільності й практичної спрямованості); прийомах: аналіз словосполучень, поширення і скорочення речень, заміна одних синтаксичних сполучень іншими, вставка окремих компонентів речення, перебудова синтаксичної конструкції, складання речень за опорними словами або схемами, редагування речень, синтаксичний аналіз; методах навчання (інформаційно-рецептивний метод, бесіда викладача зі студентами, спостереження студентів над мовою, проблемного виклад, самостійної роботи з підручником іншими довідковими джерелами, метод вправ, рольової гри, мовної гри, аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій, гронування, прогнозування, або заперечення, бесіда за Сократом, метод проєктів, метод стилістичного експерименту тощо)) Визначити основні інструменти ІКТ, їх характеристики принципи, функції та переваги; окреслити можливості інтеграції методів і засобів ІКТ у методику навчання синтаксису; зацентувати увагу на основних вимогах застосування ІКТ.

Уточнити змістове наповнення провідних понять дисертації: «синтаксис», «компетентність», «компетенція», «синтаксична компетентність», «синтаксична компетентність майбутнього учителя української мови і літератури», «інформаційно-комунікаційні технології», «електронні освітні ресурси», «цифрові освітні ресурси», «цифровий наратив». Спостерегти представлення різних поглядів на потрактування базових дефініцій: синтаксису та предмет його вивчення, компетентності, компетенції, інформаційно-комунікаційних технологій. Акцентувати на тому, що електронні освітні ресурси та цифрові освіти ресурси слід уважати абсолютними синонімами. Відтак й інформаційно-комунікаційні технології та цифрові технології розглянуто як слова тотожні за значенням.

Дефініціювати «синтаксичну компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури» як набуту особистісну здатність вільно оперувати теоретичними та історичними відомостями, відповідною науковою термінологією із синтаксису української мови, установлювати типологію та визначати функції синтаксичних одиниць / конструкцій, зокрема й

характеризувати стилістичні функції у різностильових текстах; розмежовувати синкретичні члени речення, визначати ускладнювальні компоненти речення: сурядні ряди словоформ, різнотипові напівпредикативні звороти, вставні та вставлені конструкції, частки й вигуки, звертання; наводити приклади конструкцій із відповідним мовним явищем; застосовувати методи синтаксичного аналізу; доцільно використовувати синтаксичні одиниці та конструкції різних рівнів під час комунікації, добирати варіантні синтаксичні одиниці (синтаксичні синоніми) для урізноманітнення мовлення з огляду на їх номінативно-репрезентативні (виражальні) потенції; обґрунтовувати вживання розділових знаків за допомогою пунктуаційних правил. Виділити її складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивний (або гностичний), діяльнісний, особистісно-професійний.

Опрацювання навчально-методичного змісту підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури, який відбувається за освітньо-професійними програмами 035 Філологія (спеціалізація 035.01 Українська мова і література) та 014 Середня освіта (спеціалізація 014.01 Українська мова і література) дозволило з'ясувати різницю між назвами навчальних дисциплін, виділеними кредитами на вивчення синтаксису, а також розбіжність у пріоритетних видах навчальних занять, варіювання навчальних тем; охарактеризувати актуальні та ґрунтовні синтаксичні праці, більшість із яких розвідки теоретичного плану, що містять доцільні приклади, питання однак, не пропонують вичерпну типологію вправ. Констатувати, що донині актуальним залишається проблема розроблення підручників на засадах компетентнісного підходу та електронного підручника, у якому б використовувалися ІКТ.

Розроблено діагностичний інструментарій дослідження: критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексійний), показники та рівні сформованості (високий, достатній, середній, низький) синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ. Охарактеризовано вимоги до відповідей здобувачів, що

корелюють із кожним рівнем сформованості синтаксичної компетентності студентів-україністів.

Розроблено методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ, яка базована на основних (компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному) та супровідних (комунікативно-когнітивному, функціонально-стилістичному, функціонально-комунікативному, текстоцентричному) підходах; загальнодидактичних, лінгводидактичних, спецефічних синтаксичних (єдності змісту і форми, взаємодії з іншими лінгвістичними розділами, принцип корпусного підходу, граматичної відповідальності в електронному тексті та ін.) та специфічних ІКТ (доцільності, варіативності тощо) принципів; виявлювана в провідних формах організації освітнього процесу (лекції-візуалізації, лекції за технологією «перевернене навчання», проблемної лекції, практичних занять, самостійної та дослідницької роботи), використанні різних методів навчання, серед яких ефективними виявилися такі: *метод гронування*, дозволяє узагальнити попередні знання суб'єктів освітнього процесу, стимулювати мислення, зрозуміти майбутнім учителям української мови і літератури мовні явища і процеси, простежити зв'язки між окремими синтаксичними поняттями; *методи обговорення* та «*прес*», що дозволяє суб'єктам пізнавальної діяльності у процесі зіставлення виробити власне бачення проблеми, а також уміло пояснювати власну позицію; *метод демонстрування*, який покликаний полегшити осмислення, усвідомлення, засвоєння інформації різним за типом сприйняття суб'єктам пізнавальної діяльності, *кейс-метод*, який стимулював майбутніх учителів-словесників застосовувати теоретичні знання на практиці, формувати навички активного обміну ними, *метод проблемного навчання*, що уможливив пошук нового знання, висунення припущень, актуалізацію попередньо засвоєної інформації, інші методи інтерактивного навчання, які залучали студентів-філологів до активної роботи під час засвоєння синтаксису, формують навички корегування особистісних настанов, рефлексії; застосуванні цифрових освітніх ресурсів (інформаційних, дидактико-демонстраційних

ресурсів, навчальних ресурсів контролю та самоконтролю, системи керування навчанням).

Запропоновано систему вправ та завдань, окреслено критерії до добору, побудови їх за допомогою ІКТ: *адаптивно-функціональний, науково-інформативний, тематико-змістовний, добродесний* та шляхи застосування ЕОР (цифрового нарративу, ментальних карт, інфографіки, флеш-карток). Запропоновано систему *когнітивних, репродуктивно-конструктивних, творчо-комунікативних* вправ.

Описано зміст, етапи експериментально-дослідницького навчання, в якому детально окреслено реалізацію змістового блоку формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ.

Перевірено ефективність розробленої методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІК, яка підтверджена динамікою позитивних змін. Результати формувального етапу засвідчують збільшення кількості здобувачів в експериментальній групі на високому та достатньому рівнях, натомість – зменшення на середньому та низькому. Кількість студентів експериментальних груп, які показали високий рівень сформованості синтаксичної компетентності (у%), зросла порівняно з констатувальним зрізом на 9,3%, водночас як у здобувачів контрольних груп на 1,7%, достатній рівень в ЕГ продемонстрували 44,2% студентів-філологів (приріст склав 13,35%), тоді як у КГ – 34,1 (збільшилося на 3,8%).

За допомогою методів математичної статистики (t-критерій Стьюдента) та програми MS Excel доведено ефективність розробленої методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ. Проведене дослідження не вичерпує всіх можливих аспектів формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в можливості більш

ширшого вивчення зарубіжного досвіду щодо використання ІКТ під час підготовки учителів-словесників, розширення засобів ІКТ під час навчання студентів-філологів їх апробації та висвітленні, створенні електронного підручника з синтаксису української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арібжанова, І. (2009). Граматичний статус словосполучення. *Українське мовознавство*, 39, 53–61. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Um_2009_39_9.
2. Беляєв, О. М. (1991). Синтаксис і пунктуація. *Українська мова і література в школі*, 10, 3–8.
3. Биков, В. Ю. (2009). *Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія*. Київ: Атіка. <https://lib.iitta.gov.ua/845/1/bykow.pdf>.
4. Биков, В. Ю., & Лапінський, В. В. (2012). Методологічні та методичні основи створення і використання електронних засобів навчального призначення. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, № 2, 3–6. <https://cutt.ly/hIU8uAL>.
5. Биков, В., Лещенко, М., & Тимчук, Л. (2017). *Цифрова гуманістична педагогіка: посібник*. <https://cutt.ly/2IU8RYV>.
6. Бібік, Н. М. (2004). Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. В О. В. Овчарук (Ред.), *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: (Бібліотека з освітньої політики): (кол. моногр.)*. (С. 47–52). Київ: К.І.С. <https://cutt.ly/3IU867X>.
7. Білецький, О., & Булаховський, Л. (1927). *Методичні уваги для вчителя старшого концентру школи*. Харків: Радянська школа.
8. Біляєв, О. М. (2005). *Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник*. Київ: Генеза.
9. Божко, О. П. (2017) *Формування текстотвірних умінь учнів основної школи в процесі вивчення синтаксису складного речення* (Дис. канд. пед. наук). Херсонський державний ун-т, Херсон.
10. Бондаренко, О. Є. (2019). *Функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних українських мас-медіа* (Дис. канд. філол. наук). Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро.
11. Бранник, Н. О. (2017). Удосконалення синтаксичної компетентності студентів-філологів засобами самостійної роботи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Сер.: Педагогічні науки*, Вип. 35. 136–145. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2017_3_20.

12. Вихованець, І. Р. (1988). *Частини мови в семантико-граматичному аспекті: монографія*. Київ: Наукова думка.
13. Вихованець, І. Р. (1993). *Граматика української мови. Синтаксис: підручник*. Київ: Либідь.
14. Вихованець, І. Р. (1983) *Семантико-синтаксична структура речення* : монографія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. Київ: Наукова думка.
15. Вихованець, І. Р. (1992) *Нариси з функціонального синтаксису української мови*. Київ : Наукова думка.
16. Вінтонів, М. О. (2013). *Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія*. Донецьк: Донецький національний університет.
17. Вінтонів, М. О. (2020). Динаміка методів і напрямів синтаксичного аналізу речень. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 33(1), 145–150. Дрогобич: Гельветика. <https://cutt.ly/WIU5uZz> .
18. Вінтонів, М. О. Функційні вияви слабкого синтаксичного зв'язку на рівні словосполучення в сучасній українській мові. *Studia philologica* : зб. наук. пр. Вип. 9, Київ: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. 23–29. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23543/1/M_%20Vintoniv_SF_9_2017_IF.pdf .
19. Вінтонів, М. О., Сегін, Л. В., & Вінтонів, Т. М. (2016). *Синтаксис української мови: навчальний посібник*. Вінниця: ДонНУ.
20. Гетманчук, Н. О. (2017). Компетентнісно орієнтоване вивчення синтаксису у вищому навчальному закладі. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, Вип. 15, 124–127. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_15_41 .
21. Глазова, С. М. (2019). *Сучасна українська літературна мова: програма обов'язкової навчальної дисципліни*. Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет. <https://dspace.bdpi.org/handle/123456789/3040>
22. Глазова, С. М. (2019). *Сучасна українська літературна мова: програма обов'язкової навчальної дисципліни*. Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет. <https://dspace.bdpi.org/handle/123456789/3041>

23. Головань, М. С. (2011). Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, №8, 224–234.
24. Головань, М. С. (2012). Компетентнісний підхід у процесі професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця. Матеріали III міжвузівської науковопрактичної конференції 5-6 грудня 2012 р. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка*, 21-23
25. Головань, М. С. (2012). Сутність та зміст поняття “дослідницька компетентність”. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць*. (Вип. VII). Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ. 55–62.
26. Голуб, Н. (2015). Навчання синтаксису учнів 8–9 класів: аналітичний аспект. *Українська мова і література в школі*, № 5/6, 2–6.
27. Голуб, Н. Б., & Галаєвська, Л. В. (2018). *Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах: метод. посібник*. Київ: КОНВІ ПРІНТ.
28. Голуб, Н. Б. (2012). Компетентнісно спрямоване навчання української мови в школі: концептуальний підхід. *Теоретична і дидактична філологія*. №12, 26-32
29. Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
30. Горбачевська, О. П. (2015). Аналіз ефективності педагогічних умов формування ІТ-готовності до використання інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : *Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. (Вип. 8(1). Кропивницький: КДПУ ім. В. Винниченка. 171–175.
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfm_2015_8\(1\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfm_2015_8(1)_43) .
31. Городиська, О. М. (2015). Формування педагогічної рефлексії вчителя. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. Серія : *Філологія. Педагогіка*. (Вип. 6). Київ. 28–33
http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntufil_2015_6_8 .

32. Горохова, Т. О. (2018). *Формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури на засадах текстоцентричного підходу*. (Дис. канд. пед. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ.
https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24283/1/Horokhova_DIS.pdf .
33. Городенська, К. Г. (1991) *Деривація синтаксичних одиниць* : монографія Київ: Наукова думка.
34. Горошкіна, О. (2017). Функціональний аспект навчання синтаксису в загальноосвітній школі. *Українська мова і література в школах України*, 12, 49–51.
35. Горошкіна, О. (2019). *Лінгводидактичні засади підготовки майбутніх учителів української мови та літератури до формування ключових компетентностей учнів*, Переяславська мовознавча толока: I Міжнародна науково-практична конференція. Переяслав-Хмельницький.
36. Горошкіна, О. М. (2019). Підготовка вчителя до реалізації компетентнісно орієнтованого навчання: проблеми та перспективи. *Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти: Зб. наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 4 листопада 2019 р.). Київ: Пед. думка. 119–120. https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/zbirnyk_konf_2019.pdf .
37. Горошкіна, О. М., Бондаренко, Н. В., & Попова, Л. О. (2020). *Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: методичний посібник*. Київ: КОНВІ ПРІНТ.
38. Горошкіна, О. М., Греб, М. М., Горошкін, І.О., & Караман С.О. (2020) Функції QR-кодів у структурі підручника української мови. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 4 (78). 31-46.
39. Грозьян, Н. Ф. Категорія другорядних членів речення на тлі формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структур речення (Дис. док. філол. наук). Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк.

40. Гуревич, Р. С. Кадемія, М. Ю., & Козяр, М. М. (2011). *Інформаційні технології навчання: інтегрований підхід*. Львів: СПОЛОМ.
41. Дем'яненко, В. М., Лаврентьєва, Г. П., & Шишкіна, М. П. (2013). Методичні рекомендації щодо добору і застосування електронних засобів та ресурсів навчального призначення. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 1, 44–48.
42. Дика, Н. (2016). Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 2, 32–36. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16769/>
43. Дика, Н. М. *Формування граматичних понять з морфології української мови учнів основної школи*. http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2201/1/N_Dyka_PDBVU_GL.pdf
44. Дика, Н. М., & Огарь, Ю. В. (2016). Реалізація комунікативно-когнітивного підходу до навчання синтаксису в профільній школі: від думки до тексту. *Молодий вчений*, 11(38), 426–431.
45. Дрогайцев, О. І. (2002). Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови як педагогічна проблема. *Педагогіка вищої та середньої школи*. (Вип. 4). Кривий Ріг: КДПІ, 62–70.
46. Дружененко, Р. С. (2016). Теоретичне обґрунтування комунікативно-прагматичного аналізу простого речення як прийому навчання синтаксису студентів вищих педагогічних закладів освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць*. (22 (2)). Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. 240–245. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/20513/>.
47. Дудик, П. С., & Прокопчук, Л. В. (2010). *Синтаксис української мови: підручник*. Київ: Академія.
48. Єрмоленко, С. (2006). Синергетика на заняттях із синтаксису у ВНЗ: Головні та другорядні члени речення, традиційна та нетрадиційна класифікація другорядних членів речення. *Українська мова та література в школі*, 18(травень), 13–18.
49. Єрмоленко, С. І. (2009). *Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних*

зкладах. (Дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, Київ.

50. Єрмоленко, С. І. (2017). Функціональний підхід у методиці навчання української мови (на рівні синтаксису). *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка.* (2). 111–118. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2740/>.

51. Єрмоленко, С. І. (2019). *Компетентнісний та особистісно-діяльнісний підхід до навчання синтаксису в умовах реалізації концепції нової української школи*, Особистісно-професійний розвиток учителя Нової української школи: світові освітні практики, український контекст: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з Міжнар. участю, 6-8 черв. Мелітополь.

52. Жалдак М. І. *Педагогічний потенціал інформатизації навчального процесу.* <https://core.ac.uk/download/pdf/11083871.pdf>.

53. Жалдак, М. І. (2011). Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання.* (11(18). Київ. 3–16

54. Жидецький, Ю. Ц. (2014). Психолого-педагогічні аспекти формування дивергентного мислення у студентів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.* (Вип. 2). Львів. 65–73.

55. Жовтобрюх, М. (1991). *Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941).* Київ: Наукова думка.

56. Загнітко, А. П (2001). *Теоретична граматики української мови: Синтаксис.* Монографія. Донецьк: ДонДУ.

57. Загнітко, А., & Миронова, Г. (2013). *Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект.* Brno: Masarykova univerzita. <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/128790/monography.pdf>.

58. Загнітко А. (2011) *Теоретична граматики сучасної української мови: Морфологія. Синтаксис.* Донецьк: БАО.

59. Загнітко, А. Вінтонів, М. & Сегін, Л. (2011) *Український синтаксис: навчально-практичний комплекс*: [в 2 ч]. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ.
60. Загородський, О. А. (1945). *Грамматика української мови: підручник для 6–7 кл. середньої школи (Ч. 2 Синтаксис)*. Київ: Радянська школа.
<https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=9430>
61. Златів, Л. М. (2014). Комп'ютерна лінгводидактика у викладанні мовознавчих дисциплін для студентів-філологів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Психологія і педагогіка»*. (Вип. 29). Острого: Нац. ун-т "Острозька академія", 116–120.
<http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/3903/> .
62. Іванов, Ю. І. (2011). Власне дидактичні принципи використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні словесності. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. (21 (232), ч. II). Луганськ. 115–122.
63. *Інформаційно освітній портал у підготовці майбутніх учителів: [колект.] монографія*. (2017). Вінниця: Нілан ЛТД.
64. Караман, С. О., Караман, О. В., & Плющ М. Я. (2011). *Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Літера ЛТД.
65. Климова, К. Я. (2014). Засоби медіа-дидактики у площині навчання і самонавчання української мови майбутніх учителів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2. 77 – 82.
66. Ковалів, П. (1946) *Грамматика української мови*. Мюнхен. <http://surl.li/exaua>
67. Козачук, Г. О. (2008). *Українська мова: практикум: [навч. посіб.]*. Київ: Вища школа.
68. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу). (2012). *Українська мова і література в школі*, 4, 51–64.
69. Корицька, Г. Р. (2018). Використання Веб-квест технології у навчанні учнів української мови на засадах діяльнісного підходу. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 65(3), 66–75.

70. Кривонос, О. & Коротун, О. (2015). Змішане навчання як основа формування ІКТ-компетентності вчителя. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. (Вип. 8(II). Кропивницький: КДПУ ім. В. Винниченка. 19–23.*
71. Косенко, Ю. В. (2011). *Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. – Суми: Сумський державний університет.*
72. Кулик, Б. М. (1961). *Курс сучасної української літературної мови: підручник для факультетів мови і літератури педагогічних інститутів. (Ч. 2. Синтаксис). Київ: Радянська школа.*
73. Кулик, О. Д. (2005). *Стилістичний аналіз складних синтаксичних конструкцій як засіб удосконалення граматичного ладу мовлення учнів 7-9 класів. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди», Київ.*
74. Кульбабська, О. В. (2019). *Сучасна українська літературна мова: робоча програма навчальної дисципліни. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. <https://kulbabska.com/for-students/programs>*
75. Кульбабська, О. В. (2019). *Сучасна українська літературна мова: робоча програма навчальної дисципліни. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. <https://kulbabska.com/for-students/programs>*
76. Кулик, О.Д. (2021). Евристична діалогова взаємодія та діагностика рівнів сформованості комунікативної компетентності здобувачів освіти: синтез, процедура, застосування, результат. *Актуальні питання гуманітарних наук. 2 (37). 216 – 223.*
77. Куранова, С. І. (2012). *Основи психолінгвістики. Київ: Академія.*
78. Курило, О. (1942). *Уваги до сучасної української літературної мови. Краків. 199. <http://surl.li/exfvv>*

79. Кухарчук, І. В. (2006). *Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури*. (Дис. канд. пед. наук). Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, Київ.
80. Кухарчук, І. О., & Кухарчук, Р. П. (2015). Використання інформаційно-комунікаційних технологій у мовній освіті вчителя-словесника. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. (3 (50)). Миколаїв. 152–156.
81. Кухарчук, І. О. (2013). Функціонально-комунікативний напрям дослідження синтаксичної будови мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Проблеми граматики і лексикології української мови*. (10). 150–155.
82. Кучерук, О. А. (2016). Інтеграція методів і засобів ІКТ у методику навчання української мови. *Інформаційні технології в освіті та науці*. (Вип.8). Мелітополь: МДПУ ім. Богдана Хмельницького. 144–148.
83. Кучерук, О. А., Караман, С. О., Караман, О. В., & Віннікова, Н. М. (2019). Використання ІКТ для формування фахових компетентностей у майбутніх учителів української мови і літератури. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 71(3), 196–214.
84. Кучерук, О. (2012). *Система методів навчання української мови в основній школі*. (Автореф. дис. докт. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ.
85. Кучерук, О. А. (2014). Основні напрями розвитку електронної лінгводидактики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 3 (41). 83 – 91.
86. Кушнір, Т. І. (2016). *Формування граматичної компетентності учнів 8–9 класів у процесі вивчення синтаксису*. (Дис. канд. пед. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ.
<https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17829/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%2030.11.16.pdf>
87. Кремень, В. & Ільїн, В. (2005). *Філософія: мислителі, ідеї, концепції*. Київ: Книга.

88. Лісецький, К. А. (2015) Модель змішаного навчання в системі вищої освіти. *Міжкультурна комунікація в європейському мовному вимірі: Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. URL : http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/lisetskyi_model.pdf
89. Маленко, О. О. (2021). *Новітня дидактика: механізми дії, коректність використання, навчальна продуктивність. Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики : монографія*. Тернопіль: Підручники і посібники.
90. Масальський, В. І. (1953). *Питання методики граматики, правопису і розвитку мови учнів*. Київ.
91. Масальський, В. І. (Ред.). (1957). *Викладання синтаксису простого речення української мови в середній школі 6–7 класи*. Київ: Радянська школа.
92. Медушевський, А. А. (1957). *Методичні розробки з граматики української мови. Синтаксис простого речення*. Київ: Радянська школа.
93. Медушевський, А. А. (1969). *Уроки з української мови в середній школі. Синтаксис*. Київ.
94. Мельничайко, В. Я. (1975). *Робота з граматичними синонімами на уроках української мови в VI–VIII класах*. Київ: Радянська школа.
95. Мельничайко, В. Я. (1984). *Творчі роботи учнів на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад*. Київ: Рад. Школа. 223.
96. Микитенко, В. О. (2015). Синкретизм синтаксичних конструкцій як засіб формування дивергентного мислення у студентів коледжу. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. (4 (51). Миколаїв. 115–119/
97. Микитенко, В. О. (2018). *Формування мовної особистості студента в процесі вивчення синтаксису у багатoproфільних школах*. (Дис. канд. пед. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ. <https://cutt.ly/UIAuV9E> .
98. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (2012, Жовт. 01). Наказ No 1060, Прозатвердження Положення про електронні освітні ресурси.

[Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text>

99. Мойсієнко, А. К. (2006). *Структурно-семантична організація простого ускладненого речення*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».

100. Мойсієнко, А. К. (2009). *Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: ДП «Вид. дім «Персонал».

101. Морзе, Н. В., & Вембер, В. П. (2007). Як визначити педагогічну цінність електронних засобів навчального призначення? *Директор школи, ліцею, гімназії*, 4, 31–36.

102. Морзе, Н. В., & Глазунова, О. Г. (2008). Моделі ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2(6). <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/138> ; <https://doi.org/10.33407/itlt.v6i2.138>

103. Морзе, Н., Базелюк, О, Воротнікова, І., Дементієвська, Н., Захар, О., Нанаєва, Т., Пасічник, О., & Чернікова, Л. (2019). *Опис цифрової компетентності педагогічного працівника*. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s39> ; <https://cutt.ly/8IAifZB>

104. Мороз, О. А. (2019). *Сучасна українська літературна мова (синтаксис складного речення)*. Маріуполь: Маріупольський державний університет.

105. Мороз, О. А. (2019). *Сучасна українська літературна мова (синтаксис словосполучення і простого речення)*. Маріуполь: Маріупольський державний університет.

106. *Національний освітній глосарій: вища освіта*. (2011). Київ: Плеяди.

107. Нікітіна, А. (2013). *Педагогічний дискурс учителя-словесника*. Київ: Ленвіт.

108. Нікітіна, А. В. (2010). Комунікативна особистість словесника в педагогічному дискурсі. *Лінгвістика : зб. наук. пр.* 3(21). 28–34.

109. Овсієнко, Л. М. (2013). Сутність понять «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід», «якість освіти» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Донбасу*, 2, 1–13. <https://cutt.ly/6IApkvy>.
110. Овсієнко, Л. М. (2018). *Методика навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови та літератури на засадах компетентнісного підходу*. (Дис. д-ра пед. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ. <https://cutt.ly/zIAptVA>
111. Овсієнко, Л. М. (2021). Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури в контексті інформатизації як наскрізної тенденції у розвитку вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1, 237–249.
112. Овсяннико-Куликовський, Д. Н. (1902). *Синтаксис русского языка*. Санкт-Петербург: Изд. Д. Е. Жуковского.
113. Олійник, І. С., Іваненко, В. К., Рожило, Л. П. & Скорик, О. С. (1979). *Методика викладання української мови в середній школі*. Київ: Вища школа.
114. Олійник, О. Б., Шинкарук, В. Д., & Гребницький, Г. М. (2007). *Граматика української мови: навчальний посібник*. Київ: Кондор.
115. Омельчук, С. (2007). Комунікативно-функціональний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*, 1, 2–10.
116. Омельчук, С. А. (2003). *Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису*. (Дис. канд. пед. наук). Херсонський державний університет, Херсон.
117. Осадца, М. (1876). *Граматика руського языка*. Львів : Ставропіг. ін.-т.
118. *Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. реком.* (2010). Київ: Атіка.
119. Остапенко, Н. М. (2008). *Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ: монографія*. Черкаси : вид. Чабаненко Ю.
120. Пентилюк, М. І., & Гнаткович, Т. Д. (2013). Психологічні засади компетентнісного підходу до вивчення синтаксису. *Педагогічні науки: збірник*

наукових праць [Херсонського державного університету]. (Вип. 64). Херсон. 88–94.

121. Пентиліук, М., Нікітіна, А., & Горошкіна, О. (2004). Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*, 8, 5–9.

122. Пентиліук, М., Горошкіна, О., & Нікітіна, А. (2006). Основи когнітивної методики навчання української мови. *Педагогічні науки: збірник наукових праць [Херсонського державного університету]*. (Вип. 42). Херсон. 57–62.

123. Петрук, О. М. (2005). *Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Інститут педагогіки АПН України, Київ.

124. *Підготовка сучасного вчителя: інформаційно-технологічне забезпечення: монографія*. (2013). Кіровоград: Імекс-ЛТД.

125. Плиско, К. М. (1978). *Викладання синтаксису української мови*. Київ: Радянська школа.

126. Плиско, К. М. (1995). *Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект): навч. посіб.* Харків: Основа.

127. Плиско, К. М. (1996). *Організація навчання синтаксису в школі: навч.-метод. посіб.* Харків.

128. Попова, Л. (2007). Лінгвістичний аспект роботи над розвитком граматично правильного мовлення майбутніх педагогів. *Наука та практика*. 186–189.

129. Потебня, А. А. (1874). *Из записок по русской грамматике*. (Т. 1). Воронеж: Типография Н. Д. Гольдштейна.

130. Потебня, А. А. (1892). *Мысль и язык*. Харьков.

131. *Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: навч. посібник*. (2015). Київ. <http://elibrary.krpd.edu.ua/handle/0564/399>.

132. *Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібник для студентів пед. університетів та інститутів*. (2011). Київ : Ленвіт.

133. Про вищу освіту. № 1556-VII (2014).
<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
134. Про вищу освіту. № 1556-VII (зі змінами). (2014, ред. 2020).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
135. Процька, С. М. (2019). *Комп'ютерно орієнтована методика формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів-філологів*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут інформаційних технологій та засобів навчання НАПН України, Київ. <https://cutt.ly/8IAffEB>.
136. Рашевська, Н. В. (2011). *Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання вищої математики студентів вищих технічних навчальних закладів*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут інформаційних технологій та засобів навчання НАПН України, Київ.
http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/0564/1603/1/dis_rashevaska.pdf.
137. Селиванова, Е. А. (2002). *Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие*. Киев: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр».
138. Семеріков, С. О. (2009). *Фундаменталізація навчання інформатичних дисциплін у вищій школі: монографія*. Кривий Ріг: Мінерал ; Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.
139. Сергеєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., & Пасєка, О. В. (2012). *Вікова психологія: навч. посіб.* Київ: Центр учбової літератури.
140. Сидоренко, В. (2015). Формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8–9 класів засобами технології кооперативного навчання. *Українська мова і література в школі*, 2, 7–14.
141. *Силабус навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова»*. (2019). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». <https://kum.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/45/2020/02/%D0%A1%D0%A3%D0%9B%D0%9C.pdf>

142. *Силабус навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис»*. (2019). Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. http://philology.chnu.edu.ua/?page_id=3921
143. Симоненко, Т. В. (2006). *Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія*. Черкаси : Вид. Вовчок О. Ю., 2006.
144. Сисоєва, С. О. (2006). Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр.* (Вип. 2). 127–131. <https://cutt.ly/vIAf9bf>
145. Сімович, В.І. (1921). *Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці*. Київ–Ляйпціг : Українська накладня, <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=10662>
146. Сімович, В. (1918). *Практична граматика української мови*. Раштат.
147. Симоненко, Л. Ю. (2016) *Лінгводидактичні засади організації контролю сформованості методичної компетентності майбутніх учителів української мови*. (Дис. канд. пед. наук). Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13793/1/Simonenko_dusert.pdf
148. Сіранчук, Н. М. (2018) *Дисертація - Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови* (Дис. докт. пед. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка. <http://surl.li/fyxtj>
149. Скрипченко, О., Долинська, Л., & Огороднійчук З. (2008). *Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб.* Київ: Каравела.
150. Слинько, І. І., Гуйванюк, Н. В., & Кобилянська, М. Ф. (1994). *Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання: навч. посібник*. Київ: Вища шк.
151. *Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб.* (2003). Київ: Ленвіт.
152. Сороко, Н. В. & Рождественська, Д. Б. (2005). До проблеми застосування інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні української мови та культури мови у загальноосвітній середній школі (на матеріалі 6–9 класів). В

Інформаційні технології і засоби навчання: збірник наукових праць Інституту засобів навчання АПН України. Київ: Атіка. 162–170. <https://lib.iitta.gov.ua/975/>.

153. Сороко, Н. В. (2012). *Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів філологічної спеціальності в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища*. (Дис. канд. пед. наук). Нац. акад. пед. наук України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання, Київ.

154. Сорочан, Ю. Б. (2012). Теоретико-аналітичний підхід до вивчення моделей породження мовленнєвого висловлювання у психолінгвістиці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 21. 260-264.

155. Спірін, О. М. (2013). Критерії і показники якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 1(33). <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/788>

156. Срезневский, И. И. (1899). *Изучение родного языка вообще и особенно в детском возрасте*. Санкт-Петербург. <http://books.e-heritage.ru/book/10076001>

157. Стахів, М. (2002). *Робота над відокремленими членами речення як засіб удосконалення мовленнєвих умінь студентів педагогічних коледжів*. (Дис. канд. пед. наук). АПН України, Ін-т педагогіки, Київ.

158. Столяр, З. (2014). Лінгвометодичні основи навчання синтаксису студентів-філологів за компетентнісного підходу. В *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». (Вип. 29). Острог: Національний університет «Острозька академія». 149–153.

159. Столяр, З. В. (2015). *Формування комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення синтаксису*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Ін-т педагогіки НАПН України, Київ.

160. *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: [кол. монографія]* (1972). Київ: Наук. думка.

161. *Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України: монографія* (2019). Київ: Компрінт.

162. Тернопільська, В. І. (2020). Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів. *Вісник Національного університету оборони України*, 5(30), 141–144.
163. Тихоша, В. І., Олексенко, В. П., Гайдученко, Г. М., & Нагіна, В. О. (2009). *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: навч.-метод. посіб.* Харків: Українське видавництво.
164. Тишківська, Н. Я. (2006). *Українська мова: збірник вправ із синтаксису та пунктуації*. Івано-Франківськ: Нова Зоря.
165. Токарева, Н. М., & Шамне, А. В. (2017). *Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]*. Київ. <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/1425>.
166. Токарева, Н. М. (2022). Психолінгвістична парадигма проблеми психологічного моделювання особистісних конструктів. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 8, 45–57.
167. Топол, В. (2018). Що таке рефлексія, і як краще її проводити. *НУШ : вебсайт*. <https://cutt.ly/qY8ncbR>
168. Тютюма, Т. С. (2019). Типологічні вияви простого ускладненого речення крізь призму дидактичного аспекту. В *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. (Вип. 2). Бердянськ: БДПУ. 310–318.
169. Тютюма, Т. С. (2019). *STEM-навчання на заняттях із синтаксису із української мови у вищій школі*, Нова українська школа в умовах викликів сучасності: I Всеукраїнська науково-практична конференція, 11 квітня 2019 року: зб. тез доповідей. Мріуполь: МДУ.
170. Тютюма, Т. С. (2019). Використання мобільних технологій під час викладання синтаксису. *Інноваційна педагогіка*, 17(2), 122–125.
171. Тютюма, Т. С. (2019). Квест-технологія як педагогічна інновація для формування синтаксичних умінь у вчителів української мови та літератури. *Українська мова і література в школах України*, 5, 17–20.

172. Тютюма, Т. С. (2020). *Використання відеоматеріалів під час викладання синтаксису української мови студентам філологам*, Сучасні славістичні студії: основні напрями і перспективи досліджень: збірник матеріалів Міжнар. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених 18–29 травня 2020 р. Маріуполь: МДУ.
173. Тютюма, Т. С. (2020). Диджиталізація в системі навчання студентів-філологів. В *Scientific achievements of modern society*. Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 780–784.
174. Тютюма, Т. С. (2020). *Дистанційна освіта – вимога часу*, Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали міжнародної наукової конференції, 10 квітня, 2020 рік. (Т. 3). Луцьк: МЦНД.
175. Тютюма, Т. С. (2020). *Психологічні чинники формування синтаксичної компетентності учителів української мови та літератури*, Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Вип. 32. Т. 2). Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
176. Тютюма, Т. С. (2020). Типологічні вияви синтаксичного зв'язку в словосполученні: лінгвістичний, лінгводидактичний аспекти. *Інноваційна педагогіка*, 24(2), 66–69.
177. Тютюма, Т. С. (2021). Використання цифрових наративів під час викладання *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 77, 143–147.
178. Тютюма, Т. С. (2021). *Кейс-метод як спосіб підготовки майбутніх учителів української мови та літератури*, Актуальний стан та основні пріоритети розвитку педагогіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 28 травня 2021 р). Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр.
179. *Українська мова: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: профіл. рівень*. (2010). Київ: Освіта.

180. *Українська мова: підручн. для 10-11 кл. для загальноосв. навч. закладів з укр. та рос. мовами навчання.* (2004). Київ: Освіта.
181. Ушинський, К. Д. (1949). Зібрання творів. (Т. 7). http://elib.gnpbu.ru/text/ushinskiy_sobranie-sochineniy_t7_1949/go,0;fs,1/
182. Фоміних, Н. Ю. (2010). *Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до застосування інформаційно-комунікаційних технологій.* (Дис. канд. педагог. наук). Крим. гуманіт. ун-т, Ялта.
183. Хижняк, І. (2016). Класифікація засобів електронної лінгвометодики для ВНЗ. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти: зб. наук. пр.* (Вип. 3). (с. 213–222). Слов'янськ. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2016_3_24.
184. Христіанінова, Р. О. (1991). *Просте речення в шкільному курсі української мови: посібник для вчителя.* Київ: Радянська школа.
185. Христіанінова, Р. О. (2009). Рівні організації складнопідрядного речення В *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст.* (Вип. 22). Бердянськ. 519–528.
186. Христіанінова, Р. О. (2012). *Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові: монографія.* Київ: Ін-т української мови; Вид. дім Дмитра Бураго.
187. Хропата, С. І. (2014). Комунікативно спрямоване вивчення синтаксису складного речення української мови студентами педагогічних вишів: особливості реалізації. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 3, 227–230.
188. Чавдаров, С. Х. (1939, 1941, 1946). *Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі.* Київ-Харків: Радянська школа.
189. Шахіна, І. Ю. (2013). Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. В *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. [Вінниця. держ. пед. ун-те ім. М. Коцюбинського]*. (Вип. 36). Київ: ТОВ «Друк плюс». 479–484.

190. Шевцова, Л. С. (2008). *Основні положення методики навчання синтаксису в процесі підготовки майбутніх філологів*, Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога: Матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р. Житомир.
191. Шевченко, Г. П. (2009). *Концептуальна сутність компетентнісного підходу: європейський вимір*, Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. Київ: Педагогічна думка.
192. Шерех, Ю. (1951). *Нарис сучасної української літературної мови*. Мюнхен: Молоде життя.
193. Шугай, М. А. (2010). Застосування гештальт-підходу до вивчення когнітивних процесів важливих для професійного становлення майбутніх психологів. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Психологія і педагогіка, 14, 320–326.
194. Шульжук, К. Ф. (2004). *Синтаксис української мови: підручник*. Київ: Академія.
195. Ягупов, В. В. (2002). *Педагогіка: Навч. посібник*. Київ: Либідь.
196. Яворська, С. (2019). Тестування як форма перевірки навчальних досягнень учнів. Складне речення. *Українська мова і література в школах України*, 3, 23–26.
197. Ярмолюк, А. (2016). Проблема формування синтаксичної компетентності учнів 9-х класів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*, 6, 7–11.
198. Ярмолюк, А. (2017). Робота з текстом під час вивчення складного речення. *Українська мова і література в школі*, 3, 36–39.
199. Ясак, Т. М. (2011). *Методика навчання синтаксису із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у 8–9 класах гімназій*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Київ.
200. Anderson, J. (2010). *ICT transforming education: A regional guide*. Bangkok: UNESCO.

https://erte.dge.mec.pt/sites/default/files/Recursos/Estudos/ict_transforming_education.pdf

201. Boitshwarelo, B. (2009). Exploring blended learning for science teacher professional development in an African context. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 10(4), 1–19.

https://www.researchgate.net/publication/26850594_Exploring_Blended_Learning_for_Science_Teacher_Professional_Development_in_an_African_Context

202. Graham, C. R. (2005). Blended learning system: Definition, current trends and future direction. In C. J. Bonk, C. R. Graham (eds.) *Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs* (pp. 3–21). San Francisco: Pfeiffer.

203. Hasudungan Lubis, A., Idrus, S., & Sarji A. (2018). ICT usage amongst lecturers and its impact towards learning process quality. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 34(1), 284–299.

<https://www.semanticscholar.org/paper/ICT-Usage-Amongst-Lecturers-and-Its-Impact-Towards-Lubis-Idrus/32700bf198392cbb28d5f137a8ad37ec7539ca0c>

204. Hatlevi, Ida K. R., & Hatlevik, Ove E. (2018). Examining the Relationship Between Teachers' ICT Self-Efficacy for Educational Purposes, Collegial Collaboration, Lack of Facilitation and the Use of ICT in Teaching Practice. *Front Psychol.* 9: 935. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00935/full>

205. *Information and Communication Technology in Education: A Curriculum for Schools and Programme of Teacher Development [online]*. (2002). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129538> (in English).

206. Hreb M, Hrona N., Kulyk O., Ovsienko L., Chemonina L. (2019). Tools for Electronic Language Pedagogy in the Training System of a Future Primary School Teacher. *Journal of History Culture and Art Research*. Cilt 8, Sayı 4. 186– 196. <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/2227>

207. Jimenez-Hernandez, D., Gonzalez-Calatayud, V., Torres-Soto, A., Mayoral, A. M., & Morales, J. (2020). Digital competence of future secondary school teachers: Differences according to gender, age, and branch of knowledge. *Sustainability* (Switzerland), 12(22), 1–16. <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/22/9473>.

208. Lacurezeanu, R., Stanca, L., Tudor, A. T., & Zagan, S. (2018). Mind Mapping as Support for Economic Studies E-learning. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 9(4), 115–128.
<https://lumenpublishing.com/journals/index.php/brain/article/view/2058>
209. Seljan, S. (2019). Informacijska i komunikacijska tehnologija (IKT) u interdisciplinarnom okruženju nastave jezika. In M. Lütze-Miculinić (ur.) *Izazovi učenja stranoga jezika u osnovnoj školi*. (c. 446–461). Zagreb: Ljevak.
<https://www.bib.irb.hr/1006822>
210. Seljan, Sanja, Berger, Norbert, Dovedan, Zdravko. Computer-Assisted Language Learning (CALL). Proceedings of the 27th International Convention MIPRO 2004: MEET+HGS. Rijeka: Liniavera, 2004. pp. 262- 266
211. Vintoniv, M., Grachova, A., Fedorova, Y., Novikova, O., & Tiutiuma, T. (2020). Adverbial Time Indicators of Correlation of the Event with the Actual Moment: Structure, Semantics, Functions. *Postmodern Openings*, 11(2 Supl 1), 327–343.
<https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/196>
212. Vintoniv, M. Tiutiuma, T. (2022) Use of ict tools in teaching syntax of ukrainian language to philology students. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej, Częstochowa*, 2022, 51 (2022) nr 2, s.187-200

Додаток А

Комплексне опитування для майбутніх учителів української мови і літератури щодо сформованості синтаксичної компетентності на початку експерименту

Шановні студенти! Просимо вас взяти участь у тестуванні, метою якого є вимірювання рівнів синтаксичної компетентності студентів-філологів. Тест проводиться в межах дослідження, присвяченого процесу формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Будь ласка, уважно ознайомтесь із кожним запитанням. Не пропускайте жодного запитання – нам дуже важливо отримати відповіді на кожне з них.

Дякуємо Вам за співпрацю та сприяння, оскільки ваші відповіді є дуже цінними в зазначеному дослідженні!

Мотиваційний рівень

- 1) Як ви потрактуєте поняття синтаксична компетентність?
- 2) Для чого, на вашу думку, майбутньому вчителю-словеснику потрібно вивчати синтаксис?
- 3) Яку роль, на вашу думку, відіграє синтаксична компетентність у становленні майбутнього вчителя української мови і літератури?
- 4) Які мовні й мовленнєві вміння Ви вважаєте найважливішими в професійному спілкуванні вчителя-словесника?
- 5) Як Ви оцінюєте свій рівень сформованості синтаксичної компетентності (Оцініть від 1 до 10, де 1 – низький, 10 – дуже високий).
- 6) На вашу думку, чи могли б інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) полегшити процес опанування синтаксисом?
- 7) На вашу думку, чи доречним буде у межах вивчення синтаксису завдання на створення засобів інформаційно-комунікаційних технологій (інфографіки, флеш-карток, ментальних карт тощо)? Відповідь обґрунтуйте.
- 8) Які форми роботи, на вашу думку, полегшують засвоєння матеріалу?

Когнітивний рівень

Прочитайте речення та виконайте до нього завдання 1-4

1. Їй п'ятнадцять і вона торгує квітами на **вокзалі**. 2. Військові їдуть на Схід, військові їдуть на Захід. 3. Ніхто не зупиняється в її **місті**. 4. Ніхто не хоче

забрати її з собою. 5. Вона думає, стоячи зранку на своєму місці, що навіть ця *територія*, виявляється, може бути бажаною і дорогою. 6. Ніхто не приносить *квіти* на могилу її старшому брату (С. Жадан «Тамплієри»)

1. Ускладненим є речення

- А. 1
- Б. 2
- В. 4
- Г. 5

2. Виділено слово є додатком у реченні

- А. 1
- Б. 3
- В. 4
- Г. 6

3. Складений дієслівний присудок наявний у реченнях, ОКРІМ

- А. 1, 4
- Б. 2, 5
- В. 2, 6
- Г. 4, 5

4. Підмет виражений займенником у всіх речення, ОКРІМ

- А. 1
- Б. 2
- В. 3
- Г. 4

Прочитайте текст та виконайте до нього завдання 5-8

1. Літо закінчувалося. 2. Добігав кінця рік. 3. Не знаю, як в інших, а для мене рік завжди закінчується з останнім днем серпня. 4. Можливо, тому, що все в моєму *житті* розпочиналося восени... 5. Я намагався вимкнути мозок, не замислюватися. (І. Роздобудько «Гудзик»)

5. Непоширеним є речення

- А. 1, 3
- Б. 2, 5
- В. 3, 5
- Г. 1, 2

6. Правильно підкреслено усі члени речення у реченні, ОКРІМ

- А. 1
- Б. 3
- В. 4
- Г. 5

7. Складений іменний присудок ужито в реченні

- А. 1
- Б. 2
- В. 3
- Г. 5

8. Виділено слово у реченні є

- А. підмет
- Б. додаток
- В. означення
- Г. обставина

Прочитайте текст та виконайте до нього завдання 9-12

Мої предки були не вбогі

На пісні та свячені ножі –

*З моїх предків, хвалити Бога,
Заволокам ніхто не служив!*

*Дарували від батька до сина
Чесць у спадок – як білу кість!
Мої предки були красиві –*

Ворогам на подив і злість. (О. Забужко «Рядок з автобіографії»)

9. Словосполученням у тексті є

- А. предки були не вбогі
- Б. були красиві
- В. ніхто не служив
- Г. свячені ножі

10. Визначте, який тип речень відсутній у тексті

- А. розповідне речення
- Б. поширене речення
- В. просте речення
- Г. окличне речення

11. Складений іменний присудок трапляється у тексті

- А. один раз
- Б. двічі
- В. тричі
- Г. взагалі не зустрічається

12. Вставним словом ускладнено речення

- А. перше
- Б. друге
- В. третє
- Г. жодне

Прочитайте текст та виконайте до нього завдання 13-16

1. Паша любив цей будинок, жив тут ціле своє життя, збирався жити далі.
2. Його побудували німецькі полонені, відразу після війни. 3. Була це доволі простора будівля на дві родини. 4. Друга вулиця від залізничної станції, густозаселений приватний сектор, в якому жили переважно станційні робітники.
5. Все їхнє селище й будувалося довкола станції: вона давала роботу, вона ж давала й надію, подібна на чорне від паровозного диму серце, що прокачує кров довколишніх балок і лісосмуг. (С. Жадан «Інтернат»)

13. У якому реченні наявні однорідні присудки

- А. перше
- Б. друге
- В. третє
- Г. четверте

15. Складнопідрядне означальним є речення

- А. 1,4
- Б. 3,5
- В. 4,5
- Г. 2,3

14. До складу п'ятого (складного) речення входять простих речень

- А. два
- Б. три
- В. чотири
- Г. п'ять

16. Підмет виражений займенником у реченні

- А. другому
- Б. третьому
- В. четвертому
- Г. п'ятому

Прочитайте текст та виконайте до нього завдання 17-20

1. Франциск вважав себе людиною поверхневою. 2. Любив поверхні... 3. Не знав, чи є сенс залазити глибше, ніж бачить око. 4. Хоч завжди прислуховувався до того, що звучало за будь-якими перетинками. 5. І принохувався до струменів, що виривалися з пор. 6. Дивився на кожен рух, але, дивлячись на когось, не намагався уявити – що хто думає. (Тарас Прохасько «НепрОсті»).

17. Простим, двоскладним, неускладненим, поширеним, неповним є речення

- А. перше
- Б. друге
- В. третє
- Г. четверте

19. У якому реченні неправильно підкреслені члени речення

- А. першому
- Б. третьому
- В. п'ятому
- Г. шостому

18. Складнопідрядне речення із підрядною з'ясувальною - це речення

- А. третє
- Б. п'яте
- В. шосте

20. У 4,5,6 реченнях «що» є

- А. сполучним словом
- Б. словосполученням

II. Виконайте тестові завдання

21. Усі поєднання слів є словосполученнями в рядку

- А. виразно читати, не в тім'я битий, слухати цікаву лекцію
- Б. буду читати, мрія про літо, найбільш успішний
- В. дякувати братові, досі не прочитаний, минають дні
- Г. кліпати очима, сонячний промінь, старанно готувати піцу.

22. Визначте, у якому реченні можна виокремити п'ять словосполучень

- А. Хотіла б я піснею стати у цюю хвилину ясну

Б. Важкі полив'яні вузли капусти парують над рікою молоком

В. І задзвонили над джмелями дзвінки-дзвіночки лісові

23. Словосполучення якого рядка за морфологічним вираженням головного слова прикметникові

А. білий від снігу, дуже сильний, щира бесіда

Б. вартий уваги, вдячний учителю, готовий до бою

В. сильний вітер, сидить склавши руки, залитий степ

Г. спідниця в горошок, залежний від усього, у вишневому садку

24. Синтаксичну помилку допущено в реченні

А. проїхати вулицю Соборну

Б. біля підніжжя гори Арарат

В. у місті Сумах

Г. на вулиці Дерibasівській

25. Синтаксичний зв'язок порушено в усіх словосполученнях, ОКРІМ

А. знехтувати допомогу

Б. на вулиці Каштанова

В. притаманний для тебе

Г. ЄС дозволив

26. Укажіть рядок, у якому правильно описано способи вираження членів речення

А. підмет – іменник, займенник, інфінітив.

Б. додаток – іменник, займенник, прислівник, інфінітив

В. означення – прикметник, займенник у непрямих відмінках, прийменник

Г. обставина – прислівник, іменник у непрямих відмінках, інфінітив

27. Помилку допущено у визначенні граматичної основи в реченні

А. Осінь на околиці рве пожовкле листя, і дощами колеться, і вітрами злиться.

Б. Батько з дочкою пішли на фільм

В. Виставка-продаж дуже вразила його

Г. Чумацький Шлях розлігся чорним небом

28. Неузгоджені означення наявні в реченні

А. Залитий сонячним теплом день поволі загасав

Б. Щасливі, ми виходили з театру

В. У білій сукні та в окулярах Катерина нагадувала мені мою першу вчительку

Г. В єдиний звук мільйони струн народних злиті – у цій пшениці, в цьому ситі

29. Поширеним є речення

А. Дівчина була висока

Б. Він був похмурий

В. У двері стукають

Г. Минуло сім хвилин

Д. Починало морозити

30. Складнопідрядним із підрядною допустовою частиною є речення

А. Щоб перебудувати світ, треба бути сміливим і сильним

Б. Не можна допустити, щоб людиною керував страх

В. Зроби так, щоб серце моє солов'ї не забуло очей тих блакить

Г. Тепла ще не було, дарма що минуло декілька днів березня

31. Пунктуаційну помилку допущено в реченні.

А. Володар Макуци, або Пригоди Вужа Ониська

Б. Ви або помиляєтесь зовсім, або я вас не розумію

В. Часом на цій вересневій сині вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів, або виділявся обрис

Г. Коли буде тепло або коли буде літо?

32. У поданому нижче реченні слід вживати таку послідовність**розділових знаків:**

Як мала у тебе сила

То з гуртом єднайся ти

Вкупі більше зробиш діла

Швидше дійдеш до мети (Борис Грінченко)

- А. кома, тире, кома
- Б. кома, двокрапка, кома
- В. кома, кома, кома
- Г. двокрапка, кома, кома

33. Перед як кому ставимо в реченні:

- А. Спомин був як блискавка (М. Рильський)
- Б. Почуватися як риба в воді
- В. Це місто прекрасне як усмішка долі (Ліна Костенко)
- Г. Усе в них не як у людей

Діяльнісний критерій

1. Ознайомтесь з інфографікою. Подумайте, про що в ній йдеться.

Спробуйте пояснити поняття.

2. Розгляньте хмаринку слів. Випишіть із неї словосполучення, у дужках укажіть тип словосполучення за морфологічним вираженням.

Однорідні члени речення в простому ускладненому реченні

Однорідні члени речення характеризуються такими ознаками:

- а) виконують однакову синтаксичну функцію;
- б) відносяться до одного й того ж члена речення;
- в) поєднуються між собою сурядним зв'язком;
- г) найчастіше виражаються однією й тією ж частиною мови;
- г) здебільшого семантично однотипні

Однорідні члени

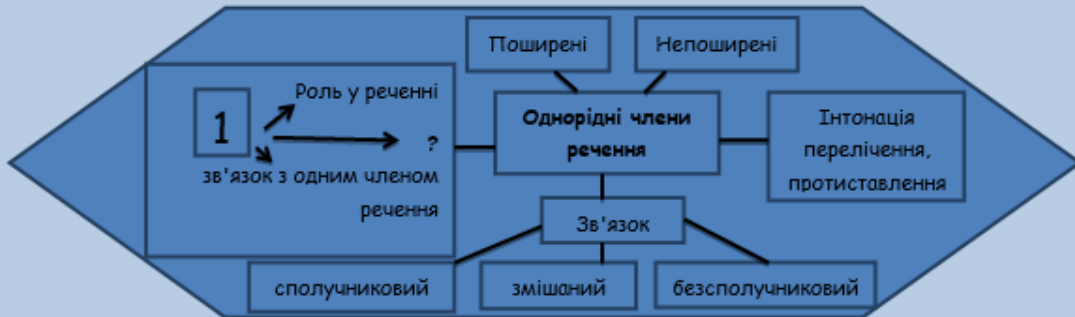
Підмети - _____

Присудки - _____

Додатки - _____

Означення - _____

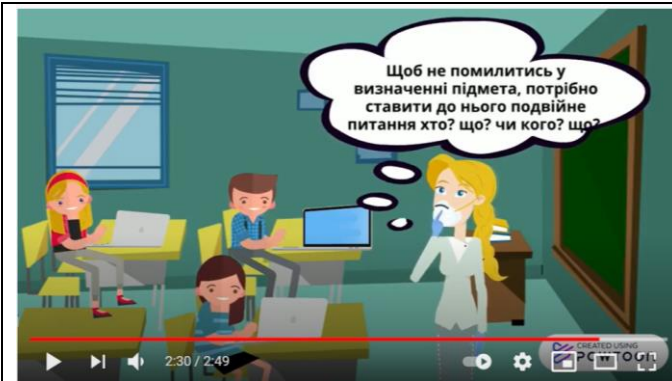
Обставини - _____

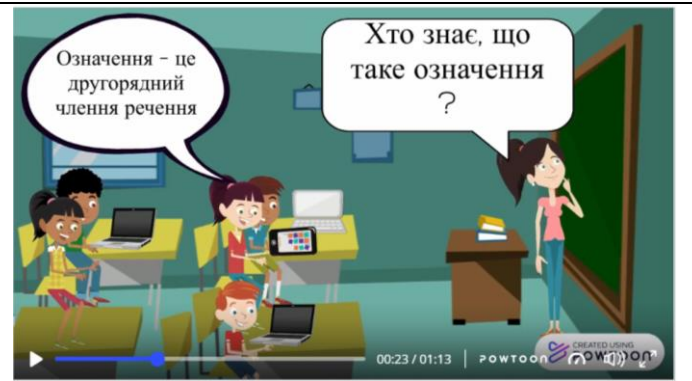
Члени речення
Графічні схеми

Підмет	→	[Diagram: Subject structure]
Присудок	→	[Diagram: Predicate structure]
Головний член	→	[Diagram: Main clause structure]
Додаток	→	[Diagram: Modifier structure]
Означення	→	[Diagram: Attribute structure]
Обставина	→	[Diagram: Circumstance structure]

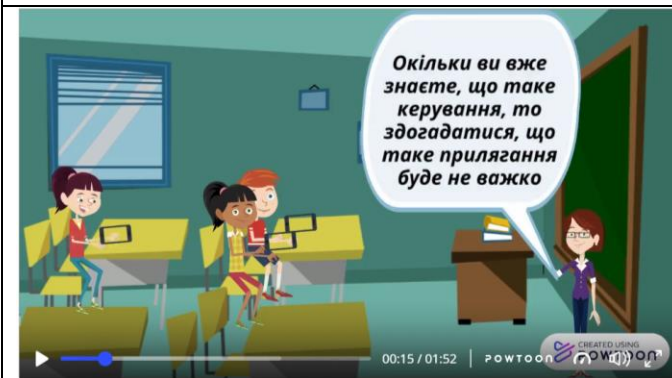
Цифрові наративи:

Підмет та способи його вираження.

Другорядні члени речення – означення.

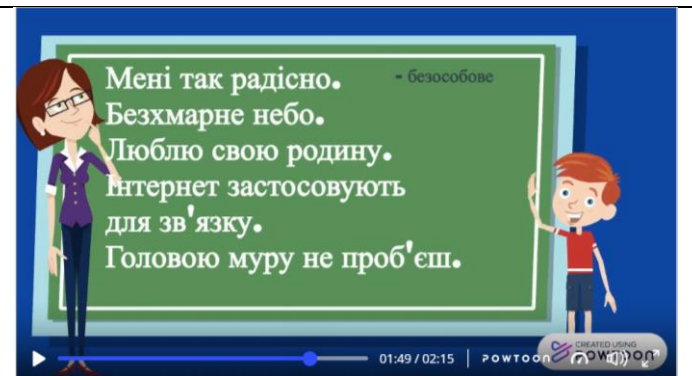
Види підрядного зв'язку у словосполученні – прилягання.

Другорядні члени речення.

Просте односкладне речення. Називні речення.

Види односкладних речень.

Додаток В

**Тест для визначення рівня сформованості когнітивного критерія
сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів
української мови і літератури з використанням ІКТ**

Частина I

Продовжте речення.

1. Основними синтаксичними одиницями є _____
2. За характером відношень між головним та залежним компонентами словосполучення поділяють на атрибутивні, апозитивні, _____
3. Простий присудок може ускладнюватися _____;
4. Між однорідними членами речення можуть встановлюватися такі основні типи семантико-синтаксичних відношень: _____
5. Складносурядне речення може виражати _____ відношення
6. Згідно з класифікацією І. Слинька, І. Вихованця, А. Загнітка, М. Плющ, В. Белошапкової та ін, всі складнопідрядні речення поділяють на _____
7. Однорідною супідрядністю називається такий вид підпорядкування, коли _____
8. Неоднорідна підрядність – це _____
9. Категоріями тексту є _____

Частина II

10. Зв'язане словосполучення наявне у рядку
 - А) Цього року була холодна весна.
 - Б) Горнятко кави потрібно для того, щоб прокинутися.
 - В) Сестра з братом пішла на море.
 - Г) Ховайте швидше саночки!
11. У якому рядку всі словосполучення поєднані зв'язком керування?
 - А) ходив боком, солодкий спів, робити погано

- Б) вийняти горщик, прийти на весілля, натрапив на ворога
- В) перейти через дорогу, сонячний день, радіти перемогам
- Г) відчувати впевненість, бігти кволо, чудово почуватися

12. У якому реченні виділене словосполучення є власне граматичним?

- А) Я принесу *своїм ворогам* на могили квіти.
- Б) Війна мене навчила *не говорити про втрати*.
- В) *Смачну салямі* я спробувала в гостях.
- Г) *Решти кольорів* Медунка навіть не помічала.

13. Однакові смислові відношення між головним та залежним словами наявні у рядку

- А) бажання піти, мій сон, стукати молотком
- Б) перша пара, чарівна усмішка, поважати його
- В) уміння говорити, особливий день, людина з вадами
- Г) кава по-турецьки, речі сестри, дуже уважний

14. У реченні «Праворуч, зовсім близько, перекриваючи клекіт бою, лине могутнє «ура»» підмет є

- А) номінативний, однослівний
- Б) інфінітивний, власне-інфінітивний
- В) номінативний, еквівалентний

15. Модальне дієслово виражає намір у реченні

- А) Як це по-чоловічому – врочисто піти по вино й забути заодно купити шампунь, якого другий день нема в хаті!
- Б) А ось цього я тобі обіцяти не можу, сказала вона,
- В) Вона мусила колись дуже любити того чоловіка, моя бабця Ліна
- Г) Ціла держава розповзлася, як тільки боятися перестали...

16. Укажіть речення, в якому наявний дуплексив

- А) Власне кажучи, я мала би бути підлещена, ні?
- Б) У госпіталь його привезли контуженим
- В) Другої днини Остап пустився на розвідки
- Г) О, квіти на личеньку зразу зацвіли

17. Еліптичним є речення у рядку

- А) Знаю, але не можу сказати.
- Б) Варяться, але не червоніють.
- В) Слухаю, але не розумію.
- Г) Роблю, але навряд правильно

18. Доберіть приклад до кожної з груп вставних слів за значенням.

1. Невпевненість мовця	А) До речі, мене звать не Ваня.
2. Вірогідність повідомлюваного	Б) Кажуть, що в об'єднаній Німеччині радянські люди кидають їх до телефонних автоматів замість десятипфенігових.
3. Зв'язок з попередньою думкою	В) Очевидно, саме так і почуваються одружені люди.
4. Упевненість	Г) Зрештою, одне другому не суперечить.
Г) Безперечно, що тепер усі вони страждають і караються, але не каються, а навпаки – жадають пива і видовищ.

19. Доберіть приклад до кожного різновиду безсполучникового складного речення.

1. Складні комуніканти із значенням перелічення	А) Приїхали до лісу – зійшло сонце.

2. Складні комунікати із значенням зіставлення і протиставлення

3. Складні комунікати з умовним значенням

4. Складні комунікати з часовим значенням

Б) Про ту пригоду вона невдовзі забула – новий клопіт спав їй на голову

В) Того дня якось довго не облягалися спати, в хаті пахло пирогами, і вишнівкою, і хмільними вишнями, всипаними з бутля, шумувало осідаючою курявою метушні й невистиглим збудженням дорослих,

Г) Яка там будь собі дитина, все вона у нього і золота, і розумна, і гарна.

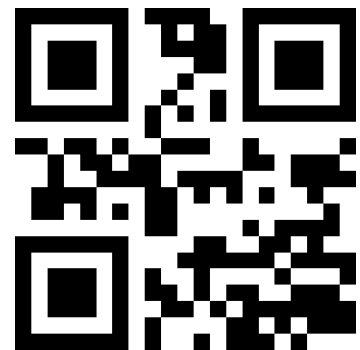
Г) Трудно буде – не шкодуй сили, легко буде – додай на плечі.

Вправи та завдання для визначення рівня сформованості діяльнісного критерія сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ

1. Користуючись «Словник українських предикативних колокацій» (де перший компонент – «особа»), утворіть п'ять поширених речень. Підкресліть усі члени речення. З'ясуйте морфологічне вираження кожного з них.

2. Скористайтеся QR-кодом. В пропонованому електронному словнику знайдіть вставлені конструкції які б виконували функції:

- А) пояснювальну;
- Б) сумніву та невпевненості;
- В) переконливості, упевненості. Випишіть їх.

3. Продивіться 6 серію «Книга-мандрівка. Україна». «про чудернацький всесвіт Марії Примаченко» (<https://youtu.be/qsxN6PDeRMo>) або скористуйтеся QR-кодом. Випишіть складні речення у яких трапляється ім'я мисткині, визначте їх типи.

4. Розгляньте ментальну картку, доповніть її. Випишіть з тексту речення, які можна проаналізувати за ментальною карткою. Виконайте повний синтаксичний розбір одного речення.

До Паїті веде інша дорога, що починається просто посеред джунглів, і проходить південніше від шляху на Роколину Черепів. Якийсь час дороги йдуть паралельно, але друга сягає глибше в нетрі. Вона обривається в сельві за десять кілометрів від Паїті. До місця, де починається південна кам'яниця, бведе непомітна стежка. Стежина відгалуджується від північного шляху приблизно на його середині. Вам доведеться помучитись, поки знайдете її, бо майже напевно вона заросла й стала геть непомітною. Якщо ж не вдасться відшукати, звертайте на південь неподолік Розколин і рубайтесь навпростець, крізь сельву, поки не нашттовхнетесь на південну дорогу. Так вийде довше, але промахнутись не зможете (Макс Кідрук «Твердиня»).

Додаток Г

Вправи та завдання для визначення рівня сформованості рефлексійного критерія сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з використанням ІКТ

Прочитайте текст виконайте завдання до нього. *І він пішов драбиною вгору. На висоті сьомого поверху зупинився, ще трохи віддихався, поправив у кишені пляшку, щоб часом не випала. Тоді зробив широкий крок із драбини до підвіконня. Але минулого разу було значно простіше: було за що вхопитися руками, було на чому повиснути. Зараз перед ним була просто стіна і слизький, дрантивний бляшаний карниз під ногами. Ти встиг подати йому руку, але не встиг піймати його вислизаючі пальці. Усім тілом він хитнувся назад, якусь мить пробалансував над прірвою, ніби ангел, що готується злетіти. Потім був його довгий лункий крик. І падіння з висоти сьомого поверху. І смерть (Ю. Андрухович «Московіада»).*

Я вважаю, що друге речення за способом вираження предикативності

Тому що _____

Я можу довести на прикладі _____

Виходячи з цього, я роблю висновок про те, що _____

Я вважаю, що третє речення реалізує такі семантико-синтаксичні відношення між частинами _____

Тому що _____

Я можу довести на прикладі _____

Виходячи з цього, я роблю висновок про те, що _____

Я вважаю, що останнє речення за способом вираження предикативності

Тому що _____

Я можу довести на прикладі _____

Виходячи з цього, я роблю висновок про те, що _____

Фоновий детермінант наявний у реченні (укажіть його) _____

Складений дієслівний присудок наявний у реченні (-ях) (укажіть його (їх)) _____

У восьмому реченні означення є _____

У другому реченні словосполучення *поправив у кишені* залежне слово виступає у ролі _____

У другому реченні між однорідними членами речення наявні _____ смислові відношення.

Означено-особовими є речення (укажіть їх) _____

У _____ реченні є порівняльний зворот, що виконує функцію _____

Складнопідрядне речення нерозчленованої структури є речення (укажіть його) _____

Найбільше у цьому тексті використано такі типи речень (за метою висловлювання, за емоційно-експресивним забарвленням, за характером відношення до дійсності, за наявністю / відсутністю сполучникових засобів):

У четвертому реченні поставлено двокрапку оскільки _____, кому – тому що _____

Додаток Е

**Вибірки студентів ЕГ на контрольно-рефлексійному етапі
(результати ЕГ з формування синтаксичної компетентності майбутніх
учителів української мови і літератури з використанням ІКТ)**

№ студента (-ки)	Набрані підсумкові бали	№ студента (-ки)	Набрані підсумкові бали
1	64	23	92
2	77	24	87
3	95	25	82
4	66	26	70
5	58	27	88
6	86	28	93
7	88	29	71
8	83	30	79
9	81	31	66
10	78	32	81
11	84	33	86
12	95	34	57
13	92	35	86
14	78	36	63
15	80	37	74
16	67	38	95
17	81	39	94
18	86	40	97
19	84	41	72
20	69	42	71
21	68	43	73
22	56		

Додаток Є

**Вибірки студентів КГ на контрольно-рефлексійному етапі
(результати КГ з формування синтаксичної компетентності майбутніх
учителів української мови і літератури з використанням ІКТ)**

№ студента (-ки)	Набрані підсумкові бали	№ студента (-ки)	Набрані підсумкові бали
1	76	21	63
2	91	22	71
3	63	23	75
4	78	24	60
5	92	25	58
6	72	26	72
7	58	27	61
8	80	28	75
9	74	29	67
10	68	30	82
11	64	31	80
12	58	32	64
13	82	33	72
14	76	34	93
15	75	35	91
16	62	36	68
17	56	37	62
18	68	38	77
19	69	39	80
20	90	40	74
		41	75

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Тютюма, Т. С. Типологійні вияви простого ускладненого речення крізь призму дидактичного аспекту. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2019. Серія: Педагогічні науки. (Вип. 2). Бердянськ: БДПУ. С. 310–318. ISSN видання 2412-9208. DOI статті <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2019-1-2-310-318> Вебпосилання на видання <https://pedagogy.bdpu.org.ua/2019/10/23/vypusk-2-2019/>

2. Тютюма, Т. С. Використання мобільних технологій під час викладання синтаксису. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №17. Т.2. С. 122–125. ISSN видання 2663-6085. DOI статті <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-27> Вебпосилання на видання http://innovpedagogy.od.ua/archives/2019/17/part_2/29.pdf

3. Тютюма, Т. С. Типологійні вияви синтаксичного зв'язку в словосполученні: лінгвістичний, лінгводидактичний аспекти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. №24. Т.2. С. 66–69. ISSN видання 2663-6085. DOI статті <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-2.13> Вебпосилання на видання http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/24/part_2/15.pdf

4. Тютюма, Т. С. Психологічні чинники формування синтаксичної компетентності учителів української мови та літератури. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. №32. Т.2. С. 231-236. ISSN видання 2308-4855. Вебпосилання на видання <http://www.aphn-journal.in.ua/32-2-2020>

5. Тютюма, Т. С. Використання цифрових наративів під час викладання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. №77. Т.2. С. 143–146. ISSN видання 1992-5786. DOI статті

<https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-2.26> Вебпосилання на видання
<http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/index.php/archiv?id=148>

**Наукова стаття, опублікована у періодичному науковому виданні,
 проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection**

1. Vintoniv, M., Grachova, A., Fedorova, Y., Novikova, O., Tiutiuma, T. Adverbial Time Indicators of Correlation of the Event with the Actual Moment: Structure, Semantics, Functions. *Postmodern Openings*. 2020. Vol. 11. Iss.2. Supl 1. P. 327-343. ISSN видання 2068-0236. DOI статті <https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/196> Вебпосилання на видання <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2722>

Публікації, у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації

1. Vintoniv, M. Tiutiuma, T. Use of ict tools in teaching syntax of ukrainian language to philology students. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej, Częstochowa*. 2022. Vol. 51. Iss. 2. P.187-199. ISSN 1895-9911. DOI статті <https://doi.org/10.23856/5123> Вебпосилання на видання <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/issue/view/58>

2. Тютюма, Т. С. STEM-навчання на заняттях із синтаксису із української мови у вищій школі. *Нова українська школа в умовах викликів сучасності*: зб. тез доповідей I Всеукраїнська науково-практична конференція, 11 квітня 2019 року. Маріуполь: МДУ 2019. С. 233-23. Вебпосилання на видання https://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2019/zbirnik_nush_2019.pdf#page=234

3. Тютюма, Т. С. Дистанційна освіта – вимога часу. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали міжнародної наукової конференції*, 10 квітня, 2020 рік. 2020. Т. 3. Луцьк: МЦНД. С. 41 - 42. ISBN 978-617-7171-99-6. DOI статті <https://doi.org/10.36074/10.04.2020.v3.07> Вебпосилання на видання <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/issue/view/10.04.2020/270>

4. Тютюма, Т. С. Квест-технологія як педагогічна інновація для формування синтаксичних умінь у вчителів української мови та літератури. *Українська мова і література в школах України: наук.-метод. та літературно-мистецький журн./* Інститут педагогіки НАПН України. - Київ: Педагогічна преса. 2019. № 5. С. 17 – 20. Вебпосилання на видання <https://cutt.ly/W1n6EwC>

5. Тютюма, Т. С. Диджиталізація в системі навчання студентів-філологів. *Scientific achievements of modern society.* Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2020. С. 780 - 784. ISBN 978-92-9472-193-8. Вебпосилання на видання <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-01/SCIENTIFIC-ACHIEVEMENTS-OF-MODERN-SOCIETY-1-3.04.2020.pdf>

6. Тютюма, Т. С. Використання відеоматеріалів під час викладання синтаксису української мови студентам філологам. *Сучасні славістичні студії: основні напрями і перспективи досліджень: збірник матеріалів Міжнар. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених 18 - 29 травня 2020 р.: Зб. тез наук. праць. Маріуполь: МДУ. 2020. С. 125 - 127. Вебпосилання на видання https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/2718/1/vykorystannia_video_materialiv.pdf*

7. Тютюма, Т. С. Кейс-метод як спосіб підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. *Актуальний стан та основні пріоритети розвитку педагогіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 28 травня 2021 р). Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр. 2021. С. 62 - 63. Вебпосилання на видання <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2021/06/re-28.05.21.pdf>*

8. Тютюма, Т. С. (2022). Роль онлайн-лексикографічних праць на заняттях із синтаксису у ЗВО. *Grail of science* № 14-15 (May, 2022). 2022. С. 559 - 560. ISSN видання 2710–3056. DOI статті <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.27.05.2022.100> Вебпосилання на видання <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/download/27.05.2022/749>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, (0332) 72-01-23
e-mail: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

23.03.2022 № 03-24/03/694 Г

на № _____ від _____

Г

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертації Тютюми Тетяни Сергіївни
«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та
літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю «011 Науки про освіту» («Освітні, педагогічні науки»)**

Упродовж 2020–2022 навчальних років в освітньому процесі бакалаврів освітньо-професійної програми «Середня освіта. Українська мова та література. Світова література» факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки апробовано методику формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно до мети та завдань розробленої методики, на заняттях із «Синтаксису української мови» поетапно впроваджувалися різнорівневі вправи, апробовувались запропоновані типи лекцій, зокрема лекції-візуалізації, лекції за технологією «перевернене навчання», проблемні лекції тощо. Запропонована методика отримала схвальну оцінку професорсько-викладацького складу кафедри української мови, оскільки залучала здобувачів до активної роботи під час засвоєння синтаксису, реалізувала можливості вироблення здатності у студентів-філологів доцільно використовувати синтаксичні одиниці та конструкції різних рівнів під час комунікації, оперувати синтаксичною термінологією, застосовувати методи синтаксичного аналізу, давати типологічну характеристику синтаксичним явищам, виділяти та аналізувати синтаксичні одиниці з опертям на різні синтаксичні теорії; формувала навички корегування особистісних настанов, рефлексії.

Результати дослідного навчання підтвердили ефективність розробленої методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Отримані результати впровадження матеріалів дисертації Тютюми Тетяни Сергіївни «Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій» обговорено і схвалено на засіданні кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 19 січня 2022 р.).

Проректор з навчальної роботи та рекрутації,
канд. філол. наук, професор

Громик Ю. В.

Міністерство освіти і науки України

Ministry of Education and Science of Ukraine

**ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА****OLEKSANDR DOVZHENKO
HLUKHIV NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів,
Сумська обл., 41400,
тел.: (05444) 2-34-27, факс: (05444) 2-34-74
e-mail: gnpuoffice@gmail.com
код ЄДРПОУ 0212552724. Kyievo-Moskovska st., Hlukhiv, Sumy
region, Ukraine, 41400
tel. +38 (05444) 2-34-27, fax +38 (05444) 2-34-74
e-mail: gnpuoffice@gmail.com
USREOU code 02125527від 25.01.2022 р. № 156 На № _____ від _____ 20__ р.**ДОВІДКА****про впровадження результатів дисертації
Тютюми Тетяни Сергіївни****«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та
літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю «011 Науки про освіту» («Освітні, педагогічні науки»)**

Упродовж 2020-2022 навчальних років в освітній процес здобувачів предметної спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) Глухівського НПУ ім. О. Довженка з метою апробації була впроваджена розроблена Тютюмою Т.С. методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що ґрунтувалася на засадах компетентнісного, особистісно-орієнтованого та комунікативно-діяльнісного підходів.

Запропонований науково-теоретичний та практичний матеріал дисертації з проблеми формування синтаксичної компетентності студентів-філологів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій сприяв кращому розумінню психолого-педагогічних чинників її формування, особливостей створення засобів ІКТ, що застосовуються під час навчання майбутніх учителів-словесників.

Практичне використання результатів дисертації Тетяни Тютюми знайшло своє відображення шляхом упровадження основних наукових положень дослідження, методичних розробок, вправ, завдань, рекомендацій, які переконують, що процес формування синтаксичної компетентності студентів-філологів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій залучає студентів-філологів до активної роботи під час засвоєння синтаксису, формує навички корегування особистісних настанов, рефлексії. Апробовані матеріали дали змогу відстежити позитивну динаміку змін у рівнях сформованості синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури.

Аналіз результатів дослідження, яке здійснила Т. С. Тютюма, підтверджує практичну цінність роботи, здобутки якої можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти, систему післядипломної, формальної, неформальної педагогічної освіти, оскільки спрямовані на підвищення ефективності методики формування синтаксичної компетентності майбутніх вчителів української словесності.

Апробація результатів дисертаційного дослідження Тютюми Тетяни Сергіївни засвідчує високий теоретико-методичний рівень та доцільність їх використання у процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Результати дослідження Тютюми Тетяни Сергіївни обговорено та схвалено на засіданні кафедри української мови, історичних наук та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол від 20 січня 2022 р. №7).

Ректор Глухівського НПУ ім.О. Довженка
доктор історичних наук, професор

Олександр КУРОК

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 Черкаський національний університет
 імені Богдана Хмельницького
 код 02125622
 бул. Шевченка, 81 м. Черкаси, 18031
 тел. 372142, тел./факс 354463

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
 від №
 №
 ННІ української філології та соціальних комунікацій

« 17 » грудня 2022 № 732

ДОВІДКА
 про впровадження результатів дисертації
 Тютюми Тетяни Сергіївни
 «Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів
 української мови та літератури з використанням інформаційно-
 комунікаційних технологій»
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю «011 Науки про освіту» («Освітні, педагогічні науки»)

Результати дисертаційної роботи Тютюми Тетяни Сергіївни впроваджено в освітній процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького впродовж 2020–2022 навчальних років спеціальності 014 Середня освіта ОПП «Українська мова і література».

Теоретичні та практичні основи експериментального навчання засвідчили, що продуктивним для формування синтаксичної компетентності студентів-філологів є врахування психолого-педагогічних особливостей її формування та використання дидактично-демонстраційних ресурсів (ментальних карток, флеш-карток, інфографіки, цифрових наративів, мультимедійні презентації та ін.), навчальних ресурсів контролю та самоконтролю (Kahoot та Mentimeter, learningapps тощо).

Результати дослідницького навчання підтвердили ефективність розробленої методики. Система вправ та завдань стимулювала пізнавальну зацікавленість здобувачів, мотивувала до формування синтаксичної вправності, спонукала до рефлексії, самонавчання, самовдосконалення.

Результати дисертації Т. С. Тютюми отримали схвальну оцінку під час обговорення й були затверджені на засіданні кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики (протокол № 8 від 20 січня 2022 р.) та вченої ради ННІ української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 5 від 15 лютого 2022 р.).

Завідувач кафедри українського мовознавства
і прикладної лінгвістики

Директор ННІ української філології
та соціальних комунікацій

Л. В. Шитик

О. В. Іванченко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2 м. Полтава, 36003, тел. (0532) 52-58-67

E-mail: allmail@pnpu.edu.ua код ЗКПО 31035253

05.05.2022 № 718/01-38/22 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертації

Тютюми Тетяни Сергіївни

**«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності «011 Науки про освіту» («Освітні, педагогічні науки»)**

Упродовж 2020–2021 навчального року на кафедрі української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка апробовані й упроваджені в освітній процес факультету філології та журналістики, зокрема в зміст дисципліни «Сучасна українська літературна мова з основами лінгвістичного аналізу», теоретичні та практичні складники розробленої здобувачкою Київського університету імені Бориса Грінченка Тетяною Тютюмою методики формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури, базованої на засадах компетентнісного, особистісно-орієнтованого, комунікативно-діяльнісного підходів.

Під час упровадження матеріалів дослідження застосовані насамперед інформаційно-комунікаційні технології, а також ігрові й проблемного навчання. Апробація методики проведена на всіх лекційних та практичних заняттях дисципліни із застосуванням форм індивідуального, парного, групового й фронтального навчання. Запропонована дослідницею методика засвідчила ефективність когнітивних, репродуктивно-конструктивних, творчо-комунікативних вправ із синтаксису української мови. Наголосимо, що пріоритетна роль у системі завдань щодо формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури на всіх етапах експерименту належала синтаксичному аналізу.

Практична цінність запропонованих для експерименту матеріалів дисертації полягає в тому, що вони можуть бути використані в процесі мовної та методичної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Випрацьовану Тетяною Тютюмою методику формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури позитивно оцінили учасники експерименту. Результати апробації та впровадження матеріалів дослідження обговорені й затверджені на засіданні кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол від 21 грудня 2021 року № 11).

Проректор із наукової роботи
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

Василь ФАЗАН

001396

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА

65082, Україна, м. Одеса, вул. Дворянська, 2 тел. (048) 723-52-54
E-mail: rector@onu.edu.ua факс (048) 723-35-15

13.02.2023 № 06.02-01-357

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації

Тютюми Тетяни Сергіївни

**«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю «011 Науки про освіту» («Освітні, педагогічні науки»)**

Методика формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, розроблена аспіранткою кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка, запроваджувалася в освітній процес філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на ОПП 035.01 «Українська мова та література» упродовж 2020-2022 навчальних років під час викладання дисципліни «Сучасна українська літературна мова».

У процесі дослідного навчання особлива увага була зосереджена на формуванні позитивної мотивації, актуалізації та коригуванні набутих знань, умінь та навичок у закладах загальної середньої освіти та під час опанованих раніше лінгвістичних розділів у закладах вищої освіти; узагальненні, систематизації теоретичних знань, що виявлювані на практиці, їх самокорекція та корекція; демонструванні здобувачами засвоєних знань, умінь та навичок під час квазіпедагогічних ситуацій, виконанні творчих та дослідницьких робіт, створенні й редагуванні власних висловлень залежно від ситуації спілкування.

Для підвищення рівня ефективності формування синтаксичної компетентності студентів-філологів з використанням ІКТ було застосовано як традиційні, так й інноваційні методи навчання: кейс-метод, метод гіпотез, «ІРЕС», «Займи / зміни позицію», «Неперервна шкала думок», «Акваріум» тощо.

Практична вартість дослідження визначається можливістю використання його положень, висновків і рекомендацій на заняттях із синтаксису, методики навчання української мови й під час організації науково-дослідної роботи студентів.

Матеріали дослідження Т.С. Тютюми отримали схвалення викладачів кафедри української мови: розроблена експериментальна методика підтвердила ефективність формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (протокол засідання від 21.02. 22 №6).

Професор кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова
доктор філологічних наук, професор

Наталія КОНДРАТЕНКО

РЕКТОР

Вячеслав ТРУБА

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ,
Україна, 04053, тел./факс: +380 44 272-19-02
kubg.edu.ua, e-mail: kubg@kubg.edu.ua
ЄДРПОУ 02136554

EXECUTIVE BODY OF KYIV CITY COUNCIL
(KYIV CITY STATE ADMINISTRATION)

BORYS GRINCHENKO
KYIV UNIVERSITY

18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv,
Ukraine, 04053, tel./fax: +380 44 272-19-02
kubg.edu.ua, e-mail: kubg@kubg.edu.ua

18.11.2022р. № *161-К*

На № _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертації

Тютюми Тетяни Сергіївни

«Формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертації Т. С. Тютюми протягом 2020-2021, 2021-2022 н.рр. впроваджувалися в освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні за спеціальністю 035 Філологія (освітня програма 035.01.01 Українська мова та література) Київського університету імені Бориса Грінченка.

Прикметною методичною домінантою теоретичного і практичного блоків апробованого дослідження є виявлення психолого-педагогічних чинників формування синтаксичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури з використанням ІКТ, їх реалізація під час навчання; опис критеріїв добору, побудови вправ і завдань за допомогою ІКТ; виділення та опис характеристики відповідей здобувачів, що корелюють із кожним рівнем сформованості у них синтаксичної компетентності та відповідають шкалі оцінювання ECTS.

Розроблені завдання і вправи з використанням ІКТ (когнітивних, репродуктивно-конструктивних, творчо-комунікативних) сприяли залученню студентів до самопізнання, самонавчання, рефлексії, самовдосконалення, розвитку критичного та креативного мислення; пропонували здобувачам різні стратегії запам'ятовування інформації; уможлилювали здійснення інтерактивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу (гейміфікація); забезпечували можливості інтервального повторення, а отже, сприяли формуванню синтаксичної компетентності студентів-філологів.

Результати експериментальної апробації матеріалів дослідження засвідчують позитивну динаміку після проведення формувального етапу, що підтверджує ефективність запропонованої методики, а відтак і доцільність її впровадження в освітній процес підготовки майбутніх учителів-філологів.

Результати дисертації Т. С. Тютюми отримали схвальну оцінку при обговоренні й були затверджені на засіданні кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №4 від 12.10.2022).

Акт виданий для подання до спеціалізованої вченої ради.

Проректор з наукової роботи

Станіслав Караман
(044) 426-46-60
s.karaman@kubg.edu.ua

Наталія ВІННИКОВА